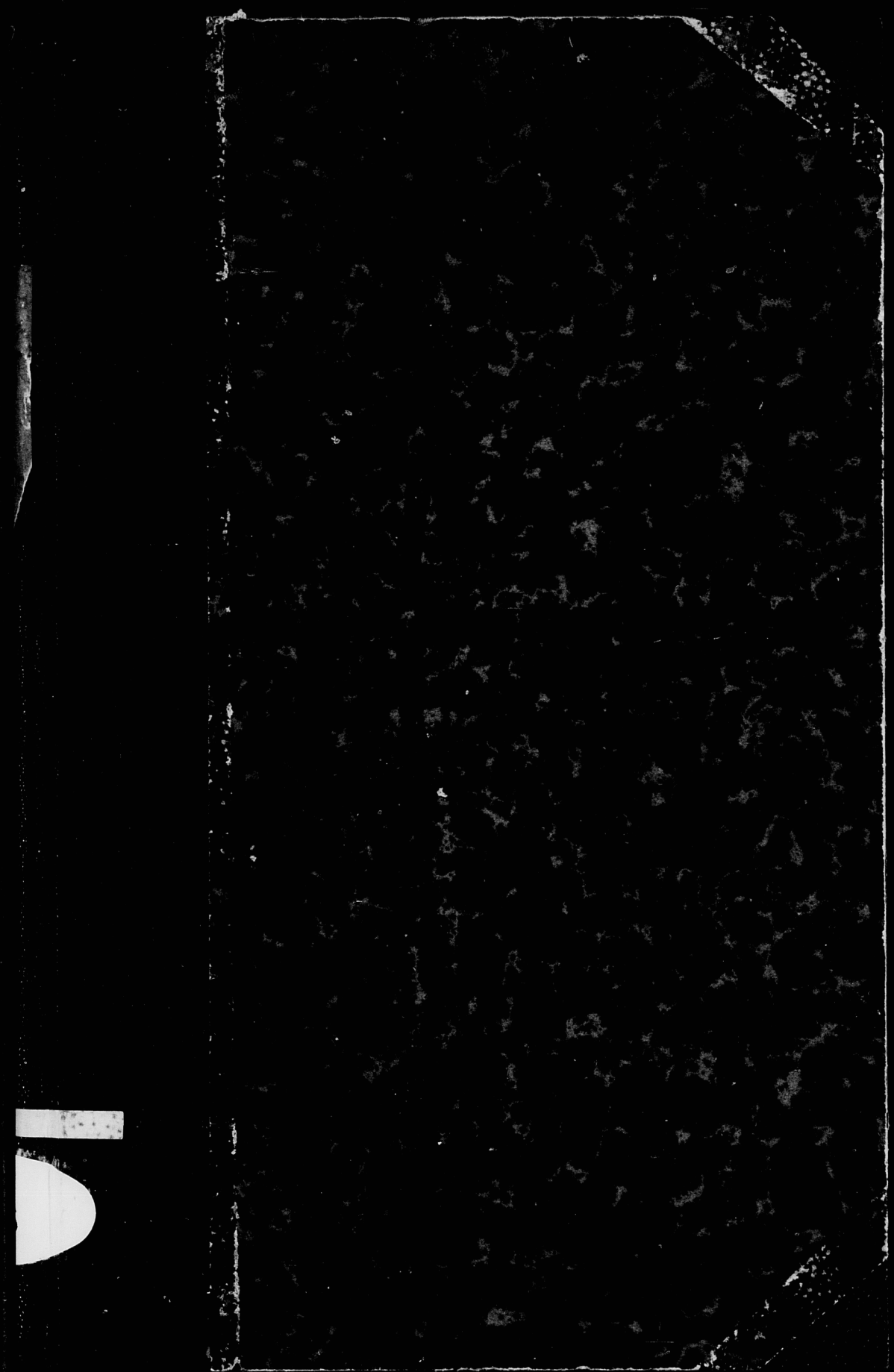
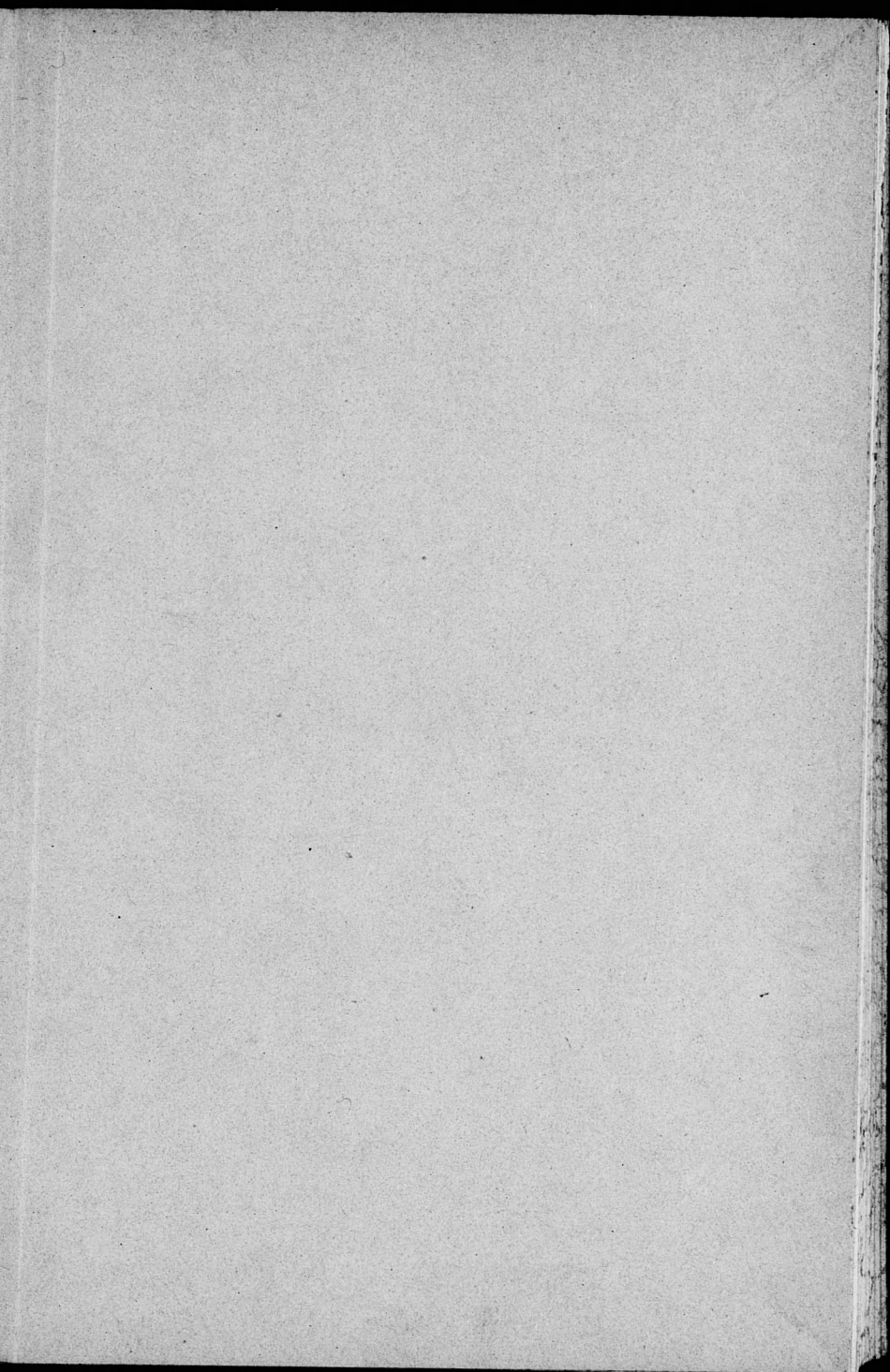

Kast **222**

Pl. **F** N^o. **6**

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

2820 581 7

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

MET EEN

CHRONOLOGISCHE TABEL DER VOORNAAMSTE
SCHRIJVERS

DOOR

W. A. ELBERTS,

LEERAAR AAN DE RIJKS HOOGERE BURGERSCHOOL TE ZWOLLE.

Zesde vermeederde Druk.

DEVENTER,

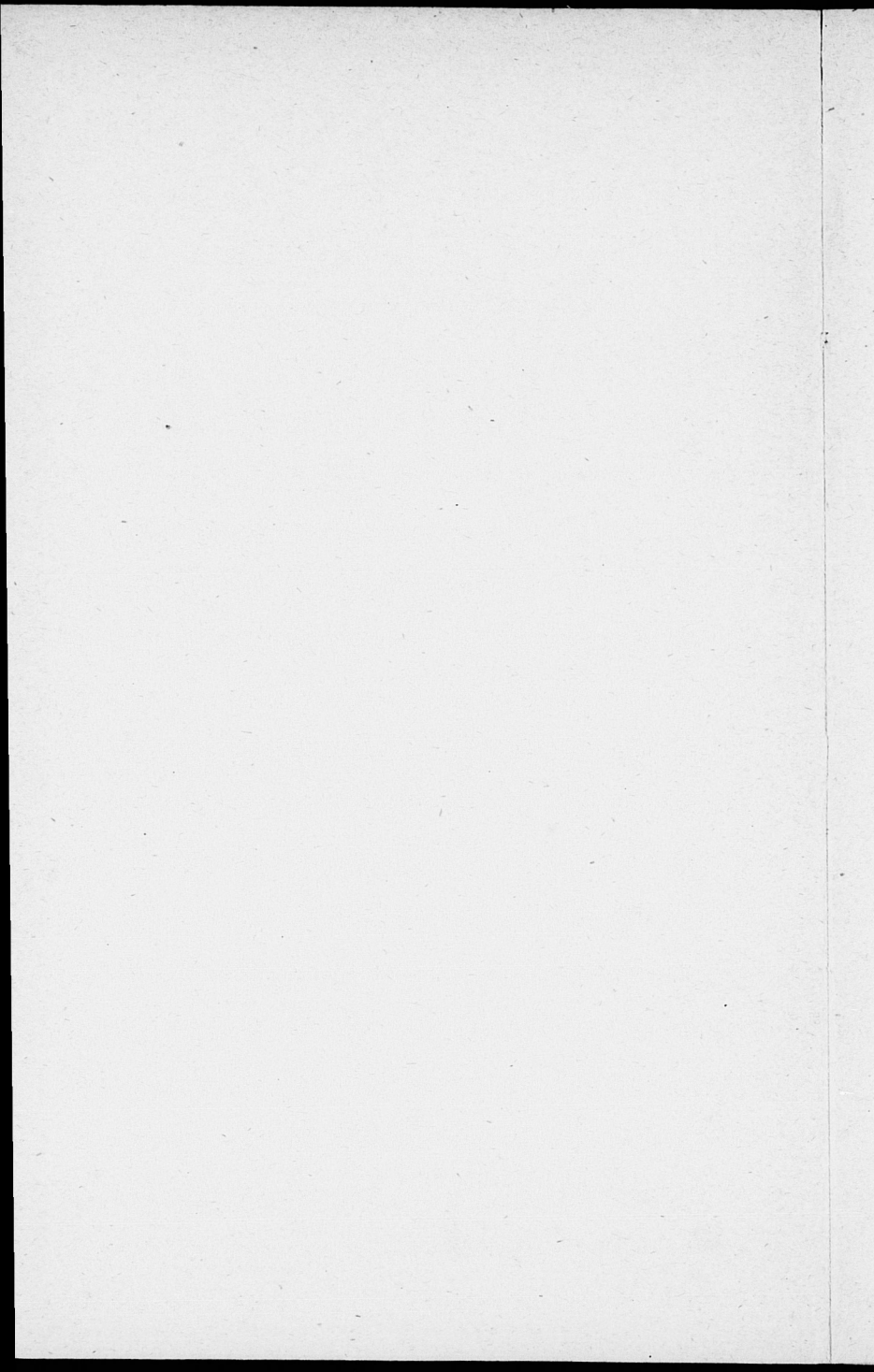
A. J. VAN DEN SIGTENHORST.

1879.

VOORBERICHT VOOR DEN ZESDEN DRUK.

Het voortdurende debiet van dit werkje heeft een zesden druk noodig gemaakt, dien we, nauwkeurig herzien, gewijzigd en bijgevoegt, op nieuw den gebruikers aanbieden. We herhalen nogmaals dat deze handleiding bloot een leerboek is, geen leesboek, geen volledige letterkunde; verder dat de korte, critische aanmerkingen op de werken der schrijvers voornamelijk geschreven zijn voor hen die door zelfoefening zich willen of moeten vormen. Of ze te onbeduidend, of te scherp, of onjuist zijn, kunnen wij niet beslissen; ondoelmatig en daardoor overbodig zijn ze niet. De leerling kan zelf niet oordeelen; hem is een leidsman noodig bij de keuze zijner lectuur. Of hij die leiding nu vindt in zijn boek, dan of hij napraat wat de docent hem voorzegt, is in den grond der zaak hetzelfde. Kunnen sommigen zich met ons oordeel niet vereenigen, men vergeete niet dat het een moeilijke zaak is zich ex officio aan zulke doorgaande oordeelvellingen te wagen en dat op eenstemmigheid van oordeel niet te rekenen valt.

Ten slotte melden we nog dat de vierde kolom vereenvoudigd is; door het weglaten van de titels der woordenboeken en der algemeen bekende werken en handleidingen over de geschiedenis onzer letteren.

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

INLEIDING.

Met het oog op de leerlingen voor wie deze handleiding bestemd is, zullen we een enkel woord spreken over den stijl en zijn hoofdvereischten, de figuurlijke taal en de gebruikelijkste woordfiguren. Wat is stijl? Gelijk altijd, zoo ook hier, is 't moeilijk een juiste definitie te geven. De kortste is wellicht: door stijl verstaat men de wijze waarop iemand zijn gedachten uitdrukt met het doel om bij anderen gedachten te wekken. Men heeft aangenomen tot de vereischten van een goeden stijl te brengen: duidelijkheid en zuiverheid. In de eerste plaats moet de rede duidelijk wezen, dat is: de spreker of schrijver moet zijn gedachten aan anderen op een bevattelijke wijze kunnen verstaanbaar maken. Daarom wachte men zich voor alle onbepaalde uitdrukkingen, dubbelzinnigheden, gewrongen constructiën enz.; met andere woorden, men lette nauwkeurig op een juiste keuze en rangschikking van woorden en hun verbinding tot zinnen. Schrijvers, die men met moeite kan volgen, die ons noodzaken den zin meer dan eens te lezen, zondigen tegen een duidelijksten stijl en hun werken zullen weinig lezers vinden.

Dikwijls geeft de zucht naar beknoptheid aanleiding tot onduidelijkheid, maar ook meermalen gebeurt het dat juist de te groote uitvoerigheid van stijl aan de duidelijkheid niet bevorderlijk is. Ter loops stippen we hier aan dat gemis aan duidelijkheid geen verschooning vindt in de zoo dikwijls gehoorde klacht: „ik begrijp het wel maar kan het niet uitdrukken.” Wat men begrijpt, kan men ook anderen, althans op schrift, mededeelen. Dat zooveel minder grif spreken, vindt zijn oorzaak in gemis aan oefening. Zonder deze krijgt men in geen enkele kunst eenige vaardigheid. Zijn echter onze denkbeelden verward, dan moet de stijl er de sporen van dragen. Nog een kleine opmerking: 't gebeurt enkele malen dat een wetenschappelijk man, toegerust met de helderste denkbeelden aangaande het onderwerp dat hij behandelt, in zijn stijl onduidelijk is; van waar dit verschijnsel? Het komt omdat zulk een man niet bedenkt dat de zaken die hem helder zijn, door zijn minder vlugge lezers dikwijls eerst na veel inspanning begrepen worden.

De stijl moet *zuiver* wezen, d. i. men bezige zulke woorden en spreekwijzen die door de taalregels gewettigd en met het gezond verstand niet strijdig zijn. Men zij dus omzichtig in 't gebruik van verouderde of nieuw gesmede woorden; men vermijde alle barbarismen of uitdrukkingen en spreekwijzen aan vreemde talen ontleend en men onthoude zich zooveel mogelijk van basterdwoorden. 't Behoeft nauwlijks gezegd te worden dat de duidelijkheid gebiedend de zuiverheid vordert.

Van andere meer toevallige eigenschappen des stijls zullen wij niet spreken, omdat, onzes inziens, het geven van regels tot verkrijging dier eigenschappen, een nutteloos werk is. Onmogelijk toch kan men algemeene voorschriften geven voor sierlijkheid, juistheid, gepastheid, eenvoud, en andere eigenschappen, daar deze geheel en al afhangen van den aard des onderwerps dat behandeld wordt en nog meer van de individualiteit des schrijvers. Het woord toegeschreven aan Buffon: *le style c'est l'homme*, is en blijft een waarheid.

Verreweg de meeste woorden hebben een dubbele beteekenis. Het werkwoord *kruipen* bijv. in zijn eigen beteekenis genomen, beduidt: *zich in het stof wentelen*. Maar de behoefte der sterfe-

lingen om ook het *niet zinnelijke* (abstracte) zinnelijk voor te stellen gaf aanleiding, om ons bij het gegeven voorbeeld te blijven bepalen, dat men de lage vleierij en de bukkende onderdanigheid van den eenen mensch voor den anderen insgelijks met den naam van *kruipen* bestempeld heeft, als ware de vernedering zoo laag, dat hij gelijk stond met het dier dat aan de voeten zijns meesters kruipt. Deze tweede opvatting van het werkwoord *kruipen* noemt men de *oneigenlijke* of *overdrachtelijke* beteekenis, ook wel den *figuurlijken zin* van het woord. Voor zoover nu de woorden in oneigenlijken zin gebruikt worden, dragen ze den naam van *tropen*, dat *keeringen* of keerwoorden beteekent, dewijl de eigenlijke beteekenis in een oneigenlijke is verkeerd.

Tropische uitdrukkingen zijn eigen aan alle talen en vele dier overdrachtelijke woorden hebben door langdurig gebruik hun figuurlijk voorkomen geheel afgelegd. Men denke slechts aan zooveel bijvoegelijke naamwoorden die oorspronkelijk alleenstoffelijke eigenschappen aanduiden, en nu even goed op onstoffelijke voorwerpen toegepast worden, bijv. *hard*, *zacht*, *scherp* enz. Hetzelfde geldt van de zelfstandige naamwoorden; we wijzen op *hart*, *hoofd*, *licht*, enz. Ook onder de werkwoorden treft men ze aan, zoo als *gloeien*, *zwellen*, *koken*, *bruisen*, enz.

De behoefte van den mensch om zijn gedachten op een levendige, aanschouwelijke wijze voor te stellen heeft aanleiding gegeven tot het veelvuldig gebruik der tropen. Zoo spreekt men van den *ochtend des levens*, *de hitte van den strijd*, *de straal der hoop* enz. Ofschoon een gepast gebruik der figuren veel kan bijdragen tot de schoonheid van den stijl, en in 't geheel niet te ontraden is, vergeten we echter niet dat de taal eenvoudig en verheven kan zijn, ook zonder tropen. Men herinnere zich slechts het „*God sprak: „Daar zij licht!” en daar werd licht.*”

Men verdeelt de figuren in twee soorten: figuren der woorden en figuren der gedachten. Tot de eerste soort, die alleen voor ons doel in aanmerking kan komen, behooren de *Metaphora*, de *Allegorie*, de *Hyperbola*, de *Metonymia*, de *Synecdoche* en de *Ironie*.

Onder al de tropen verdient de *Metaphora* of *overdrachtelijke*

spreekwijze wegens haar menigvuldig gebruik in de eerste plaats genoemd te worden. De *Metaphora* is die figuur waardoor een woord van zijn eigenlijke beteekenis, tengevolge van eene in 't oog vallende gelijkheid of overeenkomst, overgaat, overgedragen wordt in een figuurlijke. In zeker opzicht behooren alle tropen tot de *Metaphoren*, wijl bij allen de eigenlijke beteekenis in een figuurlijke overgaat en zoo laat het zich verklaren dat het woord *Metaphora* dikwijls in ruimeren zin wordt opgevat. Voorbeelden van *Metaphoren* zijn: *de avond van het leven*, *de verbolgen zee*, *het fonkelend staal*, *de zilveren maan*, enz.

Neemt men een aaneenschakeling van overdrachtelijk gebezigde woorden, dan verandert de *Metaphora* in een *Allegorie*. Oudtijds was deze figuur zeer in zwang; *fabels en parabels* zijn eigenlijk allegorieën. Deze figuur is ook toegepast geworden op de schoone kunsten. Zoo stelt men de *rechtvaardigheid* voor als eene vrouw die een blinddoek voor de oogen en een weegschaal in de hand heeft. Zelfs in de bouwkunst vindt men allegorieën; men denke slechts aan de veelvuldige kruiskerken in vroegere eeuwen gebouwd, die niets anders dan een allegorie zijn op het kruis van Christus.

De *Hyperbola* (overdrijving) bestaat daarin dat men een zaak buiten hare palen, soms tot in het overdrevene vergroot. De verbeelding is van nature geneigd de meeste zaken te vergrooten: hoe levendiger dus de verbeelding van een natie is, des te meer maakt zij gebruik van hyperbolische wendingen. Oostersche volken gebruiken deze figuur zeer veel. Ook in het dagelijksche leven bezigt men haar heel dikwijls en door hun veelvuldig gebruik worden dergelijke uitdrukkingen niet of ter nauwernood opgemerkt, b. v. *sneller dan de bliksem*, *een vloed van tranen storten*, enz.

Door *Melonymia* (vernoeming) verstaan wij zulk een verwisseling van zaken dat men de werking voor de oorzaak of omgekeerd, de oorzaak voor de werking stelt, zoo als *een fraaie hand* voor fraai schrift, *blinde woede*, voor woede die blind maakt. Of men plaatst het bevattende voor hetgeen er in vervat is, zooals de *Kamer* voor de vergadering der Staten-Generaal. Of het voorgaande voor het volgende: *zij hebben geleefd* voor *zij zijn gestorven*. Of het afgetrokkenene (abstracte) voor het saam-

gevatte (concrete) bijv.: *Waarheid vindt zelden een gastvrij dak*, voor: zij, die de waarheid spreken, enz.

De *Synecdoche* (samenvatting) heeft plaats wanneer het deel voor het geheel wordt gesteld; bijv. *zeil* voor schip, *dak* voor huis of omgekeerd. *Europa juicht* voor: vele menschen, enz. Of het geslacht voor de soort: het enkel- voor het meervoud, de stof voor hetgeen er uit vervaardigd wordt; bijv. *de gierigheid is belachelijk*; het *marmer leeft*, enz.

De *Ironie* (Spotrede) is een figuur waarbij het omgekeerde gedacht wordt van hetgeen men zegt, bijv. *'t is een schrandere bol*, voor: 't is een domoor.

Niet zelden gebeurt het dat een redekundig figuur tot verschillende soorten gebracht kan worden. In de uitdrukking: *men moet niet gelooven wat booze tongen zeggen*, gebruik ik een *synecdoche*, daarentegen behoort het gezegde: *de booze tong bereikt zelfs den braafste* tot de *Metonymia* gebracht te worden.

De classificatie of de naam der figuren doet echter weinig ter zake, alles hangt af van de schoonheid en doelmatigheid der aangewende tropen. Dat hierbij een goede smaak en een juist oordeel van dienst kunnen zijn, ligt voor de hand.

Het woord *poezie* komt van een Grieksch woord dat *maken* of *scheppen* beteekent. Een juiste bepaling van deze kunst te geven is hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk. De *poezie* vereenigt eenigszins alle andere kunsten in zich; zij heeft zoowel iets van de bouw- als van de schilderkunst, van de beeldhouwkunst als van de muziek. Doch zij overtreft allen door het middel dat ze bezigt, de taal. De *poezie* zou men een *sprekende kunst* kunnen noemen. Den dichter alleen is het gegund uit te spreken wat er in zijn binnenste omgaat. Aangezien echter ook de wetenschap en het gezellig verkeer zich van de taal tot mededeeling bedienen, streeft de *poezie* er meer bepaald naar om het innerlijke leven, het gevoelsleven aanschouwelijk te maken. De dichter spreekt tot het hart zijner hoorders of lezers: terwijl de taal van

't verstand met den naam van proza bestempeld wordt. Het gebruik heeft eenmaal aangenomen dat men dien kunstenaar dichter noemt, welke zijn scheppingen in gebonden stijl, d. i. in maat en rijm voordraagt. Dat zulk een opvatting van het woord dichter onjuist is, dat menig schrijver niets dan berijmd proza geleverd heeft, terwijl menig kunstenaar ook in ongebonden stijl waarlijk dichter was, zal ons uit de geschiedenis der letteren dikwijls genoeg blijken. Alle kunstwerken in gebonden en ongebonden stijl te zamen genomen worden *Fraaie Kunsten* genoemd en met de geschiedenis dier werken, voor zoover ze in de Nederlandsche taal geschreven zijn, zullen we ons in de volgende bladzijden bezig houden.

De poezie laat zich gevoeglijk in drie hoofdsoorten verdeelen: de *Epische* poezie (Heldendicht), de *Lyrische* (Lierdicht) en de *Dramatische* (Tooneeldicht). De Epische poezie is het dichterlijk verhaal eener belangrijke gebeurtenis; zij stelt eenvoudig voor hoe anderen handelden en spraken, zonder dat de dichter optreedt om zijn eigen gevoel te ontboezemen, gelijk dit in de Lyrische poezie 't geval is. De Homerische zangen, de Ilias of de toorn van Achilles, en de Odyssea of de terugtocht van Ulysses naar Ithaca, zijn de oudste voorbeelden der Epos bij de Grieken. Zij konden ook de eenige zijn die niet mislukten, want zij waren oorspronkelijk vervaardigd om gehoord en niet om gelezen te worden, juist sluitende in de eeuw waarin ze ontstonden. Het toenmalig geslacht geloofde wat de dichter hun verhaalde: geloofde aan een fatum, aan de mede- of tegenwerking der goden en was ontvankelijker voor zinnelijke indrukken dan het tegenwoordige. De letterkundigen van Alexandrië en de kunstrechtters der oudheid dachten regels voor de Epos uit; als of een tweede proeve, van welken aard ook, met geen onoverkomelijke zwarigheden zou te worstelen hebben. De latere dichtstukken, tot de epische dichtsoort behoorende, verschillen in zooverre van de Ilias en Odyssea, als een middelmatige navolging van een uitmuntend model verschilt. — Na 't geen hierover gezegd is zal het wel niet meer noodig zijn mijn lezers opmerkzaam te maken dat de nieuwe letterkunde ons geen eigenlijk gezegde Epos kan aanwijzen, en dat, al hadden de latere dichters niet te worstelen gehad met dat gebrek aan bovennatuur-

lijke wezens, wier deelneming in de handeling door de menschen die er handelend in optreden, gevorderd wordt, zij toch steeds over den geest des tijds zouden gestruikeld zijn. Het valt na al het aangevoerde niet moeielijk om te begrijpen dat het onderwerp van de echte Epos in het grijs verleden moet gezocht worden.

Tot de Epische dichtsoort wordt gebracht: *de Poëtische Vertelling, de Legende, de Ballade, de Romance, de Idylle* enz. De Poëtische Vertelling is de Epos in het klein: de Legende ontleent haar stof aan de sagen van de Christenheid: de Ballade en Romance verplaatsen ons in de middeleeuwen en den riddertijd. Ook onze Ridderromans behooren tot die soort. Nog moeten wij hier met een woord van de *Idylle* (Herderszang) spreken. Zij is de schildering van voorvallen uit het leven van eenvoudige herders, die zich geheel naar de natuur bewegen en leven zonder dat de maatschappelijke beschaving daarop invloed oefent. Hieruit volgt dat de nieuwere Idyllendichters hun tooneel in een denkbeeldig Arcadia moesten verplaatsen, welks bewoners geen kinderen der natuur, maar kinderen hunner verbeelding waren. Evenmin konden zij zich verplaatsen in den geest en de gewoonten dier oude Grieksche herders, bij gevolg missen hun verzen dat eenvoudig naïeve, waardoor deze dichtsoort zich kenmerkt. De naam *Idylle* of *Idyll* komt van een Grieksch woord dat *klein tafereel* beteekent.

De Lyrische poezie ontleent haar naam almede van een Grieksch woord dat *lier* beteekent, omdat de Grieken kleinere dichtstukken, door de klanken der lier ondersteund, op gastmalen of gedenkfeesten voordroegen. De eigenlijke lyrische poezie is de taal des gevoels. Zij drukt uit wat er in het gemoed van den dichter omgaat, 't zij haat of liefde, vreugde of smart, verachting of aanbidding. Tot deze dichtsoort brengt men de *Ode*, zich kenmerkende door ernst en verhevenheid, de *hymne*, een lofzang aan God, het *Lied*, zoowel het geestelijke als het wereldlijke, de *Elegie* of treurzang, van een Grieksch woord dat *rietsluit* beteekent, onder wier begeleiding de treurliederen bij de ouden gezongen werden. Bij de Grieken vindt men echter ook liederen van anderen aard die elegiën genoemd worden. Ook de cantate die uit Italië tot ons gekomen is, behoort tot de lyrische poezie. Zij heeft min of meer een dramatisch karakter, dewijl de dichter zijn verschillende gewaarwor-

dingen door verschillende personen laat uitspreken. De cantate bestaat uit recitativen, aria's, wisselzangen en koren. Men kan gemakkelijk begrijpen dat alleen de geest der poezie beslissen kan, wat tot het lierdicht behoort of wat er niet toe gerekend moet worden; het opschrift dat de dichter goedvindt boven zijn gewrocht te plaatsen, zal wel nooit tot de classificatie van zijn gezang iets afdoen.

De dramatische poezie vereenigt de beide andere soorten in zich: beschrijft de epische poezie wat anderen bejegt en de lyrische wat de dichter zelf gevoelt en beleeft, in het drama treedt de dichter achter de handelende personen terug; hij laat hun voor zich zelven spreken en handelen. Zij storten hun gewaarwordingen uit en leggen de redenen bloot van hun doen en laten en in zoo verre bestaat er verwantschap tusschen lyrische en dramatische poezie. Met de Epos heeft het drama de stof gemeen: een feit, een gebeurtenis of een verbeelding ligt ten grondslag. Die stof, vroeger ook wel fabel genoemd, wordt in het drama uiteengezet maar niet in een verleden tijd. Het woord *drama*, van Griekschen oorsprong, beteekent *handeling*; het stelt ons de feiten voor op 't zelfde oogenblik dat ze gebeuren en elk breed ingevlochten verhaal stremt die handeling en benadeelt haar. Het drama berust op de voorstelling eener handeling van zelfstandig werkende menschen die onderworpen zijn aan de algemeene wetten der natuur.

Bij de ouden en bij de Fransche kunstrechters uit den tijd van Lodewijk XIV waren de zoogenaamde drie *eenheden* in het drama een hoofdvereischte. De *eenheid van handeling* werd verkregen door een persoon als held of heldin op den voorgrond te plaatsen; om hem of haar, als om een middelpunt, wordt de handeling geconcentreerd; daarom moest de dichter zorgen dat den hoorder of lezer door alles wat zijn held doet of lijdt of zegt, een bepaald karakterbeeld voor oogen gesteld werd. Tot bereiking van dit doel rekende men de eenheid der *plaats* waar en des *tijds* wanneer de handeling geacht werd te geschieden, volstrekt noodzakelijk. De gebeurtenissen moesten zoo samen geperst worden dat alles binnen een etmaal kon afloopen en dat er in de verschillende bedrijven geen sprongen noodig waren van de eene stad naar de andere, noch zelfs van het eene huis naar het andere. De dichters uit lateren

tijd en vooral die der Romantische school (waarop we terugkomen) zijn van deze vastgestelde kunstregelen afgeweken, en met reden, want het vasthouden aan die wetten gaf tot allerlei onwaarschijnlijkheden aanleiding.

De Tragedie is van Griekschen oorsprong. Letterlijk vertaald beteekent het woord *tragedie* Boksgezag, omdat de dichter, wiens verzen op de feesten van Bacchus de overwinning behaalden, een bok tot prijs bekwam, dien hij dadelijk aan den god des wijns opofferde, of omdat dergelijke feesten plaats hadden rondom het altaar, waar men den wijngod een bok offerde. De naam tragedie drukt dus volstrekt niet datgene uit wat er door verstaan wordt. De vertaling van *treurspel* in het Nederlandsch is eenzijdig, dewijl het doel der tragedie niet gelegen is in den eisch dat alle personen die in de handeling voorkomen, een treurig uiteinde moeten hebben. Immers wat verstond men bij de ouden door een tragedie? Een dramatische voorstelling van een ernstige en belangrijke handeling die bij de toeschouwers schrik en medelijden opwekte. In de antieke tragedie wordt de mensch voorgesteld, strijdende met een vijandelijke macht, die hem eindelijk ten val brengt. Daartoe bedienden zich de dichters van het *Fatum* (Noodlot), waaraan alle geschapen wezens, zelfs de goden, onderworpen waren en aan wiens eeuwig vaste besluiten niets te veranderen viel. Wat baten dan deugd en wilskracht tegenover zulk een macht; aan het plegen van de gruwelijkste misdaden kon de mensch zich niet onttrekken en niet zelden boette hij voor de zonden zijner voorvaderen. Bij de oude Grieken was zulk een tragedie mogelijk, omdat hun dichters de stof voor hun stuk ontleenden uit het heldentijdperk hunner geschiedenis, toen men aan den alvermogens invloed van het *Fatum* geloof sloeg. In het moderne treurspel kan natuurlijk van geen *Fatum* sprake wezen, de dichter stelt ons zijn held voor als iemand wiens wil of hartstocht in strijd is met zijn besef van plicht en die in zulk een worsteling bezwijkt.

De *Comedie* (Blijspel) is mede van Griekschen oorsprong; de naam beteekent *dorpsgezag*. Haar doel is of een karaktertrek, of een maatschappelijke of zedelijke dwaasheid, of bloot een intrigue belachelijk voor te stellen. Vandaar de vroegere onderscheiding van *Comédie de caractère, de mœurs et d'intrigue*. Gewoonlijk

ontwikkelen zich de gebeurtenissen in het blijspel ten voordeele van de daarin betrokken personen. In het hoogere blijspel worden ons meest personen voorgesteld die geen kennis dragen van hun belachelijke eigenschappen of ze althans met de uiterste zorgvuldigheid trachten te verbergen. Treden de personen op met volkomen zelfbewustheid hunner dwaasheden en belachelijke eigenschappen, dan daalt het blijspel af tot de gewone klucht.

Het hedendaagsche drama of schouwspel staat eigenlijk tusschen de tragedie en comédie in, ernst en jok wisselen elkander af en een gelukkige ontknooping is gewoonlijk het einde van het stuk.

Onder de meer gemengde soorten van poëzie, behoort het leer-dicht (didaktische poëzie). Zij behandelt wetenschappelijke onderwerpen met het doel om te leeren. Hier geeft de poëzie den *form*, de wetenschap het *onderwerp* aan. 't Spreekt van zelf dat de didaktische poëzie een onderwerp moet kiezen, 't welk algemeen belang kan inboezemen en voor een dichterlijke behandeling vatbaar is. Tot haar zou men kunnen brengen de *Satyre*, het *Epigram*, de *Epistel*, de *Fabel*, de *Parabel*, de *Allegorie* en 't *Beschrijvend gedicht*.

Omtrent den oorsprong van de benaming der *Satyre* zijn twee onderscheiden meeningen, waarbij men om juist te zijn een onderscheiding moet maken tusschen de oude Latijnsche *Satyre* van Ennius en Varro en de latere Latijnsche van Horatius, Juvenalis en Persius. De oudere, welke uit een grillige ondereenmenging van allerlei zaken en versmaten bestond, noemde men *Sature*, een soort van spijs, bestaande uit een mengelmoes van alles; de latere werd *Satira* of *Satyra* genoemd, omdat men meende dat die dichtsoort haren naam ontleende van de *Satyrs*, wegens de belachelijke en somtijds onkiesche zaken die er in behandeld, en voornamelijk wegens de schier losbandige vrijheid, waarmede de gebreken der menschen bespot en gehekeld werden. De voorstelling nu van het werkelijke leven met zijn zedelijke misslagen en dwaasheden, in tegenoverstelling van het ideaal van 't ware, schoone en goede is het doel der *Satyre*. Naarmate zij deze dwaasheden ernstig berispt of geestig bespot, wordt zij in ernstige of luimige *satyre* onderscheiden. Het begrijpt zich dat hare onderwerpen van algemeen belang moeten zijn, dat zij geen personen mag hekelen of zoo zij

ze geeselt, toch steeds de zaak die zij bestrijdt, in 't oog moet houden; anders daalt ze af tot het *Paskwil*.

Het *Epigram* was oorspronkelijk, zooals zijn naam te kennen geeft, niets anders dan een opschrift of bijschrift op gedenkteekens, waarbij het den dichter te doen was om met korte, kernachtige woorden de beteekenis van 't gedenkteeken aanschouwelijk te maken. Later heeft het *Epigram* meer de strekking gekregen om de aandacht op een enkel voorwerp te vestigen en gespannen te houden, totdat de lezer op een verrassende wijze met een korten, puntigen, hekelenden trek bevredigd wordt. Daarom wordt zulk een gedicht ook wel *pundicht* genaamd.

De poetische *Epistel* is een dichtvorm die vroeger veel gebruikt werd, maar thans niet meer voorkomt. De dichter stelde zich een persoon voor aan wien hij schreef, 't zij in vertrouwelijken, 't zij in schertsenden toon, en die persoon vertegenwoordigde alsdan het gansche menschelijke geslacht, of althans een groote klasse of soort van menschen.

De *Fabel* en de *Parabel* zijn nauw aan elkander verwant; beide hebben het leeren ten doel, doch in de *Fabel* kiest de dichter zijn voorbeelden ter navolging of waarschuwing uit de onbezielde natuur, planten, bergen, lichaamsdeelen en vooral de dierenwereld die hij met denk- en spraakvermogen doet optreden; terwijl in de *Parabel* een feit of gebeurtenis uit het dagelijksch leven wordt verhaald ter bevestiging of ter levendige voorstelling van een of andere zedelijke waarheid.

Tot geen der boven behandelde dichtsoorten is de *Parodie* te brengen: zij bestaat in 't veranderen van een of meer woorden van een bekend dichtstuk, om er een geheel anderen, gewoonlijk een comischen zin aan te geven.

De prozastijl, die minder voor de verbeelding dan voor het koude overwegende verstand geschikt is, vertoont zich voornamelijk onder drie karakters: *geschiedschrijving*, *wijsbegeerte* en *redekunst* of *welsprekendheid*. De geschiedschrijver onderzoekt — indien hij den naam van geschiedschrijver waardig wil zijn — bij hem moet vooral de stijl de mensch wezen; uit dien stijl moet hij zich overal doen kennen als de man, wien het om de waarheid te doen is, die zijn overtuiging aan niets opoffert, zelfs niet aan de zucht om onpartij-

dig te schijnen, waar hij het als mensch niet wezen kan. Eenvoud, ernst en waarheidsliefde zijn de kenmerken die zijn schrijven moeten onderscheiden. Dat we onder het proza des geschiedschrijvers ook het proza der verdichting, 't zij roman, 't zij drama, rangschikken, zal den lezer allicht in 't oog vallen.

De wijsgeerige voordracht of het didactisch proza tracht aan niet ingewijde lezers door een boeiende voordracht alles mede te deelen wat de wetenschap aan het licht heeft gebracht. Spreekt men tot ingewijden, tot de mannen van de wetenschap, dan kan men vreemde termen of uitdrukkingen bezigen die voor lezers niet altijd begrijpelijk zijn; is daarentegen de vorm hoofdzaak dan zullen duidelijkheid, eenvoud, en sierlijkheid hoofdvereischten van den stijl zijn. Tot deze soort van proza behooren niet alleen filosofische werken in den engeren zin van het woord, maar ook alle letterkundige vertoogen, oordeelkundige beschouwingen, biografische *essays*, artikels over maatschappelijke of zedelijke vraagstukken enz., die of afzonderlijk uitgegeven of in allerlei periodieke geschriften worden neergelegd.

Spreeken wij eindelijk nog met een woord over het *oratorisch* of *lyrisch* proza. Is 't voor een dichter behoefte om uit te storten wat er in zijn gemoed omgaat, ook bij den redenaar kan die aandrang bestaan. Die behoefte om te spreken, maakt hem welsprekend; immers hij is een waar redenaar die, bij de overtuiging dat hij een edele, ware en nuttige zaak verdedigt, zonder gezochte en dus kleingeestige versierselen zijn gevoel en zijn overtuiging zoo in zijn toehoorders weet over te storten, dat hij ze niet overtuigt maar overreedt, en zij, zonder zich aan koude twijfelingen over te geven, voor de zaak door hem verdedigd, alles willen opofferen. De kunstrechters van lateren tijd, die meenden dat deze gave — misschien nog verhevener dan het dichterlijk genie — kon onderwezen worden, hebben haar in drie soorten onderscheiden: welsprekendheid van den kansel, van de balie en van het volk, doch deze onderscheiding is noodeloos. Elk redenaar die aanspraak maakt op welsprekendheid, begrijpt dat hij anders moet spreken voor de balie dan in de vergaderzaal der Staten, en dat de redevoeringen, op de laatste plaats gehouden, aanmerkelijk verschillen van die, welke op den kansel worden uitgesproken.

Bijna alle Europeesche talen kunnen gebracht worden tot den voornaamsten van alle taalstammen, den Indo Germaanschen stam. Deze taal werd vele eeuwen voor Christus' geboorte door de bewoners van het hoogland van Midden-Azië gesproken, splitste zich vervolgens in verscheiden dialecten en drong oostwaarts tot diep in Indie door; terwijl de Germaansche volksstammen haar westwaarts over bijna geheel Europa verbreidden. Hier ontstonden drie hoofdgroepen: het *Grieksch Latijn*, de moeder van het Italiaansch, Spaansch, Portugeesch, Fransch en Romaansch (in de Donau-vorstendommen en in Grauwbunderland), het *Slavonisch*, waartoe behooren: het Russisch, het Poolsch, het Boheemsch, het Servisch, enz.; en het *Germaansch* waaruit meest alle Noord-sche talen ontstaan zijn: het Hoogduitsch, het Zweedsch, het Deensch, het IJslandsch, het Nederlandsch en het Engelsch voor een gedeelte.

Dat onze taal nog in de eerste helft van deze eeuw de Nederduitsche genoemd werd, is vrij algemeen bekend. Deze naam echter gaf aanleiding tot begripsverwarring bij onze oostelijke naburen; zij beweerden dat het Nederduitsch niets anders dan een dialect van het Hoogduitsch was en de gevolgtrekking lag voor de hand dat het Nederlandsche volk als zelfstandige natie geen recht van bestaan had. 't Laat zich gemakkelijk verklaren, hoe deze dwaling in de wereld kwam. Het Nederduitsch toch is vroeger de taal geweest van alle Germanen, maar van lieverlede verdrongen door het Hoogduitsch, dat zoowel de spraak- als de schrijftaal der beschaafde wereld in Duitschland werd. Wel bleef het Nederduitsch in de noordelijke streken van Duitschland in zwang, doch meestal bij den minbeschaafden stand en onder den naam van Platduitsch. Onze taal echter droeg in de Middeleeuwen den naam van Vlaamsch, omdat zij zich voornamelijk in de Vlaamsche steden, zelfstandig, deels uit het Saksisch, deels uit het Frankisch dialect heeft gevormd. In de zeventiende eeuw heette die taal de Hollandsche, naar de provincie die haar invloed, ook met betrekking tot de taal, altijd gelden deed. Thans draagt zij den officiëlen naam van Nederlandsch, ofschoon de meeste menschen haar nog de Hollandsche taal noemen. Het

woord *Duitsch* of *Dietsch* komt van *Diet*, 't welk volk betee-kent. Dat het Nederlandsch, gelijk' elke levende taal, groote tijdperken doorloopen en vele veranderingen ondergaan heeft, behoeft geen betoog, en op grond hiervan spreekt men zoo wel bij ons als bij de Duitschers van een *Oud*-, *Middel*- en *Nieuw-Nederlandsche taal*. ¹⁾

Van het Oud-Nederlandsch, of om met den heer Jonckbloet te spreken van het *Oud-Nederduitsch*, dat van het oud Saksische weinig verschilde, is bijna geen spoor overgebleven. Wel spreekt Tacitus van de strijdlieiden der Germanen en berichten Jornan-dus van de Westgothen en Warnefried van de Longobarden hetzelfde, doch van deze zangen die in den mond des volks voortleefden, is nagenoeg niets tot ons gekomen. Te vergeefs gelastte de voor zijn tijd ontwikkelde Karel de groote de over-blijfselen der oude Germaansche liederen op te schrijven, zij gingen later alle, op een enkele uitzondering na, het *Hildebrandslied*, weer verloren. Van dit lied is slechts een fragment bewaard, behelzende den strijd tusschen den Oost Goth Hildebrand en zijn zoon Hasdruband die weigert, zijn vader welke hem als kind verliet, te erkennen en dien hij als een indringer beschouwt. Er ontstaat hierover een gevecht van welks uitslag wij niets met zekerheid weten, want het fragment houdt midden in den strijd op.

Intusschen trachtte de Geestelijkheid de pas bekeerde christen-bevolking in de landstaal toe te spreken en ook van hun po-gingen zijn nog eenige sporen overgebleven uit fragmenten van bijbelvertalingen en een psalmvertaling, bekend onder den naam van de *Wachtendoncksche Psalmen*, (aldus genoemd omdat ze door Justus Lypsius werden uitgegeven naar een manuscript van Arnoldus Wachtendonck, dat weer verloren is). Eindelijk wor-den nog tot de voortbrengselen der Oud Nederlandsche taal ge-bracht: het *Lodewijkslied* en de *Heljand* (Heiland). Het eerste is een lofied op Lodewijk III, die de Noormannen bij Sancourt in

¹⁾ De Heer Jonckbloet ontkent in zijn werk over Nederlandsche letter-kunde ten stelligste het bestaan van een Oud-Nederlandsch tijdperk, niet alleen op grond van een volslagen gemis aan taaloverblijfsels of letterkundige voortbrengselen van die periode, maar ook omdat er nooit Oud-Nederlandsch geschreven of gesproken is.

881 versloeg en is gemaakt in het Frank-Saksisch dialect door Hucbald, een monnik uit de abdij van St. Amand, tusschen Doornik en Valenciennes. Het laatste gedicht is een oude Saksische *Evangelie-harmonie*, vervaardigd op last van Lodewijk den Vrome, ter bevestiging van het pas ingevoerde Christendom bij deze volken.

Ofschoon de hierboven genoemde fragmenten van geen belang ontbloomt zijn wat de vorming der taal betreft, onze eigenlijke letterkunde vangt eerst met de Middel-Nederlandsche letteren aan. Alvorens hiermede een begin te maken zullen wij tot bevordering van een geregeld overzicht de geschiedenis der letteren in de volgende tijdvakken verdeelen:

I. Midden-Nederlandsche Letteren 1150—1600.

II. Latere Nederlandsche Letteren waarin een tijdperk van Bloei 1600—1700 en Verval 1700—1790.

III. Nieuwe Nederlandsche Letteren 1790—1879, dat insgelijks in twee tijdperken wordt verdeeld en waartusschen het jaar 1830 een scheiding maakt.

't Ligt in den aard der zaak dat men aan deze jaartallen niet al te angstig hechten moet, dewijl de grenzen tusschen de verschillende tijdvakken onmogelijk nauwkeurig te trekken zijn.

§ 1.

Naar de oudste lettergewrochten in de Nederlanden te oordeelen, schijnt Duitschland aanvankelijk veel invloed op ons land te hebben uitgeoefend. Immers tot het gebied der Duitsche volkspoëzie behoort de bekende legende van den *heiligen Brandaan* die, abt van een rijk klooster zijnde, door het lezen van een boek vol wonderen over Gods schepping, belust wordt om te gaan reizen, als een tweede Ulysses allerlei avonturen en ontmoetingen heeft en eindelijk na negen jaren zwervens weer te huis komt. Het schijnt dat Brandaan werkelijk bestaan heeft. In de tweede plaats vermelden wij het *Nevelingenlied* (*Nibelungen*) waarvan slechts twee kleine fragmenten, elk van 72 regels, in 't Nederlandsch vertaald zijn, maar welk gedicht wereldberoemd is geworden om zijn eenheid en grootschheid van opvatting. De

geschiedenis van den Austrasischen koning Siegfried schijnt ten grondslag van die Epos te liggen en Heinrich van Offerdingen wordt voor den maker er van gehouden. Gelijk alle Epische liederen van de Middeleeuwen is dit gedicht voortgekomen uit verschillende volksgezangen, die langzamerhand zijn vereenigd geworden. Onder de gestalte waarin het nu voorkomt schijnt het van 't jaar 1200 of daaromtrent te dagteekenen.

Op het einde der twaalfde eeuw begon de beschaving in Vlaanderen van lieverlede toe te nemen en daar dit gewest leenroerig aan Frankrijk was, laat het zich gemakkelijk verklaren dat de Vlaamsche graven die in macht en rijkdom voor hun leenheeren niet onderdeden, meer smaak vonden in de voortbrengselen der Fransche letterkunde dan in die der Duitsche. De worstelstrijd der Franken tegen de Romeinen, later de rooftochten der Noormannen en vooral de herhaalde invallen der Arabieren in het zuiden van Frankrijk, gaven den dichters stof ze in volksgezangen te bezingen. Al de helden echter die zich bij die verschillende gelegenheden onderscheiden hadden, werden overtroffen door den uitstekenden Keizer Karel den groote, den verbreider en verdediger van het Christendom, en het is te begrijpen dat de verschillende helden van vroeger en later tijd in de groote persoonlijkheid van dezen vorst verloren gaan. Zoo ontstond er een *cyclus* van gedichten die men *chansons de gestes* noemde en wier inhoud allen in meer of mindere mate op den grooten keizer betrekking hebben.

Men houde wel onder het oog dat nagenoeg al de producten der Middel-Nederlandsche letterkunde vertalingen zijn uit het Latijn of uit het Fransch. Strikt genomen, zouden zij dus niet tot onze letterkunde kunnen gebracht worden, ware het niet dat de inhoud van vele der Karelromans op Nederlandsche overleveringen gebouwd waren; terwijl de Arthurromans ridderdeugden ver eerden die in Nederland even sterk gehuldigd werden en weerklank vonden als elders, echter meer bij den adel dan bij het volk, 't geen genoeg blijkt uit het verschijnsel dat ze spoedig plaats moesten maken voor de didaktische en voor de geestelijke poezie. Van toen af kwamen de ridderromans, wier invloed op onze latere letteren van geen beteekeenis is, in minachting, en

de handschriften, die ze bevatten, geraakten verloren of werden tot schutborden gebruikt. 't Is opmerkelijk dat de didaktische en de stichtelijke poezie het voornaamste element onzer volgende letterkunde uitmaken.

Tot de Karelromans behooren 1) het *Rolandslied* (*chanson de Roland*) naar den *Roman de Roncevaux et des XII pairs de France*, oorspronkelijk in de Fransche taal vervaardigd, waarschijnlijk van de elfde eeuw dagteekenend, samengesteld uit verschillende volkssagen en nagenoeg letterlijk in het Nederlandsch overgezet. De inhoud van het stuk heeft betrekking op de vernietiging van Karels achterhoede in de vallei van Roncevalles (778), waar Roeland, 's Keizers neef, door de Sarracenen verraderlijk aangevallen en verslagen werd. Dat Karel, als een waar geloofsheld, die nederlaag op een geduchte wijze en met behulp van den Engel Gabriël wreekt, laat zich begrijpen. Wij bezitten van het Rolandslied slechts fragmenten, waarvan het grootste, 565 verzen groot, in 1864 op het archief te Loos gevonden is. Tot aan de zestiende eeuw bleven de heldendaden van Karel en Roelands tragischen dood in den mond des volks voortleven, doch met de Hervorming hebben hun namen voor anderen plaats gemaakt.

2) *Karel en Elegast*, een gedicht dat uit ruim 1400 verzen bestaat en de geschiedenis behelst van een samenzwering door Karels zwager, Eggerik van Eggermonde, tegen den Keizer gesmeed en welke Elegast, een door Karel verbannen krijgsman, ontdekt. De verrader wordt naar verdienste gestraft en Elegast voor zijn trouw beloond. Velen hielden dit stuk voor een oorspronkelijk Nederlandsch werk doch ten onrechte; het is even als het voorgaande, omstreeks het jaar 1240 in Brabant vertaald naar een Fransche *chanson de gestes*, die verloren schijnt gegaan te zijn.

3.) *Willem van Oranje*. Dit stuk dat tusschen de jaren 1200 en 1220 schijnt vervaardigd te zijn, maakt ons bekend met de lotgevallen en wapenfeiten van Willem van Aquitanië (een tijd- en strijdgenoot van Karel den groote) die in zijn veelvuldige oorlogen tegen en veroveringen op de Sarracenen den naam van Willem van Oranje droeg. Verscheiden *chansons de gestes* zijn

hier blijkbaar aaneengeregen, zonder dat ze tot een geheel verwerkt zijn. Aangaande de vertaling in het Nederlandsch weten wij iets uit Maerlants Spieghel Historiae, die ons als de bewerker noemt Claas, vrouw Brechtens zoon van Haarlem, een Hollandsch edelman, tijdgenoot van Graaf Willem I en die waarschijnlijk met dezen den tocht naar Damiate medemaakte (1217). Slechts twee fragmenten van dit dichtstuk zijn tot dusverre bekend en geplaatst in *Willems Belgisch Museum*.

In de latere Karelssagen is reeds een sterke vermindering op te merken van de hulde aan den grooten Keizer bewezen. Duidelijk zichtbaar is in deze producten de pogingen der menestreelen om de Kroonvasallen te verheffen en te vereeren ten koste van den leenheer. Reeds in den Willem van Oranje is die verandering merkbaar; sterker echter nog in den *Roman der Lorreinen*, de veete schetsende tusschen de huizen van Lotharingen en Bordeaux. Men plaatst de Nederlandsche omwerking van de fragmenten omstreeks 1240. Ruim 8000 verzen zijn er van bekend. Moge de inhoud van het dichtstuk ontaard zijn van de oorspronkelijke heldendichten, aan den uiterlijken vorm, de zuiverheid der taal en de vloeiendheid der verzen is veel zorg besteed. Van den *Roman van Aiol* zijn nog geen 300 verzen bekend en uitgegeven.

Voorts behoort tot de Karelromans, hier te vermelden, de *Floris en Blancefloer*. De schrijver bezingt de ongelukkige liefde en de eindelijk bekroonde trouw van twee gelieven. Reeds het onderwerp wijkt geheel af van de andere Karelromans, die over niets dan vechten en oorlogen handelen. Diederik van Assenede, klerk aan het hof van de Henegouwsche gravin Zwarte Margriet, heeft omstreeks 1260 het werk in 't Nederlandsch overgezet. — Het geheele gedicht is waarschijnlijk van Byzantijnschen oorsprong en heeft met Karel den groote niets te maken dan alleen dat uit het huwelijk van Floris en Blancefloer werd geboren Baerthe met de groote voeten, de moeder van den grooten keizer. Even min als de Floris en Blancefloer tot de Karelromans te rekenen is, even weinig aanspraak maakt daarop *Parthenopeus en Melior*, dat ons insgelijks in het Oosten verplaatst en de trouwe liefde tusschen den Westerschen ridder Parthenopeus en de Oostersche schoone Melior verhaalt. Het

werk schijnt in de eerste helft der dertiende eeuw te zijn vervaardigd en munt uit door de eenheid van verhaal en de natuurlijkheid der geteekende karakters.

Nog behoort tot de Karelromans *Reinout van Montalbaen* of *de Roman der vier Heemskinderen*. Van den roman zelven bezitten wij slechts eenige fragmenten; de sage der vier Heemskinderen is ons bewaard gebleven in volksleesboeken; geen der Karelromans is ooit zoo populair geweest, noch zoo lang bekend gebleven als de kinderen van Heime van Dardanië, waaronder Reinout van Montalbaen met zijn wonder strijdpvaard Beyaerd het meest bekend is. De Midden Nederlandsche bewerking valt tuschen de jaren 1240—1280.

Een tweede cyclus van Midden-Nederlandsche romans sluit zich aan Arthur, een der kleine koningen van Brittanje die bij de komst der Angelen en Saksen de wijk nam naar Wallis en wiens verrichte of verzonnen heldendaden aldaar in den mond des volks voortleefden. Bij de verovering der Normandiërs, na den slag van Hastings, (1066) rakelden de opvolgers van Willem den veroveraar die sagen weer op en bezigden ze tot een hefboom tegen den Angel-Saksischen geest. Op deze wijze ontstonden er verschillende romans samengevlochten uit verscheiden sagen en zich allen groepeerende om Koning Arthur en zijn wapenbroeders de *Ridders van de Ronde Tafel*.

Ten gevolge echter van de Kruistochten was er een gansch andere geest over het Westen gekomen. Onder vele andere zaken had zich ook het Ridderwezen ontwikkeld en tegelijk hiermede een overdreven, bijna afgodische vereering van het schoone geslacht. Ter liefde van deze of gene schoone dame op avonturen uit te gaan, reuzen en draken te bestrijden om haar hart en hand te winnen, maakt de schering en inslag uit van bijna al de Arthurromans. Zij zijn in dat opzicht de getrouwe afspiegeling van den geest huns tijds en worden daarom terecht *contes d'aventures* genoemd. De zucht naar het wonderbare doet haar invloed in die verhalen duidelijk gelden en de symboliek der Druiden, vermengd en verhaspeld met christelijke overleveringen, speelt er een groote rol in. Op deze wijze ontstond *de Graalroman*, aldus genaamd naar den *Heiligen Graal*, den schotel dien Jezus

bij het breken des broods in den laatsten avond van zijn leven gebruikte, en waarin men zijn bloed (sang real) opving.

Zoo wordt in alle Arthurremans ook gesproken van de *Ronde Tafel* waarvan de legende ons het volgende vertelt. Toen Jozef van Arimathea naar Engeland vluchtte om er het Evangelie te verkondigen, verdwaalde hij met de zijnen in een woestijn, waar velen zijner volgelingen van kommer en ellende omkwamen. Op Gods bevel vervaardigde hij een *Ronde Tafel*, gelijk aan die welke de Heer bij het instellen van het H. Avondmaal gebruikt had, en hij plaatste op het midden daarvan, maar overdekt, den H. Graal. De kracht van dezen schotel was zoo groot dat ieder die hem aanstaarde, verzadigd werd en al zijn wenschen vervuld zag. Een plaats aan die tafel werd opengelaten voor Christus zelve. Toen de Graal later verdween, hielden de Tafelgenooten zich onledig met het opsporen van dit kostbaar reliquie en het zijn deze helden wier daden in den Graalroman, die met den roman van Merlijn een geheel uitmaakt, verheerlijkt worden. Op Jozefs voorbeeld stelde Arthur ook zulk een tafel voor vijftig ridders in. 1)

Van de Arthurremans zijn in 't Nederlandsch overgezet de *Roman van Lancelot*, ongeveer 90000 verzen groot; hij bestaat eigenlijk uit een samenvoeging van verschillende andere ridderromans, die in den *Lancelot* zijn gelascht, zooals de *Moriaen*, de *Wrake over Ragisel*, de *Ridder metter Mouwe*, de *roman van Torec*, de *Perchivael*, ook stukken uit de geschiedenis van de Graal, want Lancelot was de aangewezen ridder om den Graal terug te vinden. Zijn zedeloosheid verhinderde dit en de eer van het terugvinden werd weggelegd voor Galand, zijn zoon. Voorts de *Walewein*, ruim 11000 verzen groot, misschien de beste van de Arthurremans door den samenhang der afzonderlijke deelen die een goed geheel vormen. Het origineele stuk is van het laatst der 12e eeuw en de zeer goede Midden Nederlandsche tekst verscheen vijftig jaar later.

De derde roman is de *Ferguut* welke naar den Franschen roman de *Frejus* vertaald is en de heldendaden van Ferguut, een boerenknaap, bevat, die door de kracht der liefde tot een volmaakt ridder wordt gevormd.

1) Het eenig manuscript van deze romans wordt te Burg Steinfurt bewaard. De vorst van Bentheim, de eigenaar, wil het niet ter uitgave afstaan.

En hiermede sluiten wij ons overzicht over de Ridderromans. Dat vele romans van die tijden tot dusverre verloren voor ons zijn, blijkt uit de titels van werken door Maerlant en anderen vermeld, zooals de *Madoc*, de *Amadas* of *Tristram*, de *Fierabras* enz.

Onder de merkwaardigste voortbrengselen onzer Midden-Nederlandsche letteren noemen wij het Dieren-Epos Reinaart de Vos, hierin van de Dierenfabels der ouden onderscheiden dat de toepassing van het verhaal aan den lezer zelven wordt overgelaten. Reeds had de geestelijkheid tusschen de jaren 1000 en 1200 zich op dat terrein bewogen: onder anderen bestaat er een gedicht waarin de wolf, *Isengrimus* genaamd, de hoofdpersoon is, en een ander dat een omwerking van het eerste schijnt te zijn en de *Reynardus Vulpes* genaamd wordt: een minder juiste benaming omdat de wolf er weer de hoofdrol in speelt. Pierre de St. Cloud, pastoor te Croix en Bie, schreef omstreeks 1200 twee gedichten, waarvan Reinaart de Vos de held is; het eerste, 9600 verzen groot, heette *Les aventures de Reinart*; het laatste *le Plaid*, een vervolg op het eerste, en misschien niet van denzelfden schrijver, bevat 4850 verzen. Aan dit laatste werk ontleende de Vlaamsche dichter, Willem, die ook den ons onbekenden *Madoc* schreef, de stof voor zijn roman van den *Vos Reinaart*, een gedicht dat in alle talen, tot zelfs in het IJslandsch, is overgezet en omgewerkt. Het behelst de lotgevallen van den sluwen Reinaart die zich door zijn rooverijen en lage streken den haat van groote en kleine dieren op den hals gehaald heeft, voor Koning Nobels rechterstoel gedaagd wordt, maar door zijn list de lagen zijner vijanden ontkomt en naar een woestijn vlucht. De koning der dieren is woedend en Reinaart wordt vogelvrij verklaard.

§ 2.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen dat de geestelijkheid geen vrede kon hebben met de romantische zangen der *trouvères* die in liefde en zingenot het grootste heil des levens stelden. De vrees voor 't verminderen van hun invloed en de zucht om ook andere dan wereldsche behoeften alleen te bevredigen dreef de geestelijken aan om tegenover de helden van den wereldschen roman, den

Zaligmaker der wereld : tegenover de adellijke jonkvrouwen, de hemelsche jonkvrouw, de Maagd Maria , en tegenover de Edelen en Ridders, de Heiligen en Martelaren te stellen. Daaruit laat zich de menigte van berijmde *Legenden* en *Levens van Heiligen* verklaren, die er gedurende die tijden geschreven of vertaald zijn en die ons bestek niet toelaat allen te noemen. Genoeg zij het te zeggen dat het *leven van Jezus*, de *Sproke van Theophilus* en die van *Beatrÿs* gunstig afsteken bij al wat in de kloosterpoezie voorkomt. Vooral de laatste, in 't midden der veertiende eeuw door een onbekend schrijver bewerkt, munt uit door een boeienden verhaaltrant en een plastische voorstelling der feiten. Doch al hadden wij over meer ruimte te beschikken, dan nog zoude de poezie der kloosters ons weinig of geen stukken meer opleveren, die uit het oogpunt van kunst beschouwd, eenige aesthetische waarde hebben.

In de tweede helft der dertiende eeuw kwam er een geheele omwenteling in de poezie. Ten gevolge van de kruistochten begonnen de poorters meer zelfstandig op te treden : hun stoffelijke welvaart deed de zucht naar vrijheid en den haat tegen al wat adellijk was met onweerstaanbare kracht uitkomen : de vorsten, door eigenbelang en vrees voor de machtige vasallen gedreven, begunstigten dit streven naar emancipatie der burgers en schonken hun vele voorrechten en vrijheden ; en de ontwikkeling van verlichting en beschaving ging met dit alles hand aan hand. Maar de praktische zin der burgerij vond geen behagen meer in de overdreven ridderpoezie van den adel ; reeds bij den *Reinaart* zagen wij hoe het eigenlijke volk degelijker kost voor den geest verlangde dan de idealiseerende letterkunde van den adel. Naar mate echter de inhoud der nieuwe richting, die men de didaktische noemt, het zoeken naar waarheid duidelijk aan het licht brengt, naar diezelfde mate neemt de poezie in gehalte af ; de didaktische school redeneert maar schildert niet : het verstand beheerscht de fantasie en verlamt misschien te veel de dichterlijke vlucht.

Aan het hoofd dier school staat Jacob van Maerlant, *der Dietscher dichter vader*, gelijk zijn volgelingen hem ten onrechte noemden, die zijn naam ontleende aan de parochie Maerlant, ten oosten van Brielle gelegen en later met deze plaats saamgesmolten. Ofschoon

een Vlaming van geboorte was Maerlant met hart en ziel den Hollandschen graaf toegedaan en stond hij misschien wel in dienst van Koning Willem II. Na diens overlijden (1256) begaf hij zich naar Damme waar hij, volgens de overlevering, schepenklerk geweest en gestorven is. Bijna in al zijn werken treedt Maerlant als de bestrijder op van de Fransche leugenpoëten, doch het meest en breedvoerigst doet hij zulks in zijn *Spiegel Historiae*, een proeve van een algemeene geschiedenis, welk boek hij bewerkte naar een Fransch model van Vincent de Beauvais, doch dat hij wegens zijn gevorderden leeftijd niet voltooidde; van de vier partieën waarin het verdeeld is, zijn de eerste en eenige hoofdstukken van het derde en vierde van zijn hand.

Groot was de invloed dien Maerlant op letterkundig gebied uitoefende, want hij stichtte een school van schrijvers die hem navolgden of zijn roem verhieven. Onder dezen noemen wij Melis Stoke 1) Jan van Heelu, den vermoedelijken schrijver van den *Grimbergschen oorlog*, behelzende den veeljarigen strijd tusschen hertog Godevaart van Brabant met de heeren van Grimberg in de 12e eeuw, Lodewijk van Velthem en Jan van Boendale ook wel Jan de Clerck geheeten, de bekwaamste leerling uit Maerlants school en die den meester in zuiverheid van taal en vloeiendheid van stijl overtreft. Nog zij met een enkel woord vermeld als tot Maerlants school behorende Jan de Weert, heekkundige van IJperen, die in 1351 de *Nieuwe Doctrinael of Spiegel der Sonden* en een *Disputatie van Rogiere ende van Janne* schreef. Wij zouden een lange lijst van didaktische werken kunnen opnoemen tot aan den *Spiegel der Jongens* toe die Lambertus Goetman in 1488 opstelde; doch zullen ons daarmede niet bezighouden en van de didaktische richting afstappen met de opmerking dat zij op den verderen loop onzer letterkunde een belangrijken invloed heeft uitgeoefend.

De tijd voor het maken en de smaak voor het hooren van meer uitgebreide gedichten was voorbij; in hun plaats treedt de *Sproke*,

1) Met die schrijvers welke in de Chronologische tabel afzonderlijk vermeld worden, zullen wij ons hier niet breeder bezighouden dan voor een goed verband noodig is.

een korte vertelling, even verschillend van inhoud als van vorm. Degenen die zulke gedichten meestal aan den disch voordroegen, heetten *menestreelen* (ministeriales d. i. dienstlieden.) Men noemde ze ook wel *seggers*, *vinders* of *brouvères*. Velen reisden rond van kasteel tot kasteel, zorgden tegenwoordig te zijn bij alle feestelijke gelegenheden en vonden in de giften der Edelen een bestaan: anderen genoten een jaargeld van aanzienlijke heeren of stonden in dienst van een bijzondere stad. Van een groot aantal hunner worden de namen genoemd, vooral onder de regeering van het Beiersche Gravenhuis, 1350—1430. Onder deze noemen wij Boudewijn van der Loren, der stad spreker van Gent, den dichter van de *Maghet van Gent*; Augustijnken van Dordt, een rondreizend sprookspreker, beschermeling van den Ruwaard Aelbrecht doch wiens vertellingen niet boven het middelmatige verheven zijn en Willem van Hildegarsberch, (een dorp bij Rotterdam) die bij herhaling voorkomt in de grafelijke rekeningen van Hertog Aelbrecht van Beieren. Van dezen spreker, die lezen noch schrijven kon, zijn tot dusverre honderd zeventien gedichten bekend, waarvan melding verdienen: *Hoe d'ierste partijen in Holland quamen*, belangrijk voor de geschiedenis der Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden, *van Sintle Geertruden minne* en *Mer is woert dat luttel vroemt*.

Aan het einde van het tijdperk der eigenlijke middeleeuwen staat Dirk Potter met zijn *Minnenloep*, waarin over verschillende soorten van *minnen* gehandeld en over allerlei liefdesgevallen onderhoudend gesproken wordt. De invloed van het Beiersche huis is zichtbaar in dit werk aan de vele Hoogduitsche woorden, die men er in aantreft, even als een halve eeuw later onder de Bourgondische hertogen een menigte Fransche woorden onze taalontsieren.

§ 3.

Terwijl Frankrijk en Duitschland een aantal adellijke minnezangers kunnen aanwijzen, zijn in de Nederlanden de minneliederen zeer schaarsch en voor zooverre bekend is, kunnen wij slechts een voornaam edelman noemen, Hertog Jan van Brabant, van wien *negen* minneliederen in de volkstaal gezongen tot ons zijn gekomen. Schooner dan het minnelied bloeide hier te lande in de

veertiende en vijftiende eeuw het volksgezag: zoo wel wereldlijke als geestelijke liederen werden er in menigte gezongen. Van de weinige die tot ons zijn gekomen, is het meest bekend het beroemde: *Het daghet in den Ooste*. De kerkliederen, die meest op de wijze der wereldlijke liederen werden gezongen, hebben of betrekking op Jezus' geboorte en leven, of op de Moedermaagd Maria, of op de Heiligen en Martelaren der kerk. Al deze liederen zijn een getrouwe afspiegeling van de zeden en gewoonten, denkwijzen en begrippen, of van de geschiedenis dier eeuwen, en hebben iets aantrekkelijks door het waas van kinderlijke naïfheid dat er over verspreid ligt.

Bekend is het dat het Middeneeuwsche drama in de kerk zijn oorsprong neemt. Sinds onheuglijke tijden was de geestelijkheid op hooge feestdagen na den afloop van den dienst gewoon fragmenten uit de Bijbelsche geschiedenissen, vooral uit het leven van den Zaligmaker of uit de legenden der Heiligen, aan het volk te vertoonen. De geestelijkheid werd hierin bijgestaan door school- of koorknapen of geestelijken van lageren rang. Zoolang dit geestelijke drama uit de gewijde geschiedenis putte, droegen deze stukken den naam van *Mysteriën* of *Mirakelspelen* en hadden ze plaats binnen de kerkgebouwen of op de kerkhoven. Het laatste *Mysteriespel*, waarvan in ons land gewag gemaakt wordt, werd voor de eerste maal gespeeld te Breda op St. Jansdag 1500, het droeg den naam van: *'t Spel van den Heiligen Sacramente van der Neynwerkaart*. Dr. O. R. Heremans vond in 1867 het handschrift en Dr. E. Verwijs bezorgde er een critische uitgave van. Wij vermelden dit dewijl de tekst der meeste *mysteriën* is verloren gegaan, ten minste nog niet gevonden is.

Later bij den aanvang der veertiende eeuw toen de *Mysteriespelen* in grootte toenamen, verzezen er tooneelen op markten en pleinen en niet zelden speelde men verscheiden dagen over een stuk, hetzij achter elkander, hetzij met tusschenpoozen van een of meer dagen. Toen de leeken er zich mede bemoeiden, namen de onderwerpen der vertoonde stukken een wereldsch karakter aan. Zoo ontstonden er in de meeste steden kerkelijke gilden of vereenigingen van *ghesellen van den spele*, in wier plaats later de Rethorijkers traden. Het duurde niet lang of men verkoos de voor-

stellingen op de bovenverdieping van een of ander gebouw boven de tooneelen in de open lucht. Van tooneel, tooneelschermen, tijd van vertooning en costumes weet men zeer weinig.

Een handschrift van de vijftiende eeuw bevat een tiental wereldlijke tooneelspelen, allen afkomstig van dezelfde hand, waaronder vier ernstige of *abele spelen* en zes kluchtspelen of *sotternien* gevonden worden, want elk *abel spel* of ernstig stuk werd door een boertig nastuk, *sotternie* of *klucht* gevolgd. De titels der abele spelen zijn: *Esmoreit*, dat voor 't beste gehouden wordt, *Gloriant van Brunswijk*, *Lanceloot van Denemarken*, en *Van den Winter ende van den Somer*; die der kluchten: *die Bussenblaser*, *die Sotternie van Lippijn*, *die Here*, *Drie dayhe here*, *die tru-wante* en *Rubben*.

Naar mate de maatschappelijke toestand den burgers meer bezigheden oplegde, geraakten de Mysteriespelen om hun langen duur meer en meer in onbruik en traden in hun plaats de *Spelen van Sinne*, waarin allerlei Eigenschappen en Deugden als personen worden voorgesteld. Deze sinnespelen, die altijd een zedelijk godsdienstige strekking hadden, vonden in het volgende tijdvak zeer veel bijval omdat ze dienstbaar gemaakt werden aan de verspreiding der nieuwere denkbeelden op 't gebied van Kerk en Staat en in hun allegorische voorstelling de publieke opinie teruggaven of er invloed op uitoefenden.

Sprekende wij hier met een enkel woord van de eerste pogingen om in proza te schrijven, die tot de dertiende eeuw opklimmen. Zonder de Charters uit die tijden te noemen, welke moeielijk tot het letterkundig gebied te brengen zijn, vermelden wij de oudste prozavertaling van den Bijbel of liever van een gedeelte der Heilige Schrift. Hierop volgt *Het leven van Jezus*, een Evangelien harmonie, dagteekenend van het begin der veertiende eeuw. Als vruchtbaar prozaschrijver verdient genoemd te worden Jan van Ruysbroek (1294—1381) die in het dorp van dien naam geboren, prior was in een klooster door hem dicht bij Brussel gesticht. Hij schreef vele preeken en geestelijke tractaten die uitmunten door vloeiendheid van stijl en hartelijkheid van taal, waarin hij door geen prozaschrijver der Middeleeuwen overtroffen wordt. Moge al de inhoud zijner geschriften niet van christelijke

mystiek vrij te pleiten zijn, te ontkennen valt het niet dat hij een hoogst merkwaardig persoon was en dat zijn werken, ondanks dit gebrek, overvloeien van nuttige en praktische wenken voor het leven. Als kanselredenaar wordt hij echter overtroffen door Jan Brugman, pater bij de orde der Minnebroeders en in 1473 overleden. Deze merkwaardige man preekte in eenige voorname steden van ons vaderland en maakte zulk een indruk op zijn hoorders dat het spreekwoord *Al kan je kallen als Brugman* er door ontstaan is. Het weinige dat er van dezen redenaar in geschrifte is overgebleven, getuigt van zijn levendigen en beeldrijken stijl.

Nog vermelden wij onder de prozageschriften uit dit tijdvak *Het Byenboec*, *Des Conincks Somme*; het eerste uit het Latijn, het tweede uit het Fransch vertaald. Eindelijk werden op het laatste van dit tijdvak en in 't begin van 't volgende vele ridderromans in proza omgewerkt en als volksboeken onder de menigte verspreid. Deze omwerkingen hebben weinig of geen verdienste.

§ 4.

Reeds spraken wij met een enkel woord van de *ghesellen van den spele*, die zich met het vertoonen der mysteriën onledig hielden en van lieverlede in de steden vaste vereenigingen of letterkundige gilden vormden, bekend onder den naam van *Kamers van Rhetorica*. De naam is van Franschen oorsprong en met de Bourgondische hertogen tot ons gekomen: hun bestaan en hun bloei valt tusschen de jaren 1400—1600 en hun aantal klom tot een zeer hoog cijfer, want in de noordelijke Nederlanden en in de Vlaamsche gewesten werd geen stad gevonden die minstens niet één Kamer bezat; terwijl in het Zuiden zelfs vele dorpen zich op het bezit van Rethorijkers mochten beroemen. Vele vorsten en aanzienlijken maakten zich populair door leden of beschermheeren van zulke kamers te zijn; zoo gaf Filips de schoone een blazoën aan de Kamer te Gent genaamd: de *Balsem*: Karel V deed hetzelfde te Amsterdam met de Kamer: de *Eglantier* onder de zinspreuk: *In liefde bloeiende*: Willem van Oranje was prins (bestuurder) van de Antwerpsche Kamer de *Violieren* enz.

Filips de Schoone richtte zelfs in 1493 te Mechelen een souvereine kamer *Jezus met de Balsembloeme* op, aan wier toezicht en uitspraak al de andere onderworpen waren. Vele vrije kamers verzetten zich te vergeefs tegen zulk een band, blijkbaar verordend met het doel om de kamerbroeders binnen de palen eener gepaste vrijheid te houden.

In het Zuiden tierden deze inrichtingen weliger dan in het noorden: zij vonden er ook krachtiger bescherming en bevorderden van hun kant door vertooningen en optochten bij openbare feesten de algemeene vreugde. Hun invloed op het volk nam nog meer toe na de uitvinding der boekdrukkunst, waardoor den kamerbroeders een ruimer en goedkooper keus van allerlei gedichten en tooneelstukken verschaft werd.

Elke Kamer droeg een bijzonderen naam, had een eigen blazen en kenspreuk. Aan haar hoofd stond een *Keizer* of *Prins*; voorts was er een *deken* (schrijver), een *fiskaal* die de penningen beheerde en een factor (kamerdichter). Hij zorgde voor al de gedichten die er noodig waren en oefende jongere leden in de *conste van rhetorica*. Ook hadden de kamers een *vaandrager*, wiens dienst bij plechtige optochten gevorderd werd en een *Nar* of *Zot*, die bij openbare vertooningen het gemeen door zijn kluchten vermaakte en dikwijls aan hun kwelzucht blootstond. Verder waren zij aan wetten gebonden, door hen zelven ontworpen en soms door hooger gezag bekrachtigd; in 't laatste geval droegen zij den naam van *vrije* Kamers, in tegenoverstelling van die vereenigingen welke op eigen gezag en zonder bekrachtiging waren opgericht en die *onvrije* heetten. Niet zelden hield de een of andere Kamer een dichterlijken wedstrijd, die met groote pracht gevierd werd; men schreef een prijsvraag uit voor een Sinnespel en men reikte den overwinnaars prijzen van meerdere of mindere waarde uit. Dergelijke wedstrijden onderscheidde men in *Landjuweelen* en *Haagspelen*, waarvan de eerste met meer luister gevierd, eigenlijk tot de steden, de Haagspelen tot de dorpen behoorden. De geheele plechtigheid droeg den naam van *Intrede*. De beroemdste van die intreden had te Antwerpen in 1561 plaats, waar uit elf steden van Brabant veertien Rethorijkerskamers te zamen een geheel van 1473 personen uitmakende, verschenen

en het feest ruim een week duurde. Dit landjuweel was het laatste dat het Zuiden vierde. Weldra kwamen de bange tijden van den grooten worstelstrijd tegen Spanje die aan den bloei der meeste kamers een einde maakten.

Dat onze dichtelijke gezelschappen, ondanks de toenemende verbastering der taal, vooral in de zuidelijke gewesten, door de Bourgondische overheersching, een belangrijken invloed op den volksgeest uitgeoefend hebben, laat zich uit den aard der zaak gemakkelijk afleiden en wordt door de geschiedenis volkomen bevestigd. Vooral was deze invloed zichtbaar bij de opkomst der Hervorming welke de Rethorijkers in hun *Spelen van Sinne* of *Moraliteiten*, en hun *Esballementen* (kluchten), waarin de groote vragen van den dag veelal behandeld werden, op alle mogelijke wijzen aanmoedigden. Geen wonder dat Alva's schrikbewind de doodsteek was voor vele van de Vlaamsche kamers, dat vele geleerden, dichters en kunstenaars, vooral na den val van Antwerpen (1585), naar Holland trokken en aan de kamers van Rhetorica aldaar een nieuwe vlucht gaven. Dit duurde echter niet lang: de zin voor optochten en openbare vertooningen is in Noord-Nederland nooit zoo groot en zoo sterk geweest als bij de zuidelijke broeders; daarenboven vele lieden van smaak en kunde onttrokken zich van lieverlede aan de kamers en eindelijk kwamen zij in groot verval en gingen in de steden, tijdens de kerkelijke twisten gedurende het twaalfjarig bestand, meest alle te niet. Op de dorpen hielden zij zich langer staande omdat de kasteleins er hun voordeel in zagen en de onkosten der voorstellingen of prijskampen droegen. Geen wonder dat het gedrag dier kamerbroeders nog al te wenschen overliet en zoo buitensporig werd dat de Staten van Holland in 1711 een plakaat uitvaardigden waarbij de optochten en openbare voorstellingen der Rethorijkers verboden werden. Aan de dichtkunst en den opbouw der taal zelve hebben deze gezelschappen, zoo men de Amsterdamse kamer *In liefde bloeiende* wil uitzonderen, weinig of geen diensten bewezen; integendeel het verzengeknutsel der Rhetorijkers wemelt van onduitsche woorden.

Onder de Kamerbroeders die zich als schrijvers hebben doen kennen, noemen wij Matthys de Casteleyn, die in 't begin der

zestiende eeuw leefde en zich zelven een *excellent poeet moderne* noemde. Deze priester, van Oudenaarde geboortig, geeft ons in zijn *Conste van Rhetorica* een reeks van voorschriften hoe men de verschillende soorten van verzen bij de kamers in gebruik, *Rondeelen; Refereinen, Retograden, Balladen, Madrigals* enz., moet maken. Zijn leerling Jean Baptista Houwaert (1531—99) tijdens den opstand, nu eens Oranjes, dan weer de Spaansche zijde hield, maakte een leerdicht in zestien zangen, getiteld: *Pegasides Pleijn ofte den Lusthof der Maecheden* waarmee hij veel lof en eer inoogstte doch dat even als alle producten van de Rhetorikers vol wansmaak en bastaardwoorden is. Even weinig verdienste hebben Colijn van Rijssse, Jan van Dale, Anthouius de Rovere, Cornelis van Ghistele en zoo veel anderen wier werken geen andere lezers meer hebben dan enkele beoefenaars onzer letterkunde.

Al de bovengenoemde schrijvers stonden in dichterlijk talent en zuiverheid van taal verre ten achter bij de Antwerpsche dichteres Anna Bijns, die in hare *constige Refereinen* op bijtenden toon Luther en zijn aanhangers hekelt, of met een innig vroom gemoed en een diep gevoel van aanhankelijkheid haren Schepper haar talrijke zonden belijdt. Deze dichteres staat om zoo te zeggen met den eenen voet nog in het tijdvak der Midden-Nederlandsche letteren, met den anderen reeds op het gebied der latere dichtkunde.

§ 5.

Gelijk we reeds vroeger aanmerkten, is het onmogelijk juiste jaargetallen vast te stellen, waar tusschen de verschillende tijdvakken onzer letterkunde afgebakend liggen. Wij herhalen deze opmerking aan het begin van het nieuwe tijdvak, dat der herleving onzer letterkunde, die nagenoeg twee eeuwen onder den verdoovenden invloed van de Rethorikers en van de Bourgondische overheersching gezucht had. Op het einde der middel-euwen veranderde de geheele maatschappelijke en godsdienstige toestand van Europa: de macht der Edelen was vernietigd: een welvarende, zich sterk gevoelende volksklasse was opgestaan; de studie der oude talen, voornamelijk die van het Latijn, bevoor-

derde den goeden smaak en den zin voor het schoone; er openbaarde zich een streven naar vrijheid van denken en zelfstandig onderzoek, 't welk de groote scheuring in de Kerk teweeg bracht tusschen de Katholieke Kerk en de volgelingen van Luther, Zwinglius en Calvin. Weldra stonden ook in ons vaderland de twee godsdienstige partijen scherp tegenover elkander en de strijd tusschen de aanhangers der oude en der nieuwe leer teekent zich het duidelijkst af in het volksgezag dier dagen; in de talrijke martelaarsliederen en de geuzenzangen den dichters in de pen gegeven door de hevige vervolgingen waaraan de Hervormden blootstonden. Op iedere gebeurtenis van eenig belang werd een lied gemaakt, getuige de rijke verzameling van *Geschiedzangen* door Dr. van Vloten uitgegeven: ook Anna Bijns maakte reeds tegenzangen op bestaande geuzenliederen. Niet minder openbaarde zich de volksgeest in een groot aantal psalmberijmingen die elkander bijna onafgebroken opvolgden en wier rij geopend wordt met de *Souter Liedekens* van Jonkheer Willem van Zuylen van Nieuvelt, Heer van Bergambacht. Deze edelman bracht de psalmen in Nederlandsche versmaat over en stelde ze op allerlei gebruikelijke, wereldsche melodiën van zijn tijd. Zij verschenen met keizerlijk privilegie in 1540, waaruit genoegzaam blijkt dat de regeering het zingen en leeren dezer psalmen niet als ketterij beschouwde en dat ze geen ander doel hadden dan om voor het lichtvaardig volksgezag een beter, een ernstig lied te stellen. Deze *Souter Liedekens* beleëfden verscheiden drukken. Zonder van al de psalmberijmingen dier tijden te spreken, mogen wij die van Petrus Dathenus (1531—90) niet onvermeld laten, een kreupele berijming der Fransche vertaling van Clément Marot. Deze strenge ijveraar voor 't Hervormde geloof, die in de Gentische troebelen een treurige rol gespeeld heeft, stierf vergeten te Elbing in West-Pruisen, maar zijn psalmen werden door de Gereformeerde kerk aangenomen en bleven in gebruik tot 1773, toen zij, na veel tegenkanting, voor beter berijmde het veld moesten ruimen. Tallooze malen zijn Dathenus psalmen herdrukt, het laatste te Zierikzee in 1854. Te verwonderen echter is het niet dat deze berijming, ofschoon ze in voortreffelijkheid verre beneden die van Marnix van St. Aldegonde staat, welke

naar het oorspronkelijk Hebreeuwsch vervaardigd is, zoo gretig ontvangen en voortdurend gewild werd, zoo wij bedenken dat Datheens woorden de weerklank zijn van al de Hervormden van die tijden en van velen onzer dagen.

Dezelfde Marnix gaf in 1569 zijn *Biencorf der H. Roomsche Kercke* uit waarin hij onder den schijn van de Moederkerk te willen verdedigen, haar beschimpt en waardoor hij zich als Nederlandsche prozaschrijver een welverdienden naam gemaakt heeft. Nog houdt men dezen dichter voor den maker van het oude en geliefkoosde Wilhelmuslied, dat als dichtstuk middelmatig, echter als volkslied onze helden menigmaal in den strijd heeft aangevuurd en ter overwinning geleid. Overal straalt in Marnix' gedichten de zorgvuldig opgevoede, smaakvolle man door, die met de kennis der ouden zijn voordeel heeft gedaan, zonder ze slaafs na te volgen. De invloed toch der oude letteren op de onze, vooral in dit tijdvak, valt niet te miskennen en laat zich gemakkelijk verklaren, uit de richting welke de studie der oude talen en letteren sedert het laatst van de veertiende eeuw genomen had. In Italie ontwaakte die zucht voor de studie der ouden het eerst: de val van Constantinopel (1453) dreef de Bijzantijnsche geleerden met hun letterkundige schatten naar het gast-vrije Italie en bevorderde de beoefening der oude schrijvers. Van daar verspreidde zich hun licht over Duitschland, Frankrijk, Engeland en Nederland, waar een Gansvoort, een Agricola, een Hegius, een Erasmus en meer anderen de ouden met gelukkig gevolg bestudeerden en verspreidden. De beoefening der Latijnsche taal en harer letterkunde (aan het Grieksch liet men zich minder gelegen liggen) sleepte noodzakelijk een kleinachting voor de volkspoezie der middeleeuwen na zich en gedichten, als het Nevelingenlied en de Reinaert de Vos vonden geen genade meer in de oogen der bewonderaars van Virgilius en Horatius. Niemand zal het betwisten dat de nieuwe richting in de letteren bevorderlijk was voor het aankweken van den goeden smaak en voor de beoefening der eigenlijk gezegde spraakkunst, doch gelijk in bijna elke zaak — zoo ook in deze — maakte men zich aan overdrijving schuldig en volgde de ouden te slaafs na: 't was fatsoenlijk, 't werd „ton" om in 't Latijn

te schrijven en zodoende kwam er een scherpe afscheiding tusschen den geleerden en niet geleerden stand, en de eerste begreep dat men geen dichter of letterkundige kon zijn, zonder de kennis der doode talen. Bovendien menig geleerde, zoo hij zich aan de poezie overgaf, schreef zijn verzen in meer of minder vloeiend Latijn, en bevorderde de volksliteratuur even weinig als menig ander, die een of ander geliefkoosd Latijnsch schrijver bij voorkeur beoefende en in het licht gaf, begraven onder tal van taal- en letterkundige aantekeningen. Geen wonder dat die republiek der geleerden — gelijk men ze wel eens genoemd heeft — weinig achtung koesterde voor elke poging van een oningewijde om den zangberg te beklimmen en slechts aan een enkelen hunner de hand reikte om hem het beklimmen gemakkelijk te maken.

Een tweede, niet minder groot nadeel bracht de studie der ouden aan, te weten : den ganschen godenwinkel der Grieken en Romeinen. Geen gedicht, al was het nog zoo eenvoudig, geen bruieloftsdicht zelfs, zoude, zonder met Cupido of Hymen opgesierd te zijn, genade gevonden hebben bij de kunstrechtters. Al had iemand nog zoo veel aanleg en liefde voor de poezie, de naam van dichter werd hem niet gegeven, zoo hij niet in het gareel van al de goden der fabelleer liep.

Naast Marnix en met hem een ijsbreker voor taal en stijl noemen wij Dirck Volckertsen Coornhert, wiens gansche leven een lijden en strijden voor de vrijheid van denken geweest is en die zoowel de onverdraagzame Hervormden na 1572, als de geloofsvervolgingen der Roomschen voor dit jaar, bestreed. In zijn bijbelsche poezie verheft hij zich zeer weinig boven de oude Rethorijkers, maar zijn vertalingen van Cicero en Boëthius bewijzen hoe vertrouwd hij met de ouden was; in zijn *Wellevenkunste* ontwikkelt hij ons zijn denkbeelden omtrent christelijke zedeleer. Vooral verdient Coornhert genoemd te worden om zijn kernachtigen, puntigen, ofschoon min of meer stroeven prozastijl en om zijn pogingen tot zuivering van de Nederlandsche taal zijner dagen in zijn *Cort begrip leerende recht Duitsch spreken*.

Nagenoeg gelijktijdig met Coornhert te Haarlem leefden te Amsterdam de beide vrienden en verdraagzame aanhangers der oude leer Hendrik Laurensz. Spieghel en Roemer Visscher. De eerste,

om zijn rechtschapenheid bekend, genoot in zijn jeugd een goede opvoeding, leerde op mannelijken leeftijd Latijn en Grieksch en was een der ijverigste leden der Amsterdamsche Rethorijkerskamer *In liefde bloeiende*. Zijn hoofdwerk is een onvoltooid, na zijn dood uitgegeven leerdicht, *de Hertspiegel* genaamd, zijnde een lofdicht op de deugd, dat, hoe schoon ook van inhoud, bijna ongenietbaar is om Spieghelels overdreven zucht naar gedrongenheid, woordenkoppeelingen en omzettingen van volzinnen. Zijn vriend en geestverwant is Roemer Visscher, wiens roem door dien zijner uitstekende en veelbegaafde dochters wel wat overschaduwde is geworden. Deze levenslustige, opgeruimde dichter, door Hooft terecht met den naam van *Ronde Roemer* bestempeld, heeft ons meest kleine dichterlijke werken, puntdichten en vertelsels nagelaten, waarbij hij zich den Latijnschen dichter Martialis voor oogen stelde. In zijn *Sinne- en Minnepoppen* daarentegen (prozaschriften onder prentjes) schijnt hij den toenmaligen smaak der Italianen in hunne *Impreza's* gehuldigd te hebben. Jammer dat men zijn *Brabbelingh* (den algemeenen titel zijner werken) kieschheidshalve niet herdrukken kan. Spiegel en Visscher beiden stelden hun gastvrije woning open voor tal van jonge letteroefenaars: vooral werd Roemers huis druk bezocht door jonge lieden uit den gegoeden burgerstand, die niet alleen door de liefde tot de letteren maar ook door de drie bevallige dochters van den Amsterdamschen koopman zich aangetrokken voelden. Van deze drie is Truitje, de middelste, al vroeg getrouwd. Anna na op een reis door Zeeland en Holland kennis gemaakt te hebben met Jacob Cats, huwde in 1624 met Dominicus Booth van Wesel, terwijl Maria Tesselschade een jaar vroeger het huwelijksbootje was ingestapt met Allard Jansz Krombalch. Beiden vestigden zich in Noord-Holland: de eerste in de Wieringerwaard, de tweede in Alkmaar. Beiden weduwe geworden, ging Anna te Leiden en Tesselschade weer te Amsterdam wonen.

§ 6.

Met den aanvang der zeventiende eeuw begint het eigenlijk gezegde tijdperk van bloei der renaissance en de eerste dichter van beteekenis dien wij daar ontmoeten is Pieter Cornelisz. Hooft, die

te Amsterdam uit een aanzienlijk geslacht geboren, het voorrecht eener wetenschappelijke opvoeding genoot en nog jong zijnde reeds blijken van aanleg gaf voor de schoone poezie. Zijn eerste treurspel de *Achilles en Polyzena* is nog in den trant der oude Rethorijkers gemaakt. Eerst door een reis naar Italie, waar hij drie jaar vertoefde, kwam de dichterlijke kiem, in zijn eerste werk niet te miskennen, tot vollen wasdom. Hij vertoefde te Rome, Venetie en Florence en reeds uit een brief door hem in 1601 van daar aan de kamer *In liefde bloeiende* geschreven, bleek het welk een verbaazenden indruk de vloeiende en welluidende versregels der Italianen op hem gemaakt hadden. Teruggekeerd in het vaderland (1601) maakte hij zijn herdersspel *Granida*, waarvan de vloeiende verzen hun zuidelijke afkomst verraden. Niet minder zichtbaar is die invloed in zijn *Minnedichten*, die zich door losheid en bevalligheid onderscheiden. Elf jaar later volgde zijn *Gerard van Velzen*, die in welluidendheid van klanken voor de *Granida* moet onderdoen en in 1617 door zijn *Baeto* gevolgd en overtroffen werd. Als blijspel-dichter maakte hij zich gunstig bekend door zijn *Warenar met de Pot*, een gelukkige verhollandsching van Plautus' *Aulularia*. Eenige jaren vroeger tot Drost van Muiden aangesteld, sleet hij op het Muiderslot gelukkige dagen en verzamelde er om zich een kring van uitgelezen mannen en vrouwen, dien men gewoonlijk den *Muiderkring* noemt. Doch meer nog dan door zijn poezie munt Hooft uit als geschiedschrijver.

Tot juiste waardeering van zijn geschiedkundige werken moeten wij eenige schreden achteruit gaan en met een enkel woord gewagen van hetgeen er reeds belangrijks voor Hooft op 't gebied van taal en geschiedenis was verschenen. De eerste krachtige pogingen tot zuivering der Nederlandsche taal gingen uit van de kamer *In liefde bloeiend*. Op haren last vervaardigde Spiegel met drie anderen een *Tweespraak vande Nederduitsche Letterkunst ofte van 't spellen ende eigenschap des Nederduytschen taels*; hij bezorgde ook de uitgave van het *Ruigh bewerp van de Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectike*. Van Coornherts *Cort begrip* spraken wij reeds. In 1573 gaf Christoffel Plantijn, een Franschman van geboorte en beroemd boekdrukker te Antwerpen, een woordenboek in 't licht onder den titel van *Thesaurus Tentonicae Linguae* (schat der Nederduitsche sprake);

het bevat al de woorden en spreekwijzen welke te dier tijde in Brabant gebruikt werden. Zijn corrector Cornelis Kiliaan, (1537—1607) geboren te Duffel in Brabant, stond zijn meester getrouwd ter zijde en verrijkte onze letterkunde met zijn woordenboek der Nederduitsche sprake (1588) dat zes malen, 't laatst in 1777, herdrukt is en zelfs heden nog op prijs gesteld wordt.

Ook het veld der geschiedenis werd ijverig bebouwd: onder de eerste schrijvers die in hun moedertaal den opstand tegen Spanje beschreven hebben, noemen wij Pieter Christiaansz. Bor (1559—1635), geschiedschrijver der Staten van Holland, die in 1620 een *oorsprong, begin en vervolg der Nederlandsche oorlogen* in het licht gaf, welke hij tot 1600 voortzette. Ofschoon de stijl van dezen schrijver hard en stroef is, verdient Bor echter als geschiedvorschcr een eerste plaats, wegens zijn strenge waarheidsliefde en den schat van echte stukken die hij aan het licht heeft gebracht, zoodat zijn boek nu nog als een nauwkeurige bron kan geraadpleegd worden. Naast het werk van Bor komt aan dat van Emmanuel van Meteren een plaats toe in elke historische bibliotheek. Deze Antwerpsche koopman overtreft den dorren geschiedschrijver der Hollandsche Staten in vloeïendheid van stijl: zijn *Historie der Nederlanden*, uitgegeven in 1614, loopt van de regeering van het Bourgondische Huis tot aan het jaar 1612, doch verdient minder vertrouwen wegens zijn haat tegen Alva en diens handlangers.

De derde groote verzamelaar van geschiedverhalen is Everard van Reydt (Hij stierf in 1602). Even belangrijk als Bor voor de Utrechtsche en van Meteren voor de Antwerpsche zaken is, kan van Reydt voor die van Friesland en Gelderland geacht worden te zijn. In levendigheid van stijl overtreft hij eenigszins zijn beide voorgangers maar van partijdigheid is hij niet vrij te pleiten. Na zijn dood zette de Friesche raadsheer van der Sande, neef van van Reydt, het werk voort tot aan den vrede van Munster. Al deze schrijvers echter worden overtroffen door P. C. Hooft, den grondlegger van ons geschiedkundig proza, die zijn ledige uren aan de historie wijdende, den Latijnschen historieschrijver Tacitus tot voorbeeld nam en hem na een twee en vijftig malen herhaalde lezing, in het Nederlandsch vertolkte. Doch ook als

oorspronkelijk schrijver trad hij op met zijn *Nederlandsche Historien*, om van de andere werken niet te spreken, loopende van 1555 — 84, die zich door rijkdom van beelden, kracht, beknoptheid, niet zelden echter ook door stroefheid en gewrongen zinbouw onderscheiden. Het laatste was waarschijnlijk het uitvloeisel van zijn herhaalde lezing van Tacitus die hij met een gedeeltelijk verlies zijner oorspronkelijkheid boeten moest.

Wij spraken hierboven van den Muiderkring; hiertoe behoorden Caspar van Baerle, Laurens Reaal, Joost van Vondel, Huyghens, Vossius, Mostaert, Coster, de beroemde zangeres Franciska Duarte en vooral Maria Tesselschade Visscher. Ons bestek laat niet toe even uitvoerig over al die personen te spreken. Van Baerle of Barlaeus was meer Latijnsch dan Nederlandsch dichter; Reael, meer beschermer dan beoefenaar der letteren. Mostaert was secretaris van Amsterdam, vriend van Vondel en heeft weinig geschreven. Van de gezusters Visscher spraken we reeds met een woord: Truitje schijnt de lier niet gehanteerd te hebben; de beide anderen hebben slechts weinige gedichten nagelaten doch uit dat weinige mag men oordeelen met welke begaafdheden dit edele paar bedeeld was. Over het algemeen is Anna ernstiger dan haar zuster. Anna doet denken aan Cats; Tesselschade aan Hooft; men denke slechts aan haar; *Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme zangster*, waar met de wilde, de nachtegaal, met de tamme, de zangeres Maria Pilt, bedoeld wordt. Ondanks de schitterende gaven van beider verstand en geest, kan men niet zeggen dat deze dichtersessen op den toestand der letteren eenigen invloed hebben uitgeoefend.

Dit kan men met meer recht zeggen van een anderen gast van het Muiderslot, van den Amsterdamschen kousenkooper Joost van den Vondel die bestemd was om al zijn tijdgenooten te overtreffen. Hij begon zijn dichterlijke loopbaan in 1605 en kwam al spoedig in kennis met geleerde mannen die hem aanrieden de Latijnsche taal te leeren, opdat hij zich de ouden tot model kon stellen. Hun raad werd opgevolgd en van toen af was het dat de jonge man zich op dramatische kunst toelegde en dat de rijkdom zijner dichterlijke gaven schitterde. Echter vond zijn groote geest geen genoegzame bevrediging in de werken der Latijnsche

schrijvers en zocht hij naar ander voedsel, naar een andere bron waaraan zich zijn zoo zeer tot ernst gestemde geest kon laven en deze vond hij in den Bijbel. Vandaar dat de dichter zijn onderwerpen voor het tooneel liefst aan de gewijde schrift ontleende; hij beriep zich zelfs op den Bijbel als een geschikte bron voor tooneelpoezie, zeggende dat de bloote parabolen en gelijkenissen niets anders zijn dan naakte comediën en tragediën. ¹⁾ Zulk een nuttig gebruik had men tot dusverre nog niet gemaakt van de gewijde bladen, welke in die dagen meer dienden tot een magazijn van teksten om elkanders gevoelens te bestrijden of te bevestigen. Dat de belangrijke gebeurtenissen van zijn tijd Vondel niet koud konden laten, valt gemakkelijk te begrijpen; hij nam er krachtig deel aan en slingerde menige hatelijkheid en menig scheldwoord den onverdraagzamen Contra-Remonstranten naar het hoofd, 't geen hem tal van vijanden en onaangenaamheden berokkende. Men denke slechts aan zijn *Palamedes* en zijne *Hekeldichten*. Toen na Maurits' dood de verzoenende politiek zijns opvolgers Frederik Hendrik de binnenlandsche twisten deed bedaren, kwam Vondels muze ook in een rustiger stemming: getuige zijn *Gijsbrecht van Aemstel*, het populairste zijner treurspelen, en tot welks vervaardiging het navolgende aanleiding gaf. In 1617 stichtte Samuel Coster, een vrij goed maar door Vondel overschaduwd dichter, op eigen kosten den eersten Schouwburg, eigenlijk een nieuwe Kamer de Akademie genaamd onder de zinspreuk Yver. Het duurde niet lang of Costers Academie geraakte in verschil met de Oude Kamer in *Liefde Bloeiende*, van wie zij zich gescheiden had, welke twisten zoo hoog liepen dat de Vroedschap er zich eindelijk mede bemoeide, ten gevolge waarvan de twee inrichtingen in 1632 vereenigd werden onder de zinspreuk *Door yver in liefde bloeyende* en de voordeelen aan het Oude Mannen- en aan het Weeshuis zouden gegeven worden. Er werd nu een nieuwe Schouwburg gebouwd en men noodigde Vondel uit voor de inwijding van dezen schouwburg een nieuw treurspel te vervaardigen. Dit gebeurde en het schoone gebouw werd den 3 Januari 1638

¹⁾ Zie de toespraak aan den lezer voor het *Pasche ofte Verlossing der kinderen Israels uit Egypte*.

met den *Gijsbrecht van Aemstel* ingewijd, dat in spijt van de vele historische onnauwkeurigheden en onwaarheden, steeds een der voortreffelijkste dramatische gedichten onzer letterkunde zal blijven.

Vondel was een genie en voor zijn verheven en toch dikwijls zoo eenvoudige taal moet de zwierige, min of meer gekunstelde Drost van Muiden onderdoen. Een breede uiteenzetting van al zijn stukken gedooft ons bestek niet. Onder zijn twee en dertig treurspelen munten uit *de Palamedes*, de *Gijsbrecht*, de *Lucifer*, (zijn meesterstuk), de *Jephta*, de *Jozef in Dothan*, de *Maria Stuart* en de *Salmons*. Op middelbaren leeftijd beproefde hij zijn krachten aan een episch gedicht waarvan Constantijn de Groote de held zoude zijn, doch het bleef onvoltooid door den dood zijner echtgenoot (1635). Zes jaar later ging onze dichter tot de Roomsche-Katholieke Kerk over 't geen hem veel onaangenaamheden berokkende en van de meeste zijner vrienden beroofde. Zijn arbeid werd weinig gewaardeerd, niet zelden scherp gecritiseerd; zijn treurspel Maria Stuart haalde hem een boete van honderdtachtig gulden op den hals. Zijn zakken verliepen door de zorgeloosheid van zijn eigen zoon, en om een bankroet te voorkomen offerde hij zijn geheele vermogen op, zoodat de betrekking van boekhouder aan de bank van leening hem welkom was. Tien jaar sleet hij daar, zijn werk afwisselende met het maken van gedichten. Eindelijk daalde onze dichter in 1679 oud en zat van dagen ten grave. Is het niet vreemd dat Vondels treurspelen langzamerhand van het tooneel verdrongen werden? Wel gelooven wij dat de Protestantsche geestelijkheid, 't zij uit misplaatsten godsdienstijver, 't zij uit haat tegen den dichter die haar drijven en handelingen zoo hevig gegispt had, al haar invloed aanwendde om Vondels stukken te weren; maar dat een Jan Vos, een Amsterdamsche glazenmaker, met zijn misgeboorten van treurspelen, met zijn *Aran en Titus* (1641) vol moorden en gruwelen, niet alleen zijn tijdgenooten verbaasde en uitstekende dichters overschaduwde ja dat zelfs zijn opgeblazen taal met blijvenden bijval tot op het laatst der vorige eeuw aangehoord werd, vindt zijn oorzaak in behoeften van het volk die door het zoogenaamde *klassieke* treurspel niet bevredigd werden. „Meermalen verzekerden,” zegt

de Heer Schimmel, ¹⁾ „de Regenten der Weeshuizen dat de Gods- of Weeshuizen te veel schade leden door het vertoonen van alleen klassieke en *zedelijke* tooneelstukken en dat het weren van Jan Soets *Jochem Jool of de Jaloersche Pekelharing* of van de toen nog onvervalschte *Bruiloft van Kloris en Roosje* zeker een deficit ofte wel te kort in de kasse der onschuldige weeskens zoude brengen.” Het stuk van Vos bleef op het tooneel omdat het „werkelijk leven, omdat het een handeling bevat, omdat de voorgestelde figuren zich bewegen” en de handeling niet geschroefd was in de tooneelregels der ouden. En dit juist was een gebrek van Vondels tijd; zijn treurspelen en die zijner tijdgenooten behelzen beschrijvingen, schilderingen, verhalen, alleenspraken en de personen treden niet handelend maar pratend op, zoodat de schoonheden van de stukken in fragmenten moeten gezocht worden en ’t geheel meer indruk bij ’t lezen dan bij ’t vertoonen maakt.

Het blijspel der zeventiende eeuw kleven deze gebreken minder aan; ofschoon dikwijls onsamenhangend, zonder de minste eenheid, zijn de toestanden echter uit het leven gegrepen en krijgen de optredende personen gestalte voor hun toehoorders. Als zoodanig heeft in zijn dagen uitgemunt Gerbrand Adriaensz Brederoo. ’t Spreekt van zelf dat men thans aan den blijspeldichter andere eischen stelt en Brederoo’s stukken als plat, onkiesch en onafgewerkt beschouwd worden, doch men houde onder het oog dat in zijn tijd andere begrippen van kieschheid heerschten dan thans en wij zullen, al hindert zijn platte taal ons verfijnd gehoor, erkennen moeten dat zijn grepen in het werkelijk leven en de uitwerking van enkele zijner karakters grooten lof verdienen. Zijn voornaamste blijspel, de *Spaanschen Brabander*, is een navolging van een Spaansch stuk, *Het leven van Lazarillo* door Mendoza. Een zijner blijspelen, door zijn vroegen dood onvoltooid gebleven, is door Starter met veel talent afgewerkt geworden. Deze begaafde liederdichter heeft ons in zijn *Frieschen Lusthof* (in 1864 voor de zesde maal herdrukt) getoond hoeveel losheid, bevalligheid en zangerigheid er in zijn liederen school, liederen die echter niet altijd van onvoeglijkheid en weelderigheid zijn vrij te pleiten. Vele

1) Zie Gids 1855 II p. 5.

zijner zangen zijn in de zoogenaamde *Mopsjens*, kleine in zak-formaat gedrukte gezelschaps-liederen boekjes van die dagen, te vinden.

Van een geheel anderen stempel waren de gedichten van Constantijn Huyghens, die, Secretaris zijnde van drie achtereenvolgende Stadhouders, met zijn verzen grooten lof inlegde en zich door kernachtige taal onderscheidde. Aan zijn zucht tot korthed offert hij menigmalen de duidelijkheid op, en wil men hem genieten in zijn lossen, levendigen dichttrant, dan worde men niet afgeschrikt door het min of meer stroeve van den versbouw noch het onduidelijke zijner woordvoeging.

Van alle schrijvers uit dit tijdperk van bloei is Cats de populairste. Deze dichter, in Zeeland geboren, gedurende eene reeks van jaren raadpensionaris van Holland, vond, ondanks zijn talrijke beslommeringen, nog tijd om aan zijn zucht tot poëzie toe te geven en dat in een dichttrant die hem om zijn eenvoud en zoetvloeiendheid tal van lezers bezorgde. Huyghens noemde hem „aller dichtren bestevaer” en dien naam heeft hij behouden. Jaren achtereen bleef Cats de geliefde volksdichter: men waardeerde in zijn werken dien schat van levenswijsheid en troostwoorden, die met den voorzichtigen, gemoedelijken aard der natie zoo zeer overeenkwamen en die hem door 't gezond verstand en een lange ervaring in de pen gelegd waren. Noch zijn langdradigheid, noch zijne breedsprakigheid, noch zijn platheid, noch zijn veelvuldig gebruik van stopwoorden, noch zijn eentonigheid van versificatie hebben hem uit het hart der natie kunnen verbannen, getuige de jongste uitgaven zijner werken. En al is de bedenking gegrond dat wij in onze dagen het opkomend geslacht niet gaarne den ouden Cats in zijn geheel onder de oogen zouden brengen, men vergete niet dat platte uitdrukkingen en ongekuischte taal bij al zijn tijdgenooten gevonden werden en geen aanstoot gaven.

§ 8.

Om deze hoofdfiguren op het tooneel onzer letterkunde groepeeren zich een menigte andere verdienstelijke schrijvers en dich-

ters. Daar valt ons oog in de eerste plaats op Hugo de Groot, het *Delftsch orakel*, die in zijn *Bewijs van den christelijken godsdienst*, in dichtmaat opgesteld, ons een leerdicht schonk dat in de meeste Europeesche talen en door hem in Latijnsch proza overgezet is. Naast dezen uitstekenden geleerde noemen wij zijn bloedverwant Johan van Heemskerk, die de *Minnekunst* van Ovidius met veel talent in onze taal overbracht. Zijn *Batavisch Arcadia* behelst het verhaal van een pleiziertochtje van den Haag naar Katwijk, onderuomen door zes herders en herderinnen en is doorvlochten met allerlei minneliedjes, waarbij de schrijver tegelijk de Hollandsche jeugd allerhande gedenkwaardige geschiedenissen tracht in 't geheugen te brengen, opdat „zij eindelijk, onder 't zoet van Minnepraatjes, al spelende komen tot kennis van (hare) vaderlandsche gelegentheeden, daar niemand een vreemdeling in behoort te zijn.” Het denkbeeld van een Batavisch Arcadia had Heemskerk ontleend aan den Italiaan Sannazaro, die het eerst zulke idealische herders en herderinnen in een bekoorlijk landschap laat optreden en spreken. Zijn werk maakte grooten opgang en vond vele navolgers. 't Duurde niet lang of men kreeg een Dordtsch, een Zaanlandsch, een Kleefsch, een Walcherensch Arcadia enz., die echter allen beneden het model gebleven zijn. Men kan gevoeglijk Heemskerks Arcadia als de eerste oorspronkelijke nederlandsche roman in proza beschouwen. Wat er voor dien tijd op dat gebied verscheen, zijn vertalingen van oude riddersromans, die uit het Spaansch of Fransch tot ons gekomen zijn.

Als minnedichter noemen wij Daniel Jonctijs, van wiens erotische poezie echter de opmerking geldt dat zij wat veel met minne- en huwelijksgoden gezegend is. Deze Dordtenaar heeft aanspraak op onze achting omdat hij in 1651 *tegen de pijnbank* schreef en het zijne deed om de *heksenprocessen* uit de wereld te helpen.

Ook de geestelijke poezie werd in dit tijdvak niet verwaarloosd, ofschoon de meeste van de zoogenaamde *Stichtelijke Rijmen* onbeduidend kunnen genoemd worden en het harte koud laten. Een gunstige uitzondering hierop maakte de om zijn Remonstrantsche gevoelens afgezette leeraar Dirk Rafaëlsz Camphuyzen, uit wiens *Stichtelijke Rijmen* ons ware godsdienstzin, edele verdraagzaamheid

gepaard aan een christelijke gelatenheid en lijdzaamheid te geoefenen. Niet minder verdienste heeft Camphuysen als prozaschrijver; zijn theologische werken doen hem ons kennen als een heldere, zelfstandige denker die den moed had voor zijn gevoelens uit te komen, ook al wist hij dat zelfs zijn geloofsgenooten met hem in meening verschilden. Deze uitnemende man stierf na een leven vol verdriet en ontberingen te Dokkum.

Niet minder lof verdient de te 's Hage geboren Roomsche Katholieke priester Johannes Stalpaert van der Wiele (1579—1630) die in zijn *schat der geestelijke lofsanghen ons Heeren* een reeks van geestelijke liederen naliet waarin zijn geloofsgenooten op alle hoogtijden en heiligenfeesten toepasselijke gezangen konden vinden. Zij munten uit door zoetvloeiendheid, warmte van gevoel en onberispelijkheid van versbouw. Na zijn dood (hij stierf te Delft waar hij in 't koor van de Oude Kerk begraven ligt) herhaalde malen herdrukt, zijn zijn gedichten onder het volk verspreid en bewaard gebleven. Overigens verkeerde gedurende dit tijdvak de letterkunde in de zuidelijke Nederlanden in een treurig verval en kan men aldaar behalve Stalpaert geen dichters van eenigen naam aanwijzen dan Justus de Harduyn, Erycius Puteanus en Jacob van Zevecote. De laatste ontweek zijn vaderland en zocht zijn toevlucht bij Daniël Heinsius, die zijn dichterlijken aanleg in het gareel der ouden spande en van Zevecote niet alleen een Nederlandsch maar ook een Latijnsch dichter maakte. Hij ging tot de Hervormde leer over en stierf als hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid aan de Harderwijksche hoogeschool.

De eenvoudige schoone, dikwijls verheven taal van Vondel spoorde menig jeugdig dichter tot navolging aan en de voornaamste onder dezen is Antonides van der Goes, wiens *Bellona aan bant*, bij gelegenheid van den Bredaschen vrede (1667), een algemeene geestdrift verwekte en een opgang maakte, het best te vergelijken met dien van Hesters' *Hollandsche Natie* in later dagen. En echter werd dit gedicht overtroffen door zijn *IJstroom* (de eerste eener reeks van stroomzangen) waarin hij Neerlands en vooral Amsterdams bloei en grootheid door de zeevaart bezingt. Ware dezen oorspronkelijken dichter een langer leven beschoren geweest, dan zou zijn poezie zeer zeker gezuiverd zijn geworden

van die overdrijving en gezwollenheid, van die overlading van mythologische figuren, welke men met recht, reeds in zijn tijd en later, als gebreken heeft aangemerkt die zijn werk ontsieren. Doch niettegenstaande deze aanmerking is van al de dichters die zich Vondel tot model gekozen hebben, er geen die den meester zoo nabij komt als Antonides. Reinier Anso, bekend door zijn verblijf in Italie en zijn overgang tot de Roomsche kerk, maakt zich in zijn *Pest te Napels* aan dezelfde gebreken in nog grooter mate schuldig. Den Haagschen predikant Johannes van Vollenhove, door Vondel als zijn zoon in de dichtkunst begroet, ontbreekt het reeds aan het echte dichtvuur, welk gemis hij tracht te vergoeden door hoogdravende woorden, door deftigen ernst en gezochte uitdrukkingen. Zijn *Kruistriomf* vestigde zijn naam als dichter, maakte grooten opgang en werd tijdens zijn leven vier malen herdrukt. Ofschoon verdraagzaam predikant was hij echter der Dortsche leer en der stadhoudelijke partij toegedaan, in tegenstelling met zijn tijdgenoot Joachim Oudaen, die bij de Rijnsburger Collegianten gevormd, met hart en ziel de staatsgezinde richting aanhing. Deze dichter toonde in zijn *Leeuw bevreëdigd met Brittanje en Londens lykbuis* (na den geduchten brand van 1666) geen onwaardig volgeling van den grooten meester te zijn. In zijn overige stukken is hij ruw en stroef zooals in zijn *Johanna Grey*, of waar hij onder den invloed der partijen van zijn tijd schreef, zooals in zijn *Haagsche Broedermoord*, daar lijdt hij aan overdrijving en wansmaak. Oudaen stond hooger aangeschreven bij zijn tijdgenooten dan bij het nageslacht. Van vele andere navolgers van Vondel kunnen wij volstaan met den naam te noemen, zooals de drie zonen van Geerard Brandt, die als middelmatige dichters maar goede kanselredenaars bekend staande, echter geen van allen hun vader Geerard Brandt op zij gestreefd hebben. Deze Amsterdamsche kerkleeraar maakte zich vooral een naam door zijn kernachtige *bijchriften* op groote mannen en onderscheidde zich bovendien als verdienstelijk prozaïst waarvan hij ons in verscheiden werken, met name in zijn *Leven van de Ruyter*, bewijzen heeft gegeven. Klaarblijkelijk stelde hij zich den Muiderdorst daarbij ten voorbeeld, dien hij in schilderachtige beschrijving en bondigheid van uitdrukking niet evenaarde, maar in

eenvoud en duidelijkheid van stijl en taal overtrof. Echter waren zijn werken niet in staat om de meer en meer veld winnende liefde voor de Fransche taal en het gebruik van bastaardwoorden, met ter zijde stelling van de onze, tegen te gaan.

Slaan wij thans een oog op de menigvuldige navolgers van Cats die eenvoud van uitdrukking en nuttige leeringen als het hoofddoel van hun streven beschouwden en wier werken op stoutheid en verhevenheid geen aanspraak maken. Het dichtst bij den meester in deze school, die men wel eens de Dordsche noemt, staat pater Adriaan Poirters die in 1606 te Oosterwijk bij Herenthals geboren, ons in zijn *Masker van de Werelt afgetrokken* al de ijdelheden van het ondermaansche aantoonst en daarbij in eenvoud en duidelijkheid voor vader Cats niet onderdoet, ja hem menigmalen in kernachtigheid overtreft. In Noord-Nederland dichtte in de richting van Cats de Amsterdamsche makelaar Jeremias de Decker die in zijn verzen *Aan mijn broeder te Batavia overleden*, *Aan mijne moeder* (bij het overlijden zijns vaders) en vooral in zijn *Goede Vrijdag* een innig gevoel aan den dag legde, dat ontdaan van alle uiterlijke praal van woorden, den lezer werkelijk aangrijpt. Vondel noemde hem een dichter van *sierlijke netheid*. Ook als schrijver van *Stichtelijke Rijmen* heeft zich de Decker bekend gemaakt, terwijl hij in het na zijn dood uitgegeven hekeldicht *Lof der Geldzucht* deze ondeugd „zich zelven doet loven om de geldzuchtigen te laken.” Onder zijn puntdichten, ruim 200 in getal, vindt men er wien het niet aan geestige scherts ontbreekt, ofschoon in zijn richting over het algemeen meer „ernst dan jok” doorschemert.

Vele anderen volgden hetzelfde spoor en streefden den populaireren Zeeuw op meer of minderen afstand na. Wij noemen slechts Daniël Heinsius, een meer vloeiend dan hartelijk dichter: Westerbeaen, die behalve in zijn vele vertalingen ook in zijn Minnedichten als oorspronkelijk dichter optreedt en die minder breedsprakig dan Cats en minder pittig dan Huyghens ons in zijn *Ockenburg* een goed beschrijvend gedicht heeft nagelaten: Jan van der Veen, apotheker te Deventer die *Sinnebeelden* en den *Adamsappel* schreef: Jan Hermansz Krul, smid te Amsterdam, schrijver der *Pampiere werelt* (1614); Jacob Revijs, den niet onver-

dienstelijken dichter der *Overijsselsche dichten en zangen* en die in 1658 als Regent van het Staten-Collegie ¹⁾ te Leiden overleed. Onder Cats' volgelingen en dichters van stichtelijke rijmen ruimen wij een plaats in aan den Eibergschen predikant Willem Sluyter die in zijn *Geestelijke liedekens en in zijn Huis- en Winterleven* een hartelijken leerzamen toon aanslaat en nog bij velen hoog in waarde gehouden wordt. Naast hem staat zijn geestverwant, de Utrechtsche kerkleeraar Lodenstein, wiens *Uitspanningen*, in meer mystieken geest geschreven, tallooze lezers vonden en herhaalde malen herdrukt werden.

In het stille Bolsward leefde en dichtte destijds de eenvoudige schoolmeester en voorzanger Gijsbert Japicx (1603 -66) wiens werken meerendeels in het Friesch vervaardigd een eervolle vermelding verdienen en volgens deskundigen door krachtige taal en vloeiende versificatie uitmunten. Zij bevatten minnezangen, gespreken in den volkstoon en berijmde Psalmen. Hij stierf aan de pest.

Tot dit tijdperk behooren nog de middelmatige dichters Jan Zoet, van wien men eenige gedichten aantreft in *Klio's kraam*, een bundel poezie van verschillende dichters, uitgegeven in 1666 te Leeuwarden, onder het beschermheerschap van den zeer middelmatigen geschiedschrijver en dichter Gabbema. Voorts noemen wij den gemoedelijken Pieter de Groot, den Deventer predikant Arnold Moonen, die smakelooze *Herderszangen* vervaardigde, doch meer als kanselredenaar en taalkenner dan als dichter naam verworven heeft; de krachtelooze Catharina Lescaille, navolster van Moonens poezie; den beeldrijken Heijman Dullaert die eerst leerling van Rembrandt, later een bundel gemoedelijke poezieschreef: den niet van vernuft ontblooten Amsterdamschen geneesheer Willem van Fockenbroch (aan de kust van Guinea overleden) wiens *Reuzenstrijd* en *Min in het Lazarushuis* ontsierd worden door walglijke platheid; den vrijheer van Paffenrode, in 1676 bij de

1) Het Staten-Collegie was een inrichting ingesteld te Leiden in 1592, waar onbemiddelde studenten in de theologie gratis huisvesting en opleiding genoten onder toezicht van een Regent. Men noemde die kweekelingen *Bursalen*. In 1797 werd het Staten-Collegie opengesteld voor studenten in alle vakken van wetenschap. Vier jaar later is deze inrichting opgeheven en vervangen door *dertig* beurzen.

verdediging van Maastricht gesneuveld, die onder anderen een paar verdienstelijke kluchtspelen *Hopman Ulrich* en *Sr. Filibert, genaamt oud mal* nagelaten heeft; Dokter Pieter Bernagie, heekkundige te Amsterdam en schrijver van kluchten waaronder de *Goê Vrouw* en *Studenten leven* en eindelijk Thomas Asselijn die ons een dozijn kluchten, in den smaak van Breeroð, heeft nagelaten; waaronder *Jan Klaassen of de gewaande Dienstmaagd*; *Het kraambed of kandeelmaal van Saartje Jansd, vrouw van Jan Klaassen* en *Echtscheiding van Jan Klaassen en Saartje Jansd* uitnunten.

Joan van Broekhuizen trachtte in zijn bevallige *Minneliederen* Hooft na te volgen, maar jammer genoeg legde hij zich hoofdzakelijk op het maken van Latijnsche verzen en het uitgeven van de dichtwerken van Propertius en Tibullus toe. Een korte vermelding verdient ook de Amsterdamsche boekverkooper Dirk Pietersz (in de witte) Pers, die meest bijbelsche of historische onderwerpen behandelde en wiens gedichten met die van Cats en Krul eenige overeenkomst hebben. Maar al deze worden overtroffen door Johan Luyken, een man overvloeiende van verbeeldingskracht en dichterlijk vuur, die grooten opgang maakte met zijn *Duytse Lier*, welk boekje hij later, toen zijn denkwijze in het godsdienstige een veel strenger richting had aangenomen, te vergeefs trachtte te vernietigen. Sedert legde hij zich op de graveerkunst toe en maakte daarin groote vorderingen zoodat zijn etsen en platen nog altijd door kenners zeer gezocht worden. Zijn latere poezie draagt de sporen zijner mystieke denkwijze, maar even zeer van zijn eenvoud en natuurlijkheid. De laatste dichter van dit tijdvak dien wij noemen, is Lucas Rotgans die als beschrijvend dichter zich bij zijn tijdgenooten een grooten naam gemaakt heeft, door van Effen en Huydecoper geprezen wordt, doch in wiens poezie dikwijls mythologische figuren met christelijke denkbeelden tot in het ongerijmde vermengd zijn.

Slaan wij thans nog kortelijk een blik op de prozaschrijvers van dat tijdvak, dan noemen wij behalve Hooft en Brandt nog Willem Swinnas die den tweeden Engelschen oorlog beschreef en meer optreedt als lofredenaar zijner landgenooten dan als onpartijdig historieschrijver. Hij was Briellenaar, geneesheer in zijn vaderstad en is jong gestorven.

Als vlijtige verzamelaar van historische bescheiden verdient in de eerste plaats genoemd te worden de Fries Lieuwe van Aitsema (1600—1668) die in zijn bekend werk *Saaken van Staet en Oorlog* ons een merkwaardige verzameling van staatsstukken van 1621 tot 1668 heeft nagelaten, een werk dat overigens op letterkundige verdienste geen aanspraak kan maken. Dit werk is na zijn dood voortgezet door Lambertus Sylvius tot op den vrede van Nijmegen (1678). Commelin schreef het *Leven van Frederik Hendrik* en een *Historische Beschrijving van de stad Amsterdam*, terwijl Pieter Valkenier in zijn *Verwert Europa* een uitvoerige geschiedenis gaf van de jaren 1672—1674. Op 't gebied der verlichting noemen wij nog een oorspronkelijken roman uit dat tijdperk van Nicolaes Heinsius getiteld: *de vermakelijke Avonturier ofte de wispelturige en niet min verwonderlijke lereensloop van Mirandor*; ook de *Wetsteen der vernuften* van Johan de Brune de Jonge, een verzameling van niet altijd geestige invallen en kleine verhalen, verdient vermelding om den dikwijls onderhoudenden en vloeienden stijl.

Op de Synode van Dordrecht, in 1618 gehouden, was tot een nieuwe overzetting van den Bijbel besloten geworden. Dit gewichtig werk kwam in 1637 tot stand, toen de zoogenaamde *Staten overzetting van den Bijbel* voor het eerst werd uitgegeven, die, beoordeeld naar het standpunt dat de Hebreuwsche philologie in dien tijd bereikt had, ook wat den stijl en de taal betreft, voor zeer goed gehouden wordt. Intusschen liet de kanselstijl nog veel te wenschen overig. Zoo wij Vollenhove, Moonen, G. Brandt en zijn drie zonen uitzonderen, dan is er geen enkel kanselredenaar uit dat tijdvak aan te wijzen die zich boven het algemeen in zwang zijnde gebruik van uitheemsche woorden wist te verheffen. Voor de balie was het eveneens zoo gesteld; de beste pleitredenen, zooals die van Simon van Middelgeest voor Pieter de Groot (1676), wemelen van bastaardwoorden. Dat onze staatslieden aan datzelfde euvel mank gingen, getuigen de brieven van Jan de Witt en anderen. Vele geleerden veronachtzaamden met opzet de moedertaal en schreven in het Latijn. Tegen deze verderfelijke gewoonte ijverde in 't bijzonder de Amsterdamsche hoogleeraar Petrus Francius die zich insgelijks een grooten naam verworven

heeft door zijn meesterlijke vertaling der verhandeling over de *Mededeelzaamheid* van Gregorius Nazianzenus, een Grieksch kerkvader der 14de eeuw.

§ 9.

't Is geen nieuwe opmerking dat de staatkundige rust van een land gewoonlijk het dichterklijk vuur uitdooft, of althans het noodige voedsel daaraan ontnceemt. Gaan wij de geschiedenis onzer letterkunde na, wij zullen de waarheid dezer opmerking overal bevestigd vinden. De bloei onzer poëzie dagteekent van den grooten worstelstrijd met Spanje. Hooft, Cats, Vondel en Huyghens bloeiden onder Maurits of Frederik Hendriks bewind. Tijdens Jan de Witt en Willem III, was het gebied der dichtkunst reeds minder rijk aan uitstekende geniën, en „hoe meer het schip van staat — gelijk een geacht schrijver zich uitdrukt — de haven eener kalme rust naderde, hoe minder de stoutheid en kracht het eigendommelijk karakter des dichters bleven. Geen wonder dan, dat, gelijk er in alle deelen van het lichaam minder prikkeling en daardoor minder werking van het levengevend beginsel ontstond, zoo ook langzamerhand het vuur der verheffing bij onze dichters, indien 't al niet uitgedoofd, ten minste alle kracht benomen werd om naar boven te stijgen.” Hierbij kwam nog een andere oorzaak: door de réfugiés van 1685 waren Fransche gewoonten, Fransche zeden, Fransche litteratuur enz. in zwang gekomen; de beschaafde vloeiende taal van een Racine en Voltaire vond gereeden ingang in het oor der Hollandsche schoonen; men begon de Fransche letterkundige produkten boven de oorspronkelijk Nederlandsche te stellen; men eindigde met de poëzie van Vondel en Hooft te roemen, ja — maar men las ze niet meer. Geen wonder dus dat de beoefening der dichtkunst een geheel Fransche richting verkreeg, dat de letterkundigen er zich op toelcgden de ruwe uitdrukkingen onzer taal te beschaven, met dat gevolg, dat wat men aan het werktuiglijke won, dubbel verloren ging aan oorspronkelijkheid en kracht. Genootschap na genootschap verrees er uit den grond; 1) het regende

1) De Heer Lublink de Jonge teekent aan dat er van 1680 tot 1718, meer dan dertig „dichtoefenende of dichtlievende” genootschappen zijn opgericht.

prijsvragen en medailles. Geen stad of dorp of er was ten minste één dichtlievend gezelschap, alwaar men zich bezig hield met het critiseeren van nieuwe dichtstukken en met zoo lang aan maat, cadans, rust, caesuur, comma's en punten te likken, totdat er al de geest was uitgelikt. Onmogelijk dus dat de dichtkunst in zulke banden gekneld, iets goeds kon opleveren: zij verviel geheel tot het nietige, het beuzelachtige en diende ten laatste tot het versieren van kasten, gevels, rijtuigen, met toepasselijke opschriften; terwijl vele Aristokraten de dichters als halve afhangelingen beschouwden, goed genoeg om op een bruiloftspartij hun verwaandheid te schragen. Bijna onze geheele poëzie van de achttiende eeuw bestond in dichtelijke vertalingen uit het Fransch of in stichtelijke rijmen en gelegenhedsverzen. Geen aanzienlijk persoon kon geboren, gedoopt, in den echt verbonden, uit de wereld geroepen worden, of een schare van rijmelaars maakte zich van hem meester als van een prooi en bezong in „keur van poëzij” de heuglijke of droevige gebeurtenis.

Doch vatten wij den draad der geschiedenis weder op. In 1668 stichtten Dr. Lodewijk Meijer en zijn geestverwant Mr. Andries Pels een letterkundig genootschap, dat zijn oorsprong te danken had aan den naijver van die beide mannen op de Regenten van den Amsterdamschen Schouwburg die nog steeds spektakelstukken met veel „vlieg- en constwercken” opvoerden en waartegen Meijer na 1669 in verzet kwam. De vereeniging kreeg den naam van *Nil volentibus arduum*. (Niets is moeilijk voor hen die willen) en bevorderde de klassieke richting en toen het Pels en Meijer gelukte in 1677 regenten van den Schouwburg te worden, bezorgden zij aan ons tooneel slechts navolgingen van Fransche treurspelen. Voorts gaf Pels, in navolging van Boileau, een dichtelijke vertaling van de *Ars poetica* van Horatius, op sommige plaatsen wat uitgebreid en op zijn tijden en zeden toegepast, in het licht en insgelijks een geschrift over het *Gebruik en Misbruik des tooneels*, waarin hij zich een groot bewonderaar toonde van de Fransche tooneelwetten, vastgesteld door de kunstrechters uit de eeuw van Lodewijk XIV, vooral op zoetvloeiendheid aandrang en de jonge beoefenaars der dichtkunst op 't gemoed drukte hun verzen te „verschaven.” De leden van dit genootschap hebben zeer vele

vertalingen geleverd, bijna alle uit het Fransch, en daardoor krachtiger aan het verval onzer dichtkunde medegewerkt dan ze zelf wilden of dachten. Hun voorbeeld vond navolging: ontzettend groot is het aantal vertaalde tooneelstukken gedurende de achttiende eeuw: menig Fransch treurspel vond zelfs meer dan één vertaler. De studie en het navolgen der ouden maakte plaats voor die van de Fransche klassieken der zeventiende en der achttiende eeuw. Was er hier of daar een jeugdig dichter, wiens geest zich door oorspronkelijkheid onderscheidde, dan werd over het werk van zulk een man op beslissenden toon de staf gebroken en de vrees voor de dichtlievende genootschappen schrikte menigeen af zich buiten de door hen afgeperkte baan te bewegen.

Onder de vele middelmatige dichters uit de achttiende eeuw noemen wij Lucas Pater (1707—81) van wien het *Vriendschaplied* en de *Nieuwjaarsdag* nog in herinnering zijn; Jan de Marre, die veel opgang maakte met zijn *Batavia begrepen in zes boeken* en zijn *Jacoba van Beijeren*; Claes Bruyn, doopsgezind leeraar, schrijver van een *Zuid- en Noord-Hollandsch Arcadia* en van vele *Bijbel- en Mengeldichten*; Jan Baptiste Wellekens en zijn vriend Pieter Vlaming (1686—1733) die zich beiden vooral op het Herdersdicht toeleegden en daarin beter slaagden dan een hunner voorgangers; Wellekens droeg in dat soort van dichtstukken veelal den naam van *Silvander*; terwijl Vlaming en zijn vrouw er onder die van *Amintas* en *Lycoris* in figureerden; Sara Maria van der Wilp (1716—1813) die haar tijdgenooten alleen in lengte van jaren overtrof, enz.

Eenige oogenblikken langer zullen wij stilstaan bij Lucas Schermer die door zijn *Visscherszangen* en *Heldendichten* getoond heeft nog een sprankje te bezitten van Vondels geest, doch wiens vroege dood de schoone verwachtingen vernietigde die men van hem opgevat had. Zijn geboortestad Haarlem kan met niet minder recht op zijn rampspoedige tijdgenoot Elisabeth Hoofman roemen, wier gedichten in oorspronkelijkheid en innerlijke waarde wonnen omdat zij door hare kunne van de schavende dichtgezelschappen uitgesloten was. Behalve deze twee heeft Haarlem ons nog een dichter opgeleverd die zich boven de bent van rijmelaars van dit tijdvak verheft. Wij bedoelen den tooneeldichter Pieter Langendijk, wien

noch aanleg, noch geest kan ontzegd worden, doch wiens aardigheden meestal plat zijn en tot het dubbelzinnige overhellen. Op den naam van blijspeldichter kan hij geen aanspraak maken; hij moest zijn karakters onder de mindere volksklasse zoeken, de gebreken der hoogere standen bleven buiten zijn bereik omdat hij anders kwalijk buiten het bereik der machtige magistraatspersonen zou gebleven zijn, die zijn typen voor bepaalde personen aangezien en zulk een majesteitschennis niet ongestraft zouden gelaten hebben. 1) Zijn *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden* en zijn *Nederzijds Huwelijksbedrog* behooren tot zijn beste stukken.

In 1716 gaf de jeugdige landman H. C. Poot, wonende te Abtsoude in Delfland, een bundel Mengeldichten in het licht die „niet zoodra te voorschijn en onder de kunstkundigste oogen gekomen waren of elk had in die eerste opgetogenheid den mond vol van deezen jongen dichter, niet kunnende begrijpen hoe het mogelijk was dat iemand van zijne gelegenheit en jaeren, zonder kennisse ook van uitheemsche taelen, zulke schoone vaerzen hadde kunnen voortbrengen.” Geen wonder, want onze jeugdige boer had geen andere leidsvrouwen gehad dan de schoone hem omringende natuur en zijn eigen gevoelig onbedorven hart. „Na de uitgave van deeze eerstelingen,” zoo vervolgt zijn levensbeschrijver, „kreeg de dichter welhaast kennisse aan verscheide menschen, liefhebbers en begunstigers der Nederduitsche taele en dichtkunst: ook toegang tot luiden van soorte en geleertheit. Vele, getrokken door de zeldzaamheid der zulke, quamen hem zien, begroeten en van hunne achtinge verzekeren.” Doch wij betwijfelen of deze toegang tot *luiden van soort en geleertheit* wel altijd gestrekt heeft om zijn smaak te bevorderen, en gelooven veeler dat aan hun omgang en invloed al die mythologische beelden, die vergezochte tegenstellingen, dat gerekt deftige, die voorliefde voor stichtelijke rijmen en gelegenheidsdichten te wijten is, die vele zijner werken ontsieren. „Poot was een dichter door de natuur gevormd, door de kunst bedorven.” Maar ondanks zooveel gebrekkigs maakt hij een gunstige uitzondering op de tallooze dichters en rijmelaars uit zijn pruikeitijd en met recht

1) Duidelijk zichtbaar is de vrees voor de regenten ook in v. Effens werken, die zijne hekelroede nooit tegen de leden der Vroedschap opheft.

heeft men van hem gezegd dat in sommige zijner gedichten nog een nagalm van Vondel, Hooft, Cats en de Decker gehoord wordt.

Een tijdgenoot van Poot was de kashouder in goud- en zilverwerk te Vlaardingen, Arnold Hoogvliet, die na eerst de *Fasti* (Feestdagen) van Ovidius in dichtmaat te hebben overgezet, op raad van zijn vromen vader, zijn krachten wijdde aan een dichtelijke beschrijving van den Aartsvader Abraham, daarmede grooten opgang maakte en gedurende vele jaren algemeen gelezen en bewonderd werd. De oorzaak van dit verschijnsel moet deels gezocht worden in de ontegenzeggelijk schoone plaatsen welke het boek bevat, deels in de keuze van het onderwerp dat wegens zijn stichtelijken inhoud bij de talrijke klasse van gemoedelijk denkende burgers een welwillend oor en een verschoonende critiek vond. Men heeft na Hoogvliets dood langen tijd getwist of de Abraham een Epos was; thans zal 't wel bewezen zijn dat de berijming van eenige hoofdstukken uit Genesis op dien titel geen aanspraak kan maken, welke bovendien 's dichters volslagen „gemis van lokale kennis, van aanschouwelijkheid en van gedachten verraaft.” Weldra werd dit nieuwe veld van poëzie door allerlei dichters en rijmelaars bewerkt; de opgang dien de *Abraham* maakte, bracht eer en voordeel aan; geen wonder dat men op de beurzen der geloovigen speculeerde en elke godsheld zijn beurt van berijming kreeg. Gideon, Mozes, Salomo, Esther, Hiskia, Paulus, Jacob, Job, Petrus, Ruth, enz. werden bezongen, uitgegeven en vergeten. Alleen de David van van Merken verdient een afzonderlijke vermelding.

Doch reeds lang genoeg stonden wij stil bij dit „wonderstuk van Nederland” gelijk de schavende verzenmaker Sijbrand Feitama Hoogvliets gedicht noemde. Deze letterlievende Amsterdammer, iunig gehecht aan den heerschenden smaak, verspilte zijn vier-en-zestig jarig leven aan berijmde vertalingen van Fénelons *Télémaque* en Voltaire's *Henriade*, die door de dichters en critici van zijn tijd voor het meesterstuk van alle dichtelijke vertalingen gehouden werd. Deze man oefende vele jaren een grooten invloed op de geheele dichterbent: hij was de vraagbaak van alle jeugdige dichters en werd door hen geëerd en gevreesd. Zijn scherpe

aanmerkingen op het werk van anderen, welke zich meestal bepaalden tot het gebied van taal, rijm en maat, waren oorzaak dat hij zijn eigen werken jaren achtereen beschreef en polijfde, alvorens ze in 't licht te geven. Aan de *Télémaque* schreef hij, na de eerste uitgave in 1733, nog vijf en twintig jaren. Dat zijn invloed nadeelig werkte en alle vrije uiting van het dichterlijk gevoel aan banden legde, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Zoo Feitama's gedichten thans vergeten zijn, de alleenspraak van Achilles in het treurspel van dien naam, vervaardigd door den Amsterdamschen Schepen Balthasar Huydecoper, is tot op heden zeer bekend gebleven. Doch meer als taalgeleerde en geschiedvorschcr dan als dichter heeft zich Huydecoper grooten roem verworven, gelijk wij later zien zullen.

Het is onmogelijk maar ook onnoodig om hier kennis te maken met al de poetische middelmatigheden van dien tijd; voor den gene die op zulk een kennismaking belust mocht zijn, bestaat daartoe gelegenheid in het *Pan Poeticon Batavum*, uitgegeven in 1773 door het Leidsche dichtlievend genootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen*. Slechts enkele boven 't gros der rijmelaars uitmuntende, zullen we nog aanstippen: de Groninger burgemeester Lucas Trip, die, buiten de dichtlievende genootschappen levende, enkele schoone en krachtige gedichten gemaakt heeft, maar veelal tot mysticismus vervalt; de welluidende Dirk Smits, die, op het voorbeeld van Antonides, een stroomgedicht vervaardigde, de *Rottestroom* genaamd, dat om zijn zangerigheid en bevalligheid geprezen wordt, doch overigens van de krachtig stonte poezie van Antonides even zeer verwijderd is als het rivierke de Rotte van den zeearm het IJ; de nette Leidsche fabrikant Jan de Kruyff, die ten minste vrij bleef van de vertaalwoede zijner tijdgenooten; de Rotterdamsche dichter Frans de Haes, nakomeling van Geerart Brandt, wiens *Vernedert Portugal* schoone regels heeft maar overigens mat en plat is. Al deze dichten worden verre overschaduwd door het adellijk broederpaar Willem en Onno Zwier van Haren. Beiden, in Friesland geboren, hadden een geletterde opvoeding ontvangen en dienden het vaderland in verschillende gewichtige staatsbetrekkingen. Door hun geboorte en stand boven de meeste hunner landgenooten verheven, liepen zij

niet aan den leiband der kunstrechters van hun tijd en behielden daardoor hun oorspronkelijkheid en kracht, al was dit ook ten koste van de losheid en gelijkmatigheid hunner verzen. Willem van Haren maakte zich een naam als heldendichter door zijn *Gezellen van Friso*. Dit gedicht bevat schoone, dichtelijke plaatsen, doch heeft zijn mindere bekendheid grootendeels te wijten aan het weinig uitlokkelijke en belangrijke der geschiedenis van een Indisch vorst Friso, koning der Gangariden en Praziaten die na veel omzwervingen eindelijk den stamvader der Friezen wordt. Krachtig en stout deed onze dichter zich hooren in 1742, toen zijn drietal lierdichten, onder den titel van *Leonidas*, de gansche anti-stadhouderlijke partij tegen hem in 't harnas joeg; in wegslepende taal overtuigde hij de natie dat Maria Theresia niet langer te vergeefs om hulp bij de Staten mocht aanhouden; meer dan honderd duizend exemplaren, zegt men, werden binnen den tijd van drie dagen verkocht en het volgende jaar werd de Koningin van Hongarije met hulptroepen bijgestaan. Er volgden later nog meer lierzangen, waaronder *het Menschelijk Leven*, schoon minder bekend, een loffelijke vermelding verdient. Hij overleed in 1768; eerst het volgende jaar trad zijn drie jaar jongere broeder Onno Zwier, als dichter op met een treurspel getiteld *Agon, sultan van Bantam*, waaraan een zeer ongunstige critiek ten deel viel maar dat desniettemin in 1776 voor de tweedemaal in het licht kwam, te zamen met een tweede stuk, de *Willem I, Prins van Oranje*. Hoeveel verdienste die beide stukken, vooral het laatste, ook bezitten, niet te ontkennen is het dat zij geheel op de Fransche leest van die dagen geschoeid zijn en dat op de gladheid der verzen nog wel wat af te dingen valt. Zijn grootsten roem heeft Onno Zwier te danken aan zijn *Geuzen*, door Bilderdijk niet ten onrechte een *Samenstel van vaderlandsche lierzangen* genaamd, en dat in meestal krachtige dichtelijke taal ons den strijd der Geuzen tusschen de jaren 1568—1572, afgewisseld door lyrische zangen, beschrijft. Het droomgezicht, waarin Willem I Neerlands toekomstige grootheid en de verheffing van Willem IV tot stadhouder ziet, moet als een *hors d'oeuvre* beschouwd worden.

De versbouw is dikwijls stroef, de taal niet altijd even be-

schaafd, de zin soms onduidelijk door al te groote zucht naar korthed en daarom laat het zich begrijpen dat aan een der talrijke, afkeurende recensenten de gemoedelijke woorden ontglipten „dat het jammer was dat ZEd. geen goede vrienden had om hem recht ernstig te waarschuwen van het schrijven in rijm en maat af te zien, of dat hij geene geestgesteldheid bezat om zoodanig een waarschuwing in acht te nemen” (Vad. Letteroefeningen van 1770). Doch wat zegt dit bij zooveel schoons en oorspronkelijks? Waarlijk, de beide van Harens zijn de grootste dichters in dit tijdperk van verval en wel waardig in een beter eeuwgeest geleefd te hebben.

Nagenoeg* gelijktijdig met deze twee mannen bloeide het dichterklijk echtpaar Lucretia Wilhelmina van Merken en Nicolaas Simonsz van Winter, die beiden elkanders dichtgeest beschaafden en veredelden. Deze rijkbegaafde vrouw, in haar tijd tot de tiende Muze verheven, later geheel miskend, ontbrak het niet aan dichterklijk vuur doch huldigde te veel den tijd waarin zij leefde. Van haar treurspelen, waarvan de onderwerpen meest aan de vaderlandsche historie ontleend zijn, heeft zich de *Jacob Simonsz de Rijk* het langst op het tooneel gehandhaafd. Haar *Nut der Tegenspoeden* is ondanks zijn gerektheid een vloeiend berijmd en nuttig leerddicht. Met haar *David* vermeerderde zij de reeks der berijmde Bijbellhelden doch had daarbij den goeden smaak van slechts een periode uit Davids leven te bezingen, te weten: zijn zalving en zijn troonsverheffing. Haar man maakte, behalve twee treurspelen, een stroomgedicht, de *Amstelstroom* genaamd en vertaalde Tomsons jaargetijden, terwijl van Merken haar dichterklijke loopbaan besloot met het beschrijvend gedicht *Germanicus*, waarvan enkele gedeelten zeer geroemd worden zooals het *Tentoburgerwald* en de *droom van Germanicus waarin deze Romes val aanschouwt*. Een andere geestige vrouw van dien tijd verdient onze aandacht, te weten Johanna Cornelia Baronesse de Lannoy die nagenoeg aan het einde van dit treurige tijdvak zich reeds eenigszins van de knellende banden begon los te maken, waardoor de kunstrechtters alle dichterklijke vlucht belemmerden. Jammer dat zij in den bloei harer jaren van deze wereld werd weggenomen.

In 1774 verbaasde de Leidsche dichter Johannes Le Francq

van Berkhey iedereen met de voordracht van zijn *Verheerlijkt Leyden*, bij gelegenheid van het eeuwfeest van Leidens ontzet. De smaakvolle de Kruyff was er zoo van opgetogen dat hij zijn eigen werk kruipen noemde bij Berkheys adelaarsvlucht (!) Sedert teerde de dichter op dien overdreven roem en bleef hij, jammer genoeg bij zooveel aanleg en oorspronkelijkheid, blind voor de tallooze gebreken in taal en kunst die zijn gedichten aankleven. Van daar dat zijn volgend gedicht, *de Zetriumph der Bataafsche vrijheid* (met 20,000 inteekenaren) de hooggespannen verwachting onbevredigd liet even als alle andere volgende, en zijn laatste gedicht *Lijkgedachten op Willem V*, door Bilderdijk omgewerkt, die hem viendschap toedroeg omdat ze op staatkundig gebied innige geestverwanten waren, in netheid en beknoptheid al zijn andere stukken overtreft. Gelijktijdig leefde te Amsterdam de veelschrijver Johannes Nomsz (1788—1803) in wiens nagelaten tooneelpoezie men meer dan vijftig treur- en blijspelen vindt, waarvan sommige in zijn tijd druk gespeeld werden, zooals zijn *de Ruyter*, zijn *Hambroek*, zijn *Maria van Lalaing*. Overigens verdienen van al zijn werken slechts zijn *Hekeldichten* en *Vertelsels* een afzonderlijke vermelding. Niettegenstaande al zijn schrijven en dichten stierf Nomsz, (ongedacht en onverdiend) arm en vergeten in een gasthuis zijner geboortestad.

Slaan wij thans nog kortelijk een blik op de prozaschrijvers van dit tijdperk. In het vak van geschiedenis had Gerard van Loon veel verdienste, minder om zijn taal en stijl dan wel om zijne historische navorschingen. Ook Cornelis van Alkemade, een Rotterdammer van geboorte, verdient als geschiedschrijver vermeld te worden om zijn *Jonker Franses Oorlog*. Als geschiedkundigen noemen wij nog Gerard Dumbar, schrijver van het *Kerkelijk en Wereldlijk Derenter*, Siegebert Haverkamp om zijn *Inleiding tot de Vaderlandsche Geschiedenis* en vooral Frans van Mieris, van Leiden, om zijn uitgave van de *Oude Chronijk van Holland*. Doch al deze werden overtroffen door Jan Wagenaar die in zijn *Vaderlandsche Historie* een reuzenwerk heeft nagelaten, dat minder om zijn sierlijkheid van stijl dan wel om zijn uitvoerigheid en nauwkeurigheid grooten lof verdient. Al ligt er waarheid in Bilderdijs beweren dat Wagenaars ge-

schiedenis, wat het tijdperk der grafelijke regeering betreft, onjuist en onvolledig is, niemand zal Bilderdijs geheele oordeel over Wagenaar billijk en onpartijdig noemen, noch de groote verdienste voorbij zien van zulk een grootsche onderneming. Zijn Geschiedenis is kleurloos: hij onthoudt zich met opzet zorgvuldig van alle oordeelvellingen, of zoo als hij dit zelf uitdrukt (in het VI Dl. zijner Geschiedenis, Voorrede Bl. 28) „Ik zal u (den lezer) niet verbergen hoe er anderen [over personen en zaken] geoordeeld in en aan deeze kennis is u zooveel, en dikwijls veel meer gelegen, dan of gij wist, wat ik zelf in uitmuntende persoonenaadjen pryze of laake”. Dat juist aan dit veel betwiste stelsel van historieschrijven de weinige verheffing van zijn stijl te wijten is, gelooven wij te mogen vaststellen. Dit blijkt genoegzaam uit het werkje van Simon Stijl, dat een jaar na Wagenaars dood uitkwam (1774), *Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden*, zijnde een onderhoudend geschreven, critische beschouwing-onzer geschiedenis. Hem is het juist te doen om de oogmerken en drijfveeren, de daden der optredende personen te ontvouwen en hij doet dit in zulk een boeienden, levendigen stijl dat men zijn werk steeds met genot zal lezen, al is ook zijn zienswijze omtrent feiten en personen door grooten toevloed van betere bronnen verouderd.

Reeds in het begin dezer eeuw had de Deventer predikant A. Moonen zich omtrent onze taal door het schrijven eener *Spraak-kunst* verdienstelijk gemaakt. Nagenoeg gelijktijdig met hem gaf Karel Tuinman zijn *Oorsprong en Uitlegging der Nederlandsche Spreekwoorden* in het licht, doch beide werden in grondige taalkennis overtroffen door Lambertus ten Kate en Balthasar Huydecoper, die, hoewel niet altijd eenstemmig, onze taal wijsgeerig beoefenden en aan anderen den weg baanden voor nog grootere ontdekkingen ¹⁾. Een der uitmuntendste prozaschrijvers van de

¹⁾ In 1745 gaf G. van Loon het navolgende werk uit *Geschiedt Historiaal-rijm of Rijnchronijk van Klaas Kolijn, Benedictijner Monik der Abtdij te Egmont*. Niemand dacht bij de verschijning van dat werk aan de valscheid van die kronijk. Onze Geleerde Huydecoper en na hem Wagenaar maakten er het geletterd publiek opmerkzaam op en uit latere nasporingen

achttiende eeuw was ontegenzeggelijk Justus van Effen die op het voetspoor der Engelsche spectatoriale geschriften, in zijn *Hollandse Spectator*, vol luimige en ernstige vertoogen, de zeden en gewoonten, de gebreken en misbruiken van zijn tijd beschrijft of gispt. Zijn *Spectator* gaf aanleiding tot vele weekbladen van dien aard, waarmede het land in de tweede helft der achttiende eeuw overstromd werd zooals de *Philosooph*, de *Denker*, de *Rhapsodist*, de *Onderzoeker*, de *Opmerker*, de *Vaderlander*, de *Kosmopoliet* enz., die allen in genialiteit voor van Effens *Spectator* onderdoen, of schoon sommigen enkele goed gedachte en goed geschreven be- toogen bevatten en deze weekbladen rijke bronnen zijn waaruit de kennis van het leven onzer vaderen uit dien tijd kan geput worden.

Aan het einde van dit tijdperk bloeiden twee beroemde schrijf- sters, innige vriendinnen in lief en leed, Elisabeth Bekker en Aagje Deken. Deze beide vrouwen en hartvriendinnen schre- ven oorspronkelijke romans in den trant van Richardsons Clarisse Harlowe. De romans van dezen Engelschen schrijver maakten destijds overal in Europa grooten opgang en vonden veel navolging. De *Sara Burgerhardt* en de *Willem Leevend* werden met een tweeledig doel geschreven; de schrijfsters wilden bewijzen dat oorspronkelijke geschriften van dat slag bij ons niet onmogelijk waren en voorts trachtten zij den smaak van 't publiek te ver- beteren door zoowel de laffe Fransche als de sentimenteele Duit- sche romans te bestrijden. Vooral de Romans van R. Feith en Elisabeth Maria Post gingen aan dat laatste euvel mank. De twee vriendinnen schilderden: „Nederlandsche karakters: men- schen die men in ons vaderland werkelijk vindt.”

Onder de instellingen, die in alle landen van Europa een groo- ten invloed op de letterkunde uitoefenen, noemen wij de periodieke werken of tijdschriften en de maatschappijen voor fraaie letteren, kunsten en wetenschappen euz. In 1761 verscheen het eerste tijdschrift van dien aard, de *Vaderlandsche Letteroefeningen* ge-

der heeren Kluyt en van Wijn bleek het dat zekere Reynier de Graaf, een plaatsnijder, die op het laatst der 17e eeuw te Haarlem woonde en in de letteren niet onervaren was, het handschrift, waarschijnlijk door hem zelf vervaardigd, den lichtgeloovigen Cornelis van Alkemade, bij stukken en brokken, voor grof geld, in de vingers gestopt had.

naamd, dat in dien tijd zeker veel nuts gesticht en zich ruim honderd jaar staande gehouden heeft. Dit maandwerk werd door twee andere gevolgd: *Algemeene Bibliotheek* en *Algemeene Oefenschool voor Kunsten en Wetenschappen*. Uit de overblijfselen van het Leidsche dichtgenootschap *Minima Crescunt*, oorspronkelijk een kleine maar uitgelezen studenten vereeniging met een paar andere, vormde zich in 1766 de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, die langen tijd de wetgeefster en vraagbaak was op het gebied van taal- en dichtkunde en ook thans nog als zoodanig een aanmerkelijken invloed uitoefent. Twee andere letterkundige genootschappen van dien tijd: *Kunst wordt door arbeid verkregen* en *Kunstliefde spaart geen vlyt*, verdienen een loffelijke vermelding, maar zijn, met zooveel andere, door den stroom des tijds verzwolgen. Wij willen dit tijdperk besluiten met de opgave van eenige voornamen werken die insgelijks in het midden of op het laatst der achttiende eeuw verschenen. De *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige staat van alle volken in alle werelddelen*, heeft zeer veel waarde, vooral ten opzichte van ons vaderland, wat plaatselijke beschrijving en geschiedenis aangaat, en kan ook thans nog met vrucht worden geraadpleegd. Evenzoo is 't gelegen met Valentijns *Oud en Nieuw Oostindië of Nederlands Mogentheit in die gewesten*, een werk dat voor de geschiedenis der Nederlanden buiten Europa van het grootste belang is en in onze dagen zelfs een herdruk beleefde. Ook in het *Vaderlandsche Woordenboek* van J. Kok vindt men zeer veel belangrijke geschiedkundige bijdragen en bijzonderheden van plaatselijken aard.

IV TIJD PERK.

Nieuwe Nederlandsche Letteren 1790—1861.

§ 10.

De bijna voorbeeldeloos lange rust door de natie genoten, zoo verderfelijk voor alle werkzaamheid, nam in 1780 een einde. Een dwazelijk gewenschte oorlog met Engeland, die ons op tonnen gouds te staan kwam; binnenlandsche twisten, die het vaderland in 't verderf stortten en de Franschen in het land brachten; de overheersching der vreemdelingen, eerst als broeders ingehaald en verwelkomd, later als verdrukkers en dwingelanden gehaat en vervloekt; de herrijzenis van onzen staat in 1813, gelijkstaande met den liefelijken dageraad na een stikdonkeren nacht; — dat alles waren zoo vele prikkels die de dichters met een nieuwe kracht bezielden en de stoutste tonen aan hun lier ontlokten, die de poezie weer maakte wat ze altijd zijn moet — de welsprekende tolk van waar gevoel en reine waarheid. Voegt hierbij dat sedert het jaar 1770 de Duitsche letterkunde krachtig ontwaakte en weldra tot een nooit gekende hoogte steeg. De producten van dien vreemden bodem werden hier te lande gretig gelezen en onder de jonge dichters welhaast nagevolgd. Van daar dat onze letterkunde na zoo lang aan den leiband der Franschen, en wat het proza betreft aan dien der Engelschen geloopt te hebben, zich gedeeltelijk naar de Duitsche richting plooid. Hoe goed ook op zich zelve leed zij, gelijk elke nieuwe richting, op welk gebied ook, in den aanvang veel van sommige harer vurigste vereerders, overdreven gevoelsmannen die haar tegenstanders juist het zwaard in de hand gaven. Zij kenmerkte zich door den smaak voor het akelige en sombere en door een overdreven gevoeligheid (sentimenteelijkheid). Bij voorkeur toefden haar vercerders bij kabbelende beekjes, lonkende maantjes, eenzame kerkhoven,

hopelooze liefde, verflenste rozen, bij donkere nachten en kille graven. Een ziekelijke uitwas kan men ze noemen van de overigens degelijke richting, die door een Lessing, een Göthe, een Schiller, een Wieland en zooveel anderen vertegenwoordigd werd, en die het schilderen der hartstochten naar de natuur, het idealiseeren van de werkelijkheid, tot een hoofdvereischte stelde. Onder de dichters bij wie de invloed der Duitsche schrijvers zichtbaar is, noemen wij in de eerste plaats Jacobus Bellamy, student aan de Hoogeschool te Utrecht (overleden in 1786) in zijn minneliederen slaat hij soms een te wekelijken, te overgevoeligen toon aan; zijn opgewonden vaderlandsche zangen gloeien van liefde voor den geboortegrond en voor der vaderen krijgsroem, doch in zijn *Roosje* en enkele losse gedichten, door eenvoud en ongeunsteldheid uitmuntende, toont Bellamy wat men van hem had mogen verwachten indien een langer leven zijn genie tot rijpheid gebracht had. Toen deze dichter te Utrecht studeerde, vormde zich om hem een vriendenkring, wier lust en genot het was zich met dicht- en letterkunde onledig te houden. Hiertoe behoorden: W. A. Ockerse, J. P. Kleyn, Hinlopen, Rau, Johannes Kinker enz. In de *Proeven voor verstand en hart*, 2 dln., deels proza, deels poezie, kan men de eerste vruchten hunner jeugdige Muze vinden. Acht jaar later (1794) leed het vaderland een nog grooter verlies in het afsterven van den Leidschen hoogleeraar Petrus Nieuwland, die bij groote oorspronkelijkheid van denkbeelden een gelukkigen aanleg voor de poezie bezat en van wien het te betreuren is dat hij zijn lier slechts zeldzaam zulke heerlijke tonen wist te ontlokken.

Naast en boven Bellamy staat in dit overgangstijdperk Hieronymus van Alphen, thesaurier-generaal der Unie, die met zijn vriend Pieter Leonard van de Kastele een *Proeve van Stichtelijke Mengelpoezie* uitgaf, waaruit den lezer een geheel andere geest tegenwoei dan uit de vroegere stichtelijke rijmen. Echter worden deze gedichten verre overtroffen door van Alphens *Mengelingen in proza en poezie* die zijn meesterstuk bevat: de cantate, *de Starrenhemel*, met het bekende, eeuwig schoone recitatief: *Daar rijst het tintelend starrenheir*, enz. En toch zou van Alphens naam zonder zijn *Gedichten voor kinderen* nooit bij ons zulk een

populariteit verkregen hebben. Deze versjes, indertijd met grooten bijval begroet en tot op onze dagen zonder voorbehoud geprezen en geleerd, leefden in den mond des volks voort. En al mogen velen thans niet meer zoo onbeperkt gunstig over die kindergedichtjes denken, zijn kleine helden pedante wijsneuzen noemen die als groote menschen redeneeren, men vergete niet zijn verzen te beoordeelen naar den tijd waarin ze uitkwamen en men zij rechtvaardig genoeg om niet op *al* zijn gedichten het gebrek van dorheid en stijfheid te willen toepassen. Na de vernietiging der Republiek in 1795 leefde van Alphen ambtelooos te 's Hage, alwaar hij aan een beroerte overleed. Nog vertaalde deze dichter Riedels *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen* met een *inleiding* van zijn hand, waarin hij zijn dikwijls zonderlinge begrippen en denkbeelden over kunst en smaak neerlegde.

Verliet van Alphen 's lands dienst omdat hij een oprecht aanhanger van den verdreven stadhouder en den ouden regeeringsvorm was, zijn geestverwant op dichterlijk gebied, Rhijnvis Feith, ofschoon in zijn jeugd een opgewonden Patriot, leefde insgelijks ambtelooos, kalm en gelukkig, in ruimen overvloed tot in lengte van dagen, op zijn aangenaam gelegen Boschwijk bij Zwolle. Meer echter dan eerstgenoemde huldigde Feith in zijn jeugd den heerschenden smaak voor het sentimenteele, vooral in zijn romans, en zelfs op later leeftijd ademen zijn gedichten, bij diepen ernst en edelen godsdienstzin, een geest van weemoed en onvoldaanheid met al het aardsche, die niet uit zijn levenslot maar uit zijn tijdgeest moet verklaard worden. Van zijn *Graf*, tegenzeggelijk van al zijn vloeiende gedichten, het schoonste, getuigt de dichter dat „hij nooit iets vervaardigd heeft waar over 't algemeen meer van zijn eigen ziel in overgegaan is. Hij vond in deze bezigheid een vermakelijke uitspanning en menig min vroolijk uur van zijn leven is onder dezelve genoegelijk weggedroomd. Zijn *Graf* was hem een verademing!” Deze regelen karakteriseeren den man geheel en al. Feith dankt zijn grootsten roem aan zijn *Proeven van Gezangen voor den openbaren godsdienst*, waar zijn zucht om bij de vergankelijkheid en kortstondigheid van al het ondermaansche bij herhaling stil te staan, gepast kan genoemd worden en bij zijn lezers weerklinkt, en waar

zijn echt godsdienstige zin en zijn vast geloof aan God bemoe-digt en verkwikt. Als treurspeldichter missen zijn stukken de noodige actie om op belangstelling aanspraak te kunnen maken, bovendien lijden ze in meerdere of mindere mate aan overgevoeligheid. Op zijn prozageschriften valt dezelfde aanmerking; alleen zijn *Brieven over verschillende onderwerpen* en zijn *Bijdragen ter bevordering der schoone kunsten en wetenschappen*, gezamenlijk met J. Kantelaar uitgegeven, maken hierop een gunstige uitzondering en doen ons Feith kennen als iemand die ten volle de eischen der kunst kende en waardeerde.

Feiths richting vond veel navolgers, waaronder de bekende burgervaan-drig J. E. de Witte Jr. die in 1782 met nog een ander het eiland Schouwen in Engelsche handen trachtte te brengen en daarvoor zes jaar op de Gevangenpoort te 's Hage werd gezet. Gedurende dien tijd schreef hij poezie van sentimenteelen inhoud, waarin de ach's en wee's, de uitroepsteekens en dwarsstrepn niet ontbreken. Niet minder lijden aan sentimentaliteit de werken der beide dames Mevr. Klein geb. Ockerse en E. M. Post enz. Onder den meerderen of minderen invloed van Feiths richting stonden ook nog de dichters H. H. Klijn, B. Klijn, W. H. Warnsinck, L. Rietberg, P. E. de Beer, H. van Loghem en anderen. Krachtig bestreden werd deze richting door W. E. Baron de Perponcher in zijn *Gedachten over het sentimenteële van dezen tijd*. Met een ander maar niet minder krachtig wapen maakt de Amsterdamsche boekverkooper Arend Fokke Simons, deze zucht naar het overdrevene bespottelijk in zijn *Moderne Helicon*, zijnde een voorlezing gehouden in Felix Meritis, een droom, waarin hij met het sentimenteële den draak steekt. Sedert dien tijd leverde deze veelweter en veelschrijver een reeks van boertige verhandelingen en voorlezingen, die meer plat dan geestig kunnen genoemd worden.

§ 11.

Behalve de door ons in de vorige paragraaf genoemde overgangsdichters verrees er destijds aan den letterkundigen hemel een star, die door haar licht weldra alle andere starren over-

treffen zou. Wij bedoelen Willem Bilderdijk. Dit genie onder zijn tijdgenooten, toegerust met onbegrijpelijk veel kennis van allerlei aard, beproefde zijn krachten aan alle soorten van poezie, zoo wij het Blijspel uitzonderen, en leverde in bijna elk dier vakken meesterstukken. 't Is ons onmogelijk in zulk een kort bestek al zijn werken te gaan ontleden. Een korte opnoeming der voornaamste zij voldoende. In het leerdicht veruewigde hij zijn naam door zijn *Ziekte der Geleerden* en zijn *Dieren*; in het Lierdicht door zijn *Ode aan Napoleon*, nog niet overtroffen, in de Ballade door zijn alom bekende *Floris IV*, *het Wiel van Heusden* enz. en in de Epos door zijn *Ondergang der eerste wereld*, een onvoltooid meesterstuk dat zijn weerga in de nieuwe letterkunde niet heeft. De val van ons land in 1810 sleepte Bilderdijk mede, hij werd beroofd van zijn pensioen, hem door koning Lodewijk toegestaan en beleefde kommervolle dagen; alle dichtvuur doofde in hem uit en de dichter bleef in zijn onvoltooiden Epos steken. Toen hij later blijdere dagen zag aanbreken, was het hem onmogelijk den draad van zijn gedicht weder op te vatten. 't Geen dezen man tevens als dichter nog hooger in onze achting doet stijgen is dat zijn Muze zulke meesterstukken leverde in weerwil van de reeks van wederwaardigheden en tegenspoeden waarmede hij te kampen had, zijn verbanning uit het land, het gebrek dat hij leed, zijn werkelijke en ingebeelde kwalen, de talrijke miskenningen en verguizingen waaraan hij bloot stond, enz. En wie staat niet opgetogen over zijn meesterschap over de taal waarmede hij weet te tooveren, die hij naar willekeur weet te kneden. Bij veel oorspronkelijkheid wist hij ook de bloemen in den vreemde te waardeeren en op vaderlandschen bodem over te planten. Niemand deed dit echter minder slaafs dan hij; zijn vertalingen verdienen meer den naam van omwerkingen en winnen het dikwijls in kracht en schoonheid van het oorspronkelijke. Men denke slechts aan Delilles *l'homme des champs*, dat moet achterstaan bij Bilderdijks omwerking *Het Buitenleven*. Over Bilderdijks geschied- en taalkundige werken spreken wij later; zijn echtgenoot Catharina Wilhelmina Schweickhardt, zijn trouwe gade en lichtstar op zijn donkeren levensweg, werd door hem tot dichteres gevormd en heeft ons onder anderen de treurspelen

Elfride en. een vertaling van Racines *Iphigenie* nagelaten, die op het voorbeeld en naar den kunstsmaak van haar man, nog op de Fransche leest geschoeid waren.

Bilderdijk had vele vijanden gedurende zijn leven. Dezen dreven hem het land uit wegens zijn verkleefdheid aan het stadhouderlijk huis en bewind. Toen hij door de welwillendheid van koning Lodewijk in 1806 in 't vaderland terugkeerde, genoot hij in dezen vorst een machtigen beschermer, doch diens broze troon viel in en Bilderdijk sleet bange jaren gedurende de inlijving van Nederland bij Frankrijk. Een blijder tijdkring brak bij de herstelling onzer onafhankelijkheid aan; koning Willem I behoorde onzen dichter voor verder broodsgebrek, doch zijn vijanden rustten niet en de door hem verlangde leerstoel voor geschiedenis aan het Amsterdamsche Atheneum werd door hun toedoen aan een wiskunstenaar gegeven. Diep in de ziel gegriefd vestigde hij zich metter woon te Leiden en gaf er lessen in de vaderlandsche geschiedenis, die gretig aangehoord werden en waar de geleerde dichter in een doorgaande critiek op Wagenaar van zijn diepe kennis van het middeleeuwsche recht en leenwezen, maar tevens van zijn hoogst eenzijdige wereldbeschouwing de meest doorslaande bewijzen gaf. Eindelijk legde de grijze dichter het afgetoebde hoofd ter rust op den 18 December 1831, nadat zijn trouwe gade hem ruim een jaar vroeger naar betere gewesten was voorgestaan. Beiden stierven te Haarlem. Een eigenlijk gezegde school van dichters vormde Bilderdijk niet; de eenige kweekeling die later 's meesters voetstappen drukte, is Isaak da Costa, Bilderdijks leerling en vriend. Van dezen kernachtigen, gloedvollen zanger kan men met recht zeggen dat er twee naturen in hem woonden; van den eenen kant een groot lierdichter, van den anderen kant, sedert zijne bekeering tot het Christendom, een ijverig aanhanger van de leerstellingen der Dordsche vaderen en onvermoeid bestrijder van elke daar niet mede instemmende richting. Tijdens zijn polemiek op godsdienstig en staatkundig gebied zweeg zijn harp gedurende bijna twintig jaar en eerst in 1840 trad hij op nieuw als dichter op met zijn *vijf en twintig jaren* en verrijkte onze letterkunde achtereenvolgens met verschillende schoone en krachtvolle liederen. Had zijn harp zoo lang niet gezwegen, gewis

zou hij den meester in vruchtbaarheid op zijde gestreefd hebben. En ten bewijze hoe diep hij ingedrongen was in den geest van den grooten meesterzanger, strekt zijn uitgave van *Bilderdijs Epos, de ondergang der eerste wereld*, waarin men vele aantekeningen en varianten benevens den vermoedelijken afloop van het onvoltooide gedicht kan vinden.

Vele dichters bloeiden gedurende de bange jaren der Fransche heerschappij. Wij noemen Jan Frederik Helmers die zijn *Hollandsche Natie* uitgaf op het einde van 1812 en die door zijn krachtige taal en zijn van vaderlandsliefde gloeiende zangen meer dan eenig ander in die dagen van vernedering op het gemoed zijner landgenooten een grooten invloed uitgeoefend heeft. Zijn wensch, Neerlandsch verlossing van het Fransche juk, werd vervuld, ofschoon hij ze niet beleefde; de dood had hem weggerukt en voor het geweld des Franschen keizers bewaard. Ondanks de scherpe critiek die later aan dit dichtstuk ten deel viel, ondanks de billijke verwijten van gezwollenheid, overdrijving zijner beelden en gemis aan gekuischten smaak, zal *de Hollandsche Natie* bij het volk geliefd blijven, dewijl het dichtstuk schoone bladzijden en roerende tafereelen bevat, en dewijl het meer dan eenig ander gedicht van dien aard, het zwak van onzen landaard kittelt: de zucht naar grootspraak en de ophemeling van de daden der vaderen. Naast Helmers neemt zijn zwager de krachtige Cornelis Loots met zijn hoog dichterlijke vlucht op den Nederlandschen zangberg een eervolle plaats, die in zijn gedicht *de Batavieren ten tijde van Caesar* vrij duidelijk zijn tijdgenooten tot afschudding van het Fransche juk aanspoorde. Een afzonderlijke vermelding verdient ook nog de dichter-wijsgeer Johannes Kinker, die eerst als minnedichter in den trant van Bellamy met *Zijne minderjarige zangster* optrad, later een fel bestrijder werd van Feith's sentimentelee richting, wien hij geen overdrijving alleen maar volslagen gemis aan gevoel te laste legde. Destijds met Bilderdijk bevriend schertsten zij beiden in den *Post van den Helicon*, met de dichterlijke voortbrengselen van hun tijd. Na de omwenteling van 1795 legde zich Kinker weer op de Kantiaansche wijsbegeerte toe en schreef te haren behoefte veel in dicht en ondicht. Doch hoeveel vernuft en kennis deze uitstekende geleerde en wijsgeer ook in zijn geschrif-

ten aan den dag legde, zijn tijdgenooten wisten hem niet op den rechten prijs te schatten; hij stierf min of meer vergeten op hoogen ouderdom te Amsterdam. In deze stad bloeide insgelijks het broederpaar H. H. en B. Klijn, waarvan de laatste het van den eersten wint in bondigheid en degelijkheid maar niet in populariteit. Beiden hadden bij Feith ter schole gegaan, doch waren dien meester ontloopen. Voorts traden nog als vaderlandsche zangers op M. C. van Hall, J. ten Brink en de Amsterdamsche directeur van politie S. I. Wiselius; de laatste wist zich in zijn treurspelen, alle op de oude manier vervaardigd, niet altijd van breedsprakigheid te onthouden. Ook Haarlem handhaafde zijn alouden roem en schonk ons den vaderlandlievendenden Loosjes, den kernachtigen Jan van Walre, wiens treurspel *Willem en Diederik van Holland Klijns Montigny* naar de kroon stak.

Boven de meesten zijner tijdgenooten munt H. Tollens Cz. uit, die in het bezingen van huiselijk lief en leed, van natuur en vaderland zijn weerga niet had en dien ten gevolge een populariteit genoot bijna zonder voorbeeld. Even als Cats bij de ouden werden zijn gedichten gekocht, gelezen, geleerd en genoten. Waarmede zoude men beginnen en waar eindigen, indien men al de juweeltjes van Tollens wilde opsommen? Hij is en blijft de dichter van het Nederlandsche volk, niet omdat hij de maker is van het *Wien Neerlandsch bloed*, maar omdat zijn roerende en toch eenvoudige verzen in de ziel grijpen en het harte goeddoen. 't Verdient opmerking dat deze dichter, bij het begin zijner loopbaan, weinig blijken van aanleg gaf, dat hij lang zoekende bleef naar de richting die voor zijn muze de geschiktste was en dat eerst in 1807 met zijn *Aan een gevallen meisje*, die reeks van huiselijke en vaderlandsche stukjes begint, waarin hij door velen nagevolgd en slechts door een enkele geëvenaard is. Onder deze behoort, om van de nog in leven zijnden niet te spreken, A. Bogaerts die den meester somtijds overtreft, W. Messchert, die in zijn *Gouden Brui/loft* een huiselijk tafereel schetste, waarvan in onze letteren geen tegenhanger bestaat, R. H. Arntzenius, A. P. J. Nierstrasz, K. G. Withuys en S. J. van den Berg (1814—68). Als zangers van huwelijksgeluk noemen wij nog Spandaw die zich vooral een naam maakte door zijn *Vrouwen*, A. Simons en W. H. Warnsink Bz.,

zoowel een volgeling van Tollens als van Feith. Tijdgenooten van Tollens waren de Leidsche hoogleeraar Elias Annes Borger, die meer als redenaar en geleerde dan als dichter bekend is, maar die echter door zijn roerenden zwanenzang *Aan den Rijn* zich een blijvende plaats op den Nederlandschen zangberg verzekerd heeft en D. J. van Lennep, vader van den bekenden romanschrijver, die met zijn *Hollandsche Duinzang* veel lof inoogstte. Als oorspronkelijk luimig dichter, schoon op verre na niet zoo bekend als de zanger van den Rijn, noemen wij den humoristischen en zinrijken A. C. H. Staring van den Wildenborch, wiens verhalen en punt-dichten meer waardeering verdienden dan hun aanvankelijk geschonken werd, en wiens heerschappij over de taal die van Bilderdijk op zijde streeft. In het tijdschrift *de Gids* (Januari 1837) werd de aandacht van het lezend publiek voor 't eerst uitvoerig op dezen dichter gevestigd. Onder de luimige dichters van dit tijdperk noemen wij nog J. Immerzeel Jr., Storm van 's Gravesande, Oosterwijk Bruyn en anderen.

Doch ook het proza vond gelukkige beoefenaars. De eerste plaats komt ongetwijfeld op dit gebied aan Jan Hendrik van der Palm toe, den gevierden kanselredenaar met zijn zilveren stem en eenvoudige voordracht, wiens breede, duidelijke en wegslepende stijl wel het meeste uitkomt in zijn *Geschied- en Redekundig Gedenkstuk van Nederlands Verlossing*. En echter hoeveel eenvoud straalt er in al zijn geschriften door; hoe ongeunsteld schijnt alles op het papier gezet te zijn, net alsof het hem geen inspanning kostte. Bovendien staat men verbaasd over zijn vruchtbaarheid, en moet men vragen waar vond hij bij al zijn overige bezigheden den tijd om zoo veel en tevens zoo goed te schrijven? Als lofredenaars streven hem op zijde Jacobus Kantelaar, Jeronimo de Bosch, B. H. Lulofs (ook als dichter en taalkenner bekend) en anderen; als kanselredenaars vond hij gelukkige navolgers in Borger, E. Kist, J. Clarisse, C. Fransen van Eck, Jodocus Heringa, Dermout, Broes, Messchaert enz. en werd hij, wat uiterlijke welsprekendheid aangaat, in later dagen nog overtroffen door den Remonstrantschen Hoogleeraar Abraham des Amorie van der Hoeven die den indruk zijner woorden zoowel door toon als door houding en gebaren verhoogde. Onder de welsprekende mannen die op staatkundig ge-

bied bloeiden, bevinden zich de reeds genoemde J. Kantelaar, R. J. Schimmelpenninck, G. K. van Hogendorp en vooral Jan Melchior Kemper, doch deze tak van welsprekendheid, eerst na 1795 in ons land beoefend, komt in geen vergelijk met die van andere landen.

Gunstiger kan ons oordeel zijn over de voortbrengselen op het gebied van geschiedenis. Behalve van Wijs nalezingen op Wagenaars Historie onderscheidde zich de rijksvrijheer van Spaen door zijn werk over Gelderlands oude historie ; A. Kluyt, grondig kenner van het Hollandsche staatsrecht, verrijkte onze letterkunde met zijn doorwrochte *Geschiedenis der Hollandsche Staatsregeling*, N. G. van Kampen, J. Scheltema, Is. An. Nijhoff, J. Bosscha in zijn *Neerlands heldendaden te land* en de Jonge in zijn *Geschiedenis van het Zeewezen* bebouwden het veld der geschiedenis met veel ijver of verzamelden ruime bouwstoffen voor toekomstige geschiedschrijvers, terwijl de improvisator Willem de Clercq, M. Siegenbeek, Jeronimo de Vries, Collot d'Escury, Witsen Geysbeek enz. de geschiedenis der letteren met gelukkig gevolg beoefenden.

Niet minder ijverige beoefenaars vond onze taal. Aan Siegenbeek en Weiland komt de eer toe van de regeling onzer spelling waarin op het einde der vorige eeuw een babel van verwarring heerschte ; het gelukte dezen beiden mannen een veel verbeterde spelling in het leven te roepen die door de zorgen van het toenmalig Bataafsche bewind op alle scholen ingevoerd en wijders aanbevolen werd. Ofschoon fel bestreden door Bilderdijk, Kinker en anderen, welke tegen haar gegronde bedenkingen aanvoerden, werd zij weldra heerschend en wist zij zich tal van jaren te handhaven.

In den trant van het vriendinnenpaar Becker en Deken, schreef de Haarlemsche boekhandelaar A. Loosjes zedekundige romans, zooals de *Maurits Lijnslager*, de *Hillegonda Buisman*, de *Susanna Bronkhorst* en anderen, die, ofschoon niet zonder verdienste, echter wat humor en levendigheid betreft, voor die der bovengenoemde begaafde vrouwen moeten onderdoen. Na hem deden zich in dit genre geen schrijvers van naam op ; Fenna Mastenbroek toonde in haar *Wilhelmina Noordziek* dat zij met eenig talent vaderlandsche zeden en huiselijke tooneelen wist te schetsen. Doch met den aanvang dezer eeuw kwijnde dit vak ; zelfs W. Kist kon zijn lezers

niet van verveling vrijwaren in tal van romans waarvan de *Ring van Gyges* de bekendste is. Min of meer in den trant van Wolff en Deken schreef Mevrouw de Neufville die, behalve als schrijfster van de *Kleine Plichten*, zich ook naam gemaakt heeft door haar *Schildknaap*.

§ 12.

Na den slag van Waterloo genoot ons vaderland een rust van vijftien jaren onder het vaderlijk bewind van Koning Willem I. Een volkomen tevredenheid heerschte allerwegen: van de voormalige politieke partijen was geen sprake meer; het verduurde leed had Oranjemannen en Patriotten eendrachtig om den troon geschaard en Koning Willem, met de beste voornemens voor het welzijn zijner onderdanen beziel, maar wars van elke inmenging des volks in zake van regeeren, greep met krachtige hand de teugels van 't bewind. En het volk liet hem gaarne de behandeling der zaken over, rust en welvaart was 't eenigste wat men verlangde en hieruit laat zich die algeheele afwezigheid van beweging op staatkundig gebied verklaren gedurende de vijftien eerstvolgende jaren. Deze algemeene kalmte spiegelt zich ook af in de letterkunde dier dagen. De mannen, wier gedichten, in de tijden van druk en schande getroost, gesteund en bemoedigd hadden, leefden voor het meerendeel nog wel, doch misten elke aanleiding voor dichterlijke bezieling. Daarenboven bleef men in 't oude zog voortvaren: op het tooneel handhaafde zich nog altijd de invloed der oude Fransche school, met name die van Voltaire, getuige de treurspelen van Wiselius, Klijn, van Walré en anderen. Aan de groote modellen der zeventiende eeuw, aan Hooft en Vondel dachten weinigen meer, zelfs Cats begon sterk in de schatting zijner landgenooten te dalen; terwijl van de herlevende romantiek in het buitenland weinig of niets te bespeuren was. Wel was op het eind van de achttiende eeuw de invloed van de Duitsche school een korte wijle merkbaar geweest, doch hij had zich enkel gehandhaafd in de melancholische richting van Feith en zijn volgelingen.

Intusschen waren Engeland en Deutschland voortgegaan met zich van de knellende banden der oude classieke school los te maken,

en op het voetspoor van Shakespear, zijn helden te kiezen uit het nationale heldentijdperk, uit historie, uit volksliederen, sagen en overleveringen, oude zeden en gewoonten; terwijl geheele vrijheid hun aller streven was. Wat Lessing, Göthe, Schiller en zoo veel anderen in Duitschland begonnen hadden, werd door W. Scott, Lord Byron, Thomas Moore in Engeland voortgezet en vond na de Julirevolutie in Frankrijk vurige vereerders en vertolkers. Hadden reeds vroeger Mevrouw de Stael-Holstein, de Chateaubriand en aanvankelijk insgelijks La Martine zich niet aan den invloed der Duitsche romantiek kunnen onttrekken, de Fransche schrijvers na de Julirevolutie hielden het oog meer op die der Engelsche gericht en met George Sand, Victor Hugo, Alfred de Musset, la Martine in zijn latere werken bereikte de romantische school haar toppunt van bloei.

De schok der Fransche revolutie deed zich ook in ons vaderland gevoelen: Noord- en Zuid-Nederland scheurden van een en stonden vijandig tegen over elkander. Oud-Nederland door een ongekende geestdrift aangegrepen, schaarde zich om zijn Koning en greep naar de wapenen. Die schok werkte insgelijks weldadig terug op de poezie. Het dichterlijke vuur werd er door aangeblazen; tal van dichters bezongen de gebeurtenissen van den dag en al liep er veel klatergoud onder, niemand zal ontkennen dat er onder die zoogenaamde *Citadelpoezie* schoone en krachtige verzen gevonden worden. Doch het zwaard werd opgestoken; de geestdrift stierf weg, maar inmiddels had het jonge Holland met de meesterstukken uit het buitenland kennis gemaakt. Walter Scott, Thomas Moore, Lord Byron — met zijn zwartgallige levensbeschouwing, alsof de wereld een tranendal ware waar de deugd vervolgd en de ondeugd geëerd wordt — vonden hier veel bewonderaars, enkele gelukkige vertolkers, maar ook navolgers die den meester in somberheid overtroffen.

Een weinig later werden de werken van Victor Hugo, Alexandre Dumas, père, Eugène Sue en anderen insgelijks met gretigheid ontvangen, vertaald en gelezen. 't Valt niet te ontkennen dat de Romantische school, en voornamelijk de Fransche, door overdrijving, menigen wanschapen held schiep, die door zijn afschuwelijke ondeugden en overdreven hartstochten niets menschelijks meer vertoont,

doch met onmiskenbaar talent geschilderd zijnde, niet zelden het hart der lezers of aanschouwers pijnigt en foltert. Men denke slechts aan Victor Hugo die al de lichaamskwellingen en gewetenswroegingen eens misdadigers met de levendigste kleuren afmaalt en tot in de kleinste bijzonderheden uitpluist, of aan een Eugène Sue, die ons met de walglijkste wezens in de schuilhoeken van zede-loosheid en verderf in aanraking brengt. Dat dergelijke overdrijvingen, dergelijke uitspattingen der verbeelding, den smaak door overprikkeling bedierven en telkens nieuwe folterende vindingen noodzakelijk maakten, is licht te begrijpen, doch leidde ook des te spoediger tot reactie. Reeds kreeg de Romantische school een meer realistisch karakter door het behandelen van vele groote strijd-vragen op zedelijk en maatschappelijk gebied, door het schrijven van zoogenaamde *tendenz*-romans. Met den bekenden Franschen romanschrijver Honoré de Balzac begon de leer ingang te vinden dat alleen de werkelijkheid tot model van een wezenlijk kunststuk kan dienen. Sedert vond het realisme meer en meer toejuiching en beoefening; doch ook hier loopt men gevaar op de klip der overdrijving te verzeilen, want ofschoon het realisme tot de natuur terugvoert, ofschoon geen schoonheid zonder waarheid bestaan kan, behoort er toch een grens te zijn, buiten welke de verbeelding niet mag geleid worden. Alles wat waar is, is daarom nog niet schoon en het schilderen van het absoluut leelijke alleen veroorzaakt walging en doodt alle gevoel voor aesthetisch schoon.

Onder de dichters die tot dit nieuwe tijdperk behooren, voor zooverre zij overleden zijn, noemen we in de eerste plaats, den populairen Jacob van Lennep, die vertalingen leverde van de beste Engelsche, Fransche en Hoogduitsche dichters en wiens *Legenden* en *Historische Romans* een sterken familietrek verraden met die van W. Scott. Ook Adriaan van der Hoop Jr. en H. Meijer, beiden in de kracht van hun leven overleden, huldigden de romantiek en schreven menig berijmd verhaal. Arnold Drost en Jan Frederik Oltmans traden in het voetspoor van v. Lennep en schreven historische romans, doch stierven voordat ze tot volkomen ontwikkeling waren gekomen. In 1837 verscheen er een nieuw tijdschrift aan de letteren gewijd, dat weldra om zijn degelijken inhoud

alle haar periodieke zusters in de schaduw stelde, Vondel, Hooft, Huyghens als modellen aanpree, den kernachtigen Staring een lauwerkranen vlocht, zich weldra een wel verdienden en duurzamen invloed verwierf en zich tot op onze dagen staande hield. De oprichters van dit tijdschrift, *de Gids* genaamd, waren R. C. Bakhuizen van den Brink, E. J. Potgieter en J. P. Heije. De eerste dezer mannen, met verbazende en veelzijdige kennis toegerust, plaatste in het nieuwe tijdschrift veel geschied- en letterkundige stukken: de tweede, de heer Potgieter, heeft zich een welverdienden naam verworven als dichter, criticus, aestheticus en is niet minder beroemd om zijn te weinig gelezen proza, dat zich door rijkdom van gedachten en puntigheid van stijl onderscheidt. Ontegenzeggelijk heeft Potgieter een grooten invloed uitgeoefend op de thans nog levende schrijvers. De Amsterdamsche geneesheer Dr. J. P. Heije was zoowel musicus als dichter, en heeft zich omtrent zijn volk, niet het minst omtrent het opkomend geslacht, verdienstelijk gemaakt door zijn liederen voor het volk en door zijn kindergedichten.

Onder de gestorven dichters komt, behalve aan Da Costa, van wien reeds gesproken is, den helaas te vroeg ontslapen P. A. de Genestet een ereplaats toe; zoo van een, dan weerspreken de gedichten van dezen innig vromen en diep gevoelenden dichter de in onze dagen meermalen geopperde bewering, dat de tijd voor poezie voor goed heeft plaats gemaakt voor die van het nuchtere proza. Ook de jonge des Amorie van der Hoeven, die op zeven en twintigjarigen leeftijd uit het leven scheidde, was een gevoelvol, voortreffelijk dichter, ofschoon hij ons slechts weinig heeft nagelaten. Helvetius van den Berg met wiens *Neven* het blijspel een betere toekomst scheen tegemoet te gaan, schreef daarna *de Nichten* doch zag, verbitterd of afgeschrikt door de ongunstige critiek, over dit laatste blijspel geveld, van verdere pogingen af tot opbeuring van het tooneel.

In het jaar 1830 hield Jacob Geel, later bibliothecaris der Leidsche hoogeschool, een voorlezing over *Het proza*, waarin hij met kracht het verwaarloozen van den ongebonden schrijftrant bestreed. Sedert dien tijd gaf hij zelf verscheiden oorspronkelijke stukken in proza die later onder den titel van *Onderzoek en Fantasie* bijeen verzameld en uitgegeven zijn. Met recht mag Geel

de vader van de nieuwere stijlschool, die zich door eenvoud, losheid en natuurlijkheid onderscheidt, worden genoemd. Vele jongere schrijvers strekte hij tot gids en menigmalen tot een strengen maar rechtvaardigen beoordeelaar hunner werken.

Terwijl de Groninger hoogleeraar van Limburg Brouwer ons met de zeden, denkwijze en geschiedenis der oude Grieken trachtte bekend te maken door middel van zijn Grieksch-Historische romans en in zijn *Leesgezelschap van Diepenbeek* ons een helderen blik liet slaan in het kerkelijk en maatschappelijk leven op 't platte land, werd het eigenlijke veld der geschiedenis met goed gevolg bearbeid. De Leidsche hoogleeraar H. W. Tydeman gaf kort na Bilderdijs overlijden (1832) diens *Geschiedenis des Vaderlands* uit; een werk dat op den naam van geschiedenis geen aanspraak kan maken; het is een doorlopende critiek op Wagenaar dien hij van onkunde en partijdigheid beschuldigt, zonder te bedenken dat hij zich in oordeelvellingen over feiten en personen uit latere tijden aan denzelfden misslag schuldig maakt. Voor het tijdvak der graven heeft dit werk veel waarde. Van oneindig meer belang voor de beoefenaars der vaderlandsche historie was de uitgave der *Archives de la maison d'Orange-Nassau* (1835—61) door den heer Groen van Prinsterer, alsmede de talrijke correspondances in België uitgegeven van de personen die een voorname rol in het tijdperk voor en gedurende den tachtigjarigen strijd gespeeld hebben. Groen van Prinsterer en J. R. Thorbecke wiens *Historische Schetsen* (een verzameling van studiën over enkele punten der Vad. Geschiedenis) hier vermelding verdienen, waren beide mannen met uitstekende bekwaamheden toegerust; beiden stonden zij aan het hoofd eener staatkundige partij: Groen was de leider en woordvoerder der Anti-revolutionairen; Thorbecke die der liberalen; beiden waren zij elkanders tegenstanders en bestrijders, en wij gelooven niet te veel te zeggen als wij beweren dat hun onvermoeid werken en strijden op politiek gebied, schadelijk voor de studie onzer historie is geweest.

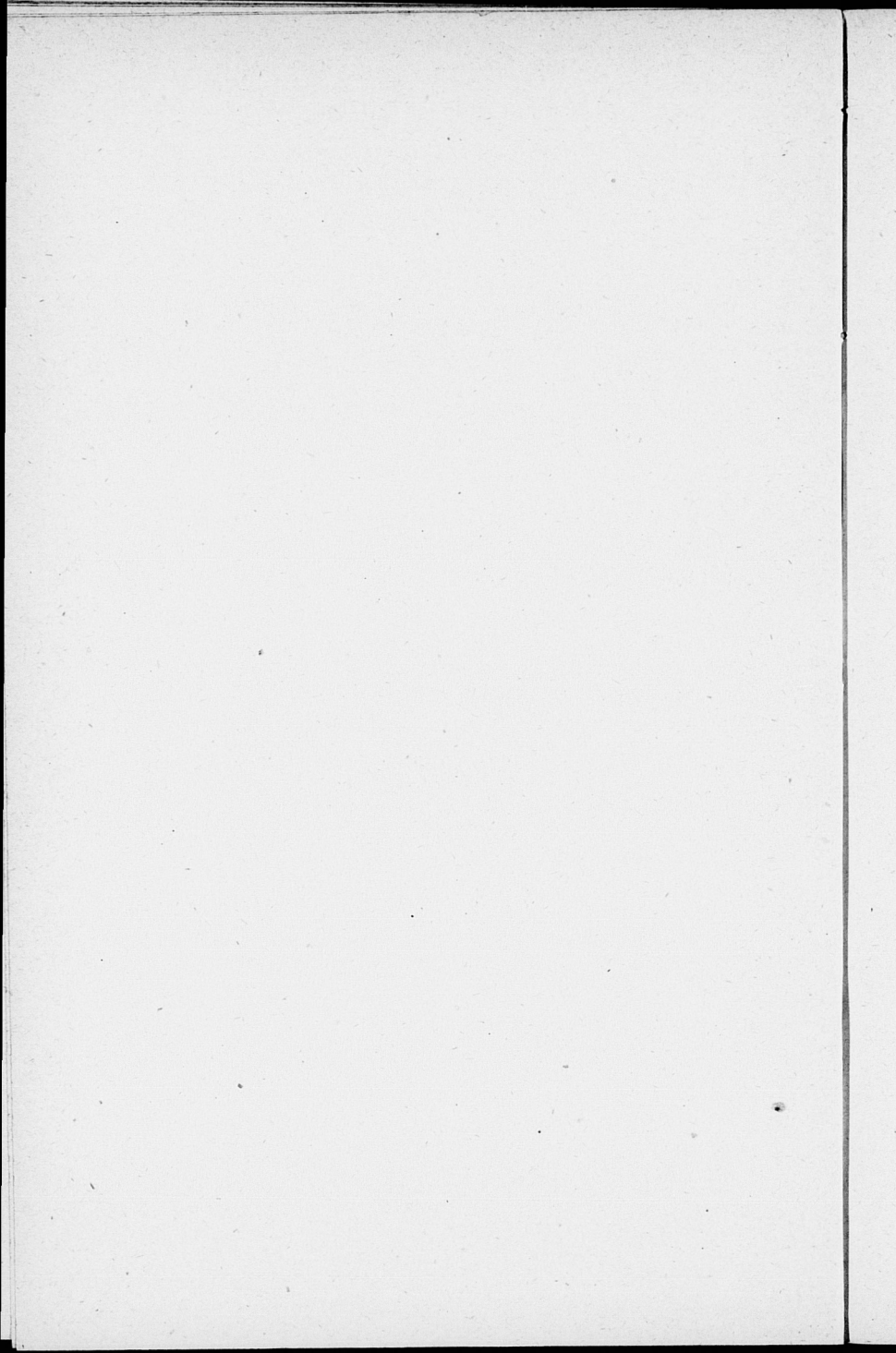
Niet minder groot zijn de vorderingen welke de studie onzer moedertaal in de laatste veertig jaar gemaakt heeft. Reeds spraken we met een woord over de regeling der spelling door Siegenbeek en Weiland en de scherpe critiek van Bilderdijk en Kinker die

hierop volgde. Weiland schreef een *Woordenboek der Nederduitsche taal en Spraakkunst*. Ypey een *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche taal*, Bilderdijk een *Spraakleer* en acht deelen met *Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*; terwijl Kinker onze letterkunde verrijkte met een *Proeve eener Hollandsche Prosodia*. Doch eerst na 1835 sloegen eenige destijds jeugdige taal- en letterkundigen de handen aan 't werk; zij legden zich op de studie van het Middel-Nederlandsch toe en stichtten een nieuwe school, daarin hoofdzakelijk van de oude onderscheiden, dat zij zich vooral op vergelijken-de taalstudie toelegt en tot aan de bronnen der taal tracht op te klimmen. Vele Middelnederlandsche gedichten werden na zorg-vuldige bewerking uitgegeven en van glossaria voorzien; terwijl andere taalkundigen, zooals Dr. A. de Jager en Dr. L. A. te Winkel de vruchten hunner nasporingen in tijdschriften neerlegden. Ook werkte de laatste mede aan het groote *Nederlandsche Woordenboek*, in vereeniging met den Leidschen hoogleeraar M. de Vries en dat, zoo veel de degelijkheid het toelaat, geregeld wordt voortgezet, ofschoon de laatste zijn welberekende krachten slechts korten tijd aan dit reuzenwerk mocht besteden; de dood rukte hem weg (1868). Ook de geleerde taalvorschcr J. H. Halbertsman, die vooral zijn krachten aan 't Friesch wijdde, verdient genoemd te worden.

Aan het einde van dit overzicht willen wij nog een enkel woord spreken over de letterkunde onzer Zuidelijke broeders, die na de afscheiding van België (1830) een hooger vlucht genomen heeft. Gedurende het tijdperk der vereeniging van al de Nederlanden (1815—30) sluimerde de nationale zin voor taal en letteren nage-noeg geheel en al in Vlaanderen. Alleen de taal- en oudheidkundige Willems maakte hierop een uitzondering; na 1830 echter traden er vele mannen in België op die Willems voetspoor volgden. Als dichters muntten uit K. L. Ledeganck en Th. van Rijswijk (beiden jong gestorven), de zangerige Frans de Cort en Rosalie Loveling, en als novellist beloofde Mr. Anton Bergmann (psd. Tony) veel, toen de dood hem in den bloei zijns levens wegrukte (1874). Van de vele nog levende dichters en schrijvers die in verschillende genres den bloei der letteren helpen bevorderen, zwijgen we. Een gemeenschappelijken band bezit het Noorden en Zuiden in de taal- en letterkundige

congressen die meestal jaarlijks, beurtelings in Noord- en Zuid-Nederland, gehouden en op welke alle zaken besproken worden die tot den opbouw der Nederlandsche taal- en letterkunde betrekking hebben.

Wij sluiten hiermede ons overzicht ; dat het laatste gedeelte zeer onvolkomen wezen moet, ligt in den aard der zaak. Het spreken over levende schrijvers is opzettelijk vermeden, omdat men over een schrijver tijdens zijn leven nimmer een juist en volkomen oordeel vellen kan.

T A B E L

DER VOORNAAMSTE

NEDERLANDSCHE SCHRIJVERS.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

JACOB VAN MAERLANT, (1225?-1291?), geboren te Damme, in Brux Ambacht ('t Vrije van Brugge), gewoond hebbende te Maerlant, havenplaats van de stad Brielle, waar hij waarschijnlijk het kosterambt bekleedde. Men wil dat hij, door de geestelijkheid vervolgd, zijn ambt moest nederleggen. Hij begaf zich naar Damme, waar hij schepenklerk werd en volgens de overlevering begraven is. In 1860 heeft de Belgische regeering in deze plaats een standbeeld voor hem opgericht.

JAN VAN HEELU, ook wel genaamd **JAN VAN LEEUWEN**, Brabantsch monnik, van wien geen levensbijzonderheden bekend zijn.

MELIS STOKES (13e eeuw), een monnik uit het klooster te Egmond. Hij leefde en schreef onder en na de regeering van graaf Floris V.

LODEWIJK (1275?), pastoor te Velthem in het jaar 1313.

JAN VAN BOENDALE (1285?—1365), de Clerk bijgenaamd, omdat hij sinds 1310 klerk was aan

Alexanders Yeesten: *De Roman van Merlijn*, de roman van d'Orloghe van Troyen, de roman van Torec (alle vertalingen) 1257—1261; *Wapene Martijn* met de vervolgen; *De Bestiaris* of *der Natueren Bloeme*; *Heimelycheit der Heimelycheden* 1266? *Rijmbijbel* een vertaling van de *Biblia Scolastica* van Petrus Comestor 1270; *Sinte Franciscus leven*; *Spiegel Historiael* 1284—90; *der Kercken Claghe*; *Van den lande van Overzee* 1291.

Slag van Woerone of verhaal van de overwinning bij Woeringen, door Hertog Jan I van Brabant in 1288 behaald op Keulen, Gelre en Luxemburg, in twee boeken; 1291—94.

Rijmkronijk 923—1305; de drie eerste boeken zijn een vertaling van een Latijnsch kronijksken, uit de abdij van Egmond; de rest (van het 4e tot het 10e boek) bevat de geschiedenis van zijn tijd; namelijk die van Floris V, Jan I en Jan II. Deze kroniek is uitgegeven: 1o door H. L. Spiegel 1591: 2o door H. van Wouw 1620: 3o door C. van Alkemade 1699: 4o door B. Huydecoper in 3 deelen, in 8vo, Leiden 1772.

Spiegel Historiael, behelzende de geschiedenissen van 1248-1316, strekkende ten gevolge op Maerlants *Spiegel*. Met het vierde boek begint van Velthem zijn werk. Het zevende en achtste boek zijn aan Daniels profetieën en aan Merlijn den tovenaer gewijd.

Jans Teestye (meening); *Brabantsche Yeesten*, bevattende 5 boeken en behelzende de geschiedenissen van Brabant

A A N M E R K I N G E N.

Zijn vier eerste werken zijn min of meer in den stijl der ridderromans vervaardigd. Na 1260 volgde hij de didaktische richting. Het voornaamste zijner werken is de *Rijmbijbel*, behelzende de voornaamste geschiedenissen des O. en N. verbonds. Zijn *Bestiaris*, bestaande uit dertien boeken, is een soort van natuurlijke historie. De *Wapene Martijn* met de vervolgen zijn drie samenspraken over verschillende onderwerpen van den dag en vooral over de onderdrukking van de volksmenigte door adel en geestelijkheid. De *Heimelycheit* handelt over de kunst van regeeren en is een navolging van Aristoteles' *Secreta secretorum*. Zijn *van den Lande van Overzee* is een aansporing tot den kruistocht. Een groote mate van breedsprakigheid, het gebruik van vele stopwoorden, gemis aan regelmaat van versbouw ontzien vele zijner werken, ofschoon het op sommige plaatsen niet aan kernachtige taal en dichterlijken gloed ontbreekt.

Eenige geleerden beweren dat dit gedicht van een onbekende is, die in zijn werk Jan van Heelu eenige malen aanhaalt als ook over dien slag geschreven hebbende. Meer historisch dan dichterlijk, met uitzondering van enkele gedeelten.

Zijn stijl is nog minder verheven dan die van Maerlant, doch zijn taal is veel zuiverder en netter. Deze *Rijmkronijk* is zeer belangrijk om de nauwkeurigheid der verhalen die men er in vindt, als zijnde uit de beste bronnen geput, doch kan overigens op den naam van *dichtstuk* geen aanspraak maken.

Deze schrijver ontleende in zijn *Spiegel* veel van Jan van Heelu en Melis Stoke. Taal en stijl laten nog al te wenschen over. Van Velthem vervaardigde nog het gedicht *Tondalus visioen*: het origineel is echter verloren gegaan: wij kennen er slechts een proza-omwerking van, te vinden in Blommaerts Vlaamsche gedichten.

Deze schrijver is er het beste in geslaagd om Maerlants didaktische richting na te volgen. Hij is netter en keuriger van taal dan deze. De

B R O N N E N.

J. Versnaeyen, *Jacob van M. en zijn werken*; Dr. W. J. A. Jonckbloet *Geschied. der Middel-Nederlandsche dichtkunde*, Serrure, *Jacob van M. een be kroonde verhandeling*; Dr. M. de Vries en Dr. E. Verwijs *Inleiding op den Spiegel Historiæ*; Mr. C. A. Serrure, *J. van Maerlant en zijn werken*; Dr. E. Verwijs, *Jacob van Maerlant's Wapene Martijn*.

H. van Wijn, *Hist. Arondstonden* bl. 277 en volg.; B. Huydecoper in zijn uitgave van de *Rijmkronijk* Dl. III bl. 446 en volg.

Men zie Dr. M. de Vries' uitgave van de *Leekenspiegel* 1844.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

de schepenbank te Antwerpen. Zijn geboorteplaats was Tervueren, in welks nabijheid het gehucht Boendale gelegen was. Hij stierf in zijn geboorteplaats.

DIRK POTTER (1372?-1428), *Heer van Waddinxveen en Hubrechts Ambacht*, volgde zijn vader op als secretaris van graaf Willem VI en vrouwe Jacoba en stierf te 's Hage.

ANNA BIJNS geboren te Antwerpen in 1494(?), onderwees de jeugd in den Godsdienst aldaar. Zij was zeer verbitterd op Luther en schreef tegen hem. Ze leefde nog in 1573.

JAN FRUYTIERS (1530?-1590?) waarschijnlijk in Brabant geboren, was Requestmeester van den Prins van Oranje en ijverig voorstander van de Hervorming.

DIRK VOLCKERTSEN COORNHERT (1522-1590), geboren te Amsterdam, oefende eerst de kunst van plaatsnijden uit en werd later pensionaris van Haarlem. Daarna was hij genoodzaakt het land te verlaten, uit vrees voor Alva, doch na 1572 teruggekeerd, werd hij secretaris der Staten van Holland. In die betrekking geraakte hij in moeilijkheden met Lumey, zoodat hij wederom uitweek en eerst na depacificatie van Gent terugkeerde. Hij stierf te Gouda.

VOORNAAMSTE WERKEN.

tot 1350; *van den derden Edewaert* (Eduard III); *Der Leken Spiegel* in 4 boeken 1330; *Die Dietsce Doctrinale* in 3 boeken 1345.

Der Minnenloep 1413, een roman in 4 afdeelingen handelende van *ghecke minne*, van *goeder reyne minne*, van *ongheoirlofder minne* en van *gheoirlofder minne*. Al die afdeelingen worden toegelicht met voorbeelden uit de Historie.

Konstige Refereynen volschooneschrijfture en doctrinen; drie bundels uitgegeven tusschen de jaren 1528-67.

Ecclesiasticus of te wijse Sproken Jesu des Soons Syrachs deurdeelt ende ghestelt in Liedekens, op bequame ende ghemeyne voisen naar uitwysen der musycknoten daerby gevoecht, Antwerpen 1565; *Corte Beschrijvinghe van de strenghe Belegheringe ende wonderbaerlijcke verlossinghe der stadt Leyden* 1574; *Den Gulden A. B. C. of te christelijcke onderwijsinghe voor de Jongheren en dochterkens* 1579.

Vertaling van Cicero: *over de plichten* 1561, en van Boëthius: *van de vertroostinghe der wijsheyd* 1585. Voorts gedichten als: *Recht gebruyck en misbruyck van tijdelicke have*; *Protest tegen den slaap* en vier dramatische gedichten: *Abrahams Uytganck*; *de Blinde van Jericho*; *Israel*; *de Thien Maeghden*. Verder schreef hij een *Lied-Boeck* 1575. Zijn overige werken zijn meest allen van theologischen of zedekundigen aard waaronder een afzonderlijke vermelding verdient zijn *Wellevens conste*. Al zijn werken zijn uitgegeven te Amsterdam in 1630, drie Dln. in fol.

AANMERKINGEN.

Lekenspiegel is levendig van verhaaltrant en belangrijk om de vrij volledige ontwikkeling van de denkbeelden van dien tijd. Hij bestaat uit vier afdeelingen, waarvan de twee eerste aan historie, het derde aan zedekunde, het vierde aan eschatologie (de leer der laatste dingen) gewijd is. De *Dietsche Doctrinale*, waarschijnlijk uit het Latijn vertaald, bevat een algemeene zedekunde (leer der plichten).

Het geheele boek is aan de liefde gewijd; het is een soort van *Ars amandi* (kunst om te minnen), in vloeiende verzen geschreven, met zedelessen doormengd, min of meer in den trant waarin Cats later gedicht heeft.

Hare *Refereynen* zijn in 't Latijn vertaald doch zijn weinig verheven boven die van de Rederijkers van haar tijd en gericht tegen de hervorming.

Niet zonder verdiensten en zuiverder van taal dan men in dien tijd gewoon was. Zijn *Beleg van Leyden* is de oudste bron voor veel bijzonderheden van deze merkwaardige gebeurtenis.

In zijn proza: kracht, verheffing, vuur, ijsbreker van den stijl doch als dichter verdient hij minder lof. Zijn gansche leven heeft hij zich getoond een vijand te zijn van alle geloofsvervolging; van daar zijn talrijke twisteschriften.

BRONNEN.

Ds. P. Leendertz, *Inleiding op de Minnenloop.*

La Rue, *Geletterd Zeeland*; N. C. Kist, *Letterk. Overzicht der geschiedenis van het beleg en ontzet der stad Leyden.* bl. 5—12.

Coornherts *Leven* geplaatst voor *Dl. I zijner werken in fol.*; J. Immerzeel, *Levens en Werken der kunstschilders; Levens van voorname Ned. mannen en Vrouwen* *Dl. II; Vondels werken* uitgeg. door v. Lennep, *Dl. I. 14* en volg. Dr. J. ten Brink, *Dirk Volkertsen Coornhert en zijne Wellevensconste* *Hist. Ethische studie.*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

FILIPS VAN MARNIX (1538-1598), Heer van St. ALDEGONDE, geb. te Brussel, hevig voorstander der Hervorming. Hij was een groot vriend van Willem I en werd in vele gezantschappen en andere aanzienlijke staatsbetrekkingen gebruikt. Na zijn verdediging en overgave van Antwerpen, die hem zeer veel onaangenaamheden berokkende, leefde hij stil en vergeten te West Souburg bij Vlissingen. M. stierf te Leiden, waar hij zich op last van de Staten met een Bijbelvertaling bezig hield.

ROEMER VISSCHER (1545-1620), koopman te Amsterdam, en een der verdienstelijkste leden van de kamer: *In liefde bloeyende*. Zijn huis was de verzamelplaats der fraaie vernuften van dien tijd en de school waarin Vondel en Hooft gevormd werden. Hij overleed te Amsterdam aan een beroerte.

HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL (1549-1612), koopman te Amsterdam en lid van de kamer: *In liefde bloeyende*. Hij schreef zijn meeste gedichten op zijn buitenplaats Meerhuizen aan den Amstel; later een herberg Pauwenvuin genaamd, en stierf te Alkmaar aan de kinderpokken. Zijn stoffelijk overschot rust in de Nieuwe kerk te Amsterdam.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Byencorff der H. Roomscher kercke 1569; waarschijnlijk dichter van het oude *Wilhelmus van Nassouwen* in 1568 (?) vervaardigd. Ook vertaalde hij *het Boek der Psalmen* in Nederlandsche dichtmaat, voor 't eerst uitgegeven in 1580. Zijne Psalmberijming, met de berijming van Dathenus tegen over die van Marnix gedrukt, werd in 1617 bij Elsevier te Leiden uitgegeven. Na zijn dood kwam in 't licht: *Tableau des différents de la religion* (vertaald).

Brabbelingh verdeeld in: *Quicken* (snel-dichten), *Rommelsoo*, *Randsels*, *Tuytlers* (sonnetten), *Jammertjens* (Elegiën), *Tepelwerk* (knutselwerk), 1614; *Viisscherspraatje*; *Sinnepoppen* 1614. De volledigste uitgave zijner werken is die van 1669 onder den titel van *Brabbelinghen*. In 1851 verschenen te Amst.: *Uitgelezen brabbelingen van R. V.*

Nieuwjaarsliedekens; *Het Lof van Danssen*; *Hertspiegel*, ten onderwerp hebbende: *deugd schept vreugd*; leerdicht in zeven boeken 1614. Later verscheiden malen herdrukt: de volledigste druk is bezorgd door Pieter Vlamming in 1730; De *Hertspiegel* is het laatst door Bilderdijk, voor een gedeelte althans, in nieuwere taal en dichtmaat overgebracht, 1828.

A A N M E R K I N G E N .

Marnix heeft zijn grootsten roem te danken aan zijn berijming der Psalmen, die naar het oorspronkelijk Hebreeuwsch vervaardigd is en echter niet in staat was de kreupelrijmen van Dathenus te doen vervangen. Zijn *Bijencorf* is een satyre tegen de Roomsche leer. Van zijn Bijbelvertaling is niets meer over, zijn dood verhinderde hem ze verder dan Genesis te voltooien. In zijn proza munt hij uit door groote zuiverheid van taal. Hij is beter prozaschrijver dan dichter.

Geerard Brandt gaf hem den naam van Nederlandschen *Martialis*. Zijn poezie munt meer uit door zuiverheid van taal dan door hooge vlucht. Enkele keeren heerscht er geest en vinding in zijn gedichten. Zijn *Sinnepoppen* is een werk in proza en bevat bijschriften bij prenten.

Spiegel was een uitstekend zedelijk mensch, 't welk in al zijn gedichten doorstraalt. Hij verstond de Nederlandsche taal door en door grondig en was een der opbouwers van de vaderlandsche letterkunde; doch maakte wel eens gezochte, ja tot in het belachelijke toe gedreven woordkoppeelingen en omzettingen, die zijn *Hertspiegel* ongenietbaar maken.

B R O N N E N

Notices Biogr. et Bibliogr. sur Philippe de Marnix par Alb. le Croix en Fr. van Meenen; Th. Juste, *Vie de Marnix*, E. Quinet, *Marnix van St. Aldegonde*. I. Prins beschreef zijn leven in het eerste deel van de levens der Ned. dichters en dichtersessen; uitgeg. door het kunstgenootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen*; W. Broes. *Philips van Marnix aan de hand van Willem I.* Over het *Wilhelmuslied* schreven van Someren en Brugmans en later Schotel.

J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade Visscher, de dochters van R. Visscher*; J. Koning, *Gesch. van het slot te Muiden; Vondels werken* door Mr. J. v. Lennep. Dl. I, 14 en volg.; Prof. J. A. A. Thijm. *Portretten van J. v. d. Vondel* p. 13 en verv.

P. Vlaming, *Leven van H. L. Spiegel* voor de uitgave van den *Hertspiegel; Vondels werken* door J. v. Lennep. Dl. I, p. 14 en verv.; J. A. A. Thijm, *Portretten van J. v. d. Vondel*, p. 13.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

JACOB CATS (1577-1660), geboren te Brouwershaven, leefde eerst als ambtelooz burger te Grijpskerke op Walcheren. Het twaalfjarig bestand maakte een einde aan zijn rust; hij werd achtereenvolgens Pensionaris van Middelburg, Dordrecht, en in 1636 Raadpensionaris van Holland. Dezen post bekleedde hij tot 1651; kort daarna werd hem een zending naar Engeland opgedragen en van daar teruggekeerd, sleet hij de laatste acht jaren van zijn leven op zijn buitengoed Sorgvliet aan den Scheveningschen weg. Zijn lijk werd naar 's Hage gevoerd en in de Kloosterkerk begraven, waar men in 1854 aan den pilaar bij zijn graf een wit marmeren steen geplaatst heeft, op welken de naam van JACOB CATS, in verheven letters, fraai gebeiteld is.

DANIEL HEINSIUS (1580-1655), geboren te Gent, kwam, nog zeer jong zijnde, naar Holland, waar hij op zijn achttiende jaar Hoogleeraar werd in de Grieksche en Latijnsche taal aan de Hoogeschool te Leiden. Op het laatst van zijn leven had hij zijn geheugen geheel en al verloren. Hij overleed te Leiden.

PIETER CORNELIS HOOFT (1581-1647), geboren te Amsterdam,

VOORNAAMSTE WERKEN.

Zijn Gedichten* zijn in de volgende orde, allen in 4to uitgegeven: *Emblemata of Sinnebeelden met den Maegdeplicht* 1618; *Selfstrijt* 1620, vermeerderd 1621; *Tooneel der Mannelycke Achtbaerheyd* 1622; *Houwelyck* 1625; *Proteus of Sinnebeelden verandert in Minnebeelden en Galathea* 1627; *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd* 1632; *Trouwingh* 1634. Voorts vervaardigde hij op Sorgvliet: *Ouderdom en Buytenleven*; *Hofgedachten*; *Invallende Gedachten*; *Dootkiste voor de levendigen*; *Gedachten op slapeloze nachten en Tachtigjarige Bedenkingen*. Alle deze zijn bij elkander uitgegeven in 1664. Zijn *Twee en tachtigjarig leven*, voor zijn kleinkinderen vervaardigd, werd eerst in 1700 gedrukt, waarbij al zijn andere werken in folio uitgegeven werden. Men houdt deze uitgave voor de beste. De meeste zijner gedichten zijn in het Fransch, Duitsch en Engelsch overgebracht. Ontelbare malen zijn de werken van Cats in onderscheiden formaten herdrukt; de nieuwste uitgaven zijn de prachteditie, door de zorg van den oud-Hoogleeraar Dr. J. van Vloten bij de Erven Tijl te Zwolle uitgegeven, de volksuitgave bezorgd door den heer W. J. Hofdijk bij Campagne te Tiel, en die van H. A. M. Roelants te Schiedam.

Petrus Scriverius gaf in het jaar 1616 zijn meeste gedichten te Amsterdam in het licht, onder den titel van *Dan. Heinsii Nederduitsche Poemata*; daarna in 1628 gaf Heinsius uit: *Lofsanck van Jezus Christus*. In 1622 werden al zijn gedichten op nieuw uitgegeven onder den titel: *Daniel Heinsii Lofsanck van Jezus Christus, den eenigen ende eeuwigen sone Gods ende syne andere Nederduytsche poemata*; van deze verzameling verscheen in 1650 de laatste druk in 8vo.

Achilles en Polyxena; 1598(?) *Theseus en Ariadne* 1602; deze beide treurspelen,

A A N M E R K I N G E N .

Waarheid, zoetvloeiendheid, gemakelijkheid, vindingrijkheid, menschenkennis, edele en deugd-zame beginselen in onderhoudende verhalen of geestige spreuken ingekleed; maar een zeer eentonige versmaat, overvloed van stopwoorden, somtijds een verregaande platheid, een al te groote uitvoerigheid in de voordracht. Geen dichter onderscheidt zich zoo in zijn versificatie als Cats; de welluidendheid wordt bij hem dikwijls *monotonie* door steeds in zijn *scansie* de rust te plaatsen in het midden van den versregel, waardoor zijn verzen dat eentonige verkrijgen, 't welk men met den naam van *Catsiaanschen dreun* bestempelt. Onder zijn beste stukken verdienen genoemd te worden zijn *Houwelyck* en zijn *Spiegel van den ouden en nieuwen tyt*. Op geen ding heeft Vader Cats — zoo noemden hem zijn tijdgenooten reeds — meer acht gegeven dan op het Huwelyk, wetende dat van het geluk dier maatschappijen in het klein dat der groote maatschappij grootendeels afhangt.

Heinsius was een man van dichterlijken aanleg; zijn dichttrant heeft veel van die van Cats, echter zonder diens overvloed van stopwoorden. Afkeuring verdient het in hem dat hij zijn beelden, tot valgens toe, aan de mythologie ontleent. Naar hem vormde zich Martin Opitz, een der beste Hoogduitsche dichters der 17e eeuw.

Kracht, nadruk, beeldrijkheid en staatkundige wijsheid in zijn geschiedenissen; overdreven woord-

B R O N N E N .

Cats' *tachtigjarigleven*; La Rue, *Geletterd Zeeland*; R. Feith voor zijn *uitgave van Cats' werken*: J. Scheltema *Staatk. Nederland*; J. Kops *Proeven van uiterlijke Ned. wel-sprekendheid benevens een rede over J. Cats; de Spectator* van J. v. Effen Dl. I. p. 425; Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasiën. Vondels werken* uitgeg. door J. v. Lennep Dl. III. 47 en verv. IV. 436, VI. 639, X. 451.

Kantelaar en Siegenbeeks *Euterpe* Dl. I. v. d. Capelle. *Bijdragen tot de geschiedenis der Wetenschappen-Letteren*, enz.

G. Brandt, *Leven van P. C. Hooft*, voor

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

sedert 1609, dus gedurende bijna veertig jaar Drossaart van Muiden, des zomers woonachtig op het daar nog bestaande slot, waar hij een uitgelezen kring van kunstvrienden om zich heen verzamelde, in onze letterkunde onder den naam van *Muiderkring* bekend. Hij overleed te 's Hage, waarheen hij zich begeven had om de lijkstaatsie van Prins Frederik Hendrik bij te wonen. Zijn stoffelijk overschot rust op het koor der Nieuwe Kerk te Amsterdam. Lodewijk XIII schonk aan Hooft in 1639 de ridderorde van St. Michiel en brieven van adeldom.

LAURENS REAEL (1583-1637), geboren te Amsterdam, zwager en vriend van Arminius, vertrok in 1611 als kommandeur naar Indië en was van 1616-18 gouverneur-generaal van N. Indië. Na zijn vaderland nog in verschillende betrekkingen gediend te hebben, stond hij op het punt om tot L. Admiraal van Holland benoemd te worden, toen hij zijn beide zoontjes aan de pest verloor. Welhaast bezweek hij aan die zelfde ziekte. Aan hem is Amsterdam den aanbouw van het Realeneiland (het noordelijk gedeelte der stad) verschuldigd.

HUGO DE GROOT (1583-1645),

VOORNAAMSTE WERKEN.

schoon in zijn jeugd 1598(?) -gemaakt, werden eerst in 1614 uitgegeven. *Grani-da*, tooneelspel 1615; *Geraerd van Velzen*, treurspel, 1613; *Warenar met de Pot*, naar Plautus' *Aulularia*, blijspel, 1616; *Baelo of te Oorsprong der Hollanderen*, trsp. in 1616 voltooid, doch in 1626 uitgegeven; *Henrik de Groote, zijn leven en bedrijf*, 1626; *De Rampsaligheden der Verheffinge van den Huize Medicis*, 1638; *Nederlantsche Historiën*, 1642. Voorts vervaardigde hij *Minnedichten*; *Heldenzangen*; *Brieven*; *Vertalingen*, waaronder die van de werken van Tacitus door G. Brandt na zijn dood in 1684 in 't licht gegeven. Zijn blijspel *Warenar met de Pot* is insgelijks uitgegeven met een inleiding en zeer belangrijke aantekeningen door den hoogl. Dr. M. de Vries, Leiden 1843; zijn *Ned. Hist.* zijn het laatst uitgekomen te Groningen met aantekeningen 1845-46, postf. 5 Dln. De Heer P. Leendertz Wz. gaf uit: *Gedichten van P. C. Hooft. Eerste volledige uitgave, gedeeltelijk naar des Dichters eigen handschrift, met aantekeningen* 1871 en verv.

Weinige verspreide Gedichten. Eenige daarvan zijn te vinden in Scheltema's Redevoering over de verdiensten en lotgevallen van Laurens Reael. (Zie Scheltema Geschied- en Letterk. Mengelwerk). In proza *Raad aan degenen die naar Indië willen gaan*.

Bewijs van den waren godsdienst,

AANMERKINGEN.

spelingen en valsch vernuft in zijn brieven: bevalligheid, zangerigheid en schalkschheid in zijn minnedichten. De taal en de kunst in zijn treurspelen onbeschaafder dan bij Vondel. Over het algemeen is zijn stijl niet vrij te pleiten van stroefheid, gewrongenheid, overdreven purisme, te veel Latijnsche woordschikking, te ver gedreven navolging van Tacitus, dien hij twee en vijftig maal gelezen had. Aan zijn *Ned. Historiën* werkte Hooft negentien jaar: zij loopen van 1555—1587.

Voor eenige jaren heeft de heer van Vloten uit het manuscript van de poezie van Hooft ontdekt dat het blijspel de *Schijnheylic*, 't welk steeds aan Brederoo was toegeschreven, eigenlijk van Hooft is en dat Brederoo daarvan slechts eenige tooneelen berijmd heeft. Het blijspel de *Schijnheylic* is een navolging van Aretino's *Lo Ipocrito*.

Zeer bevallig en geestig in het minnedicht. Echter was Reael meer voorstander en begunstiger van de letteren dan eigenlijk dichter.

Zijn Nederlandsche gedichten — weinig in ge-

BRONNEN.

diens *Ned. Historiën*; J. de Kruijff, *Lofrede op P. C. Hooft* (IV Dl. van de werken der Maatsch. voor Fraaije Kunst. en Wet.); L. Herdingh, *Redev. over Hooft als dichter en geschiedschr.* J. Scheltema *P. C. H. geschetst met zijn eigen woorden of Redev. over de Brieven van denzelven* (Gesch. en Lett. Mengelw. D. II st. 2); E. Verwijs, *Ned. Klasiëken*; *Levens van Ned. mannen en vrouwen*; *Vondels werken* uitgegeven door Mr. J. van Lennep I. 25, II. 114 III. 2 en verv. Cd. B. Huet, *Litterarische Fantasiën*. Beoordeeling over de uitgave van de *Warenar* door de Vries in de *Gids* 1843; C. B. Huet *Drostelijke Teederheid Gids* 1862.

Levens van ber. Ned. mannen en vrouwen D. X; Scheltema. *Geschied- en Letterk. Mengelwerk*; van Lenneps *Vondel* II. 113 en III. 300. J. A. A. Thijm, *Portretten van J. v. d. Vondel* p. 14; De Jonge, *De opkomst van het Ned. gezag* in O. I. IV. p. LX; W. R. van Høevell, *L. R. en zijn verdiensten als dichter beschouwd* (zie *Tijdschrift voor Neerl. Indie*, Dl. I.).

K. Brandt en A. v.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

geboren te Delft, wikkeld zich in de staatkundige en godsdienstige geschillen gedurende het bestand en werd tot levenslange gevangenis op Loevestein veroordeeld. Hij ontsnapte en werd later Zweedsch gezant aan het hof van Parijs. De Groot stierf op reis, te Rostock in Duitschland en werd te Delft begraven, waar zijn nakomelingen hem in 1781 een grafmonument opgericht hebben.

CASPAR VAN BAERLE of **BAR-LAEUS** (1584-1648), geboren te Antwerpen. Zijn ouders weken uit om 't geloof, waarschijnlijk naar Bommel, waar de vader Rector der Latijnsche scholen werd; hij was hoogleeraar in de Logica te Leiden, doch om zijn Remonstrantsche gevoelens afgezet, legde hij zich op de geneeskunde toe, werd later hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Welsprekendheid te Amsterdam. Hij was een boezemvriend van Hooft en Tesselschade en behoorde tot den Muiderkring.

ANNA en MARIA TESSELSCHADE (1584-1651) (1594-1649), dochters van Roemer Visscher. Deze gaf zijne tweede dochter dien zonderlingen naam om *de schade* door hem op *Tessels* reede het jaar voor hare geboorte geleden. De eerste gehuwd in *Dordrecht* en vriendin van Cats, de tweede in *Alkmaar*, vriendin van Hooft, Huyghens en van Baerle en de ziel van den Muiderkring.

VOORNAAMSTE WERKEN.

leerdicht in zes boeken, op Loevestein in 1619 vervaardigd, later door hem in Latijnsch proza overgezet benevens zijn overige Ned. gedichten zijn uitgegeven door Jer. de Vries 1844. Zijn verspreide gedichten zijn meest te vinden in de bloemlezingen *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* en *Clio's kraam*, doch zij zijn in 1720 gezamenlijk uitgegeven. Voorts: *Over het recht van Oorlog en Vrede*, oorspronkelijk Latijn 1625; *Inleiding op de Hollandsche rechtsgeleerdheid* 1631; *Nederlandsche Jaarboeken* van 1555-1616; oorspronkelijk Latijn, door zijn zonen in 1657 uitgegeven.

Twee deelen Latijnsche gedichten, 1655 en eenige verspreide gedichten, in de beide bloemlezingen genaamd: *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* en *Clio's kraam*. In 1827 heeft de heer Groebe verzameld en uitgegeven met aantekeningen: *Gedichten van C. van Baerle, J. van der Burgh, J. van Heemskerck, L. Reael, Anna en Maria Tesselschade Visscher en anderen*, Amsterdam, 2 Dln in 8o. Ook Mr. P. S. Schull heeft ze verzameld en uitgegeven onder den titel van *Poezie van C. van Baerle*.

Weinige hier en daar verspreide Gedichten; die van Anna meest in den trant van haar vriend Cats, gelijk die van Maria Tesselschade in de manier van Hooft gedicht zijn. De overgebleven dichtstukken der beide zusters zijn niet zeer talrijk en verspreid in *Clio's kraam* en den *Zeeuwischen Nachtegaal*. In 1851 zijn de gedichten der zusters verzameld door M. J. de Bruin en uitgegeven te Utrecht bij L. E. Bosch, in welk boekje men insgelijks eenige bijzonder-

AANMERKINGEN.

tal — zijn niet zonder verdiensten. Hugo de Groot heeft echter zijn Europeesche vermaardheid te danken aan zijn historische, theologische en rechtsgeleerde werken. Een zijner schoonste gedichten is zijn verjaardicht op zijne vrouw in 1619.

Men noemde hem in zijn tijd *aartspoet* en *vorst der dichters*, omdat hij een reeks van Latijnsche gedichten vervaardigde, waarin, naar de meening zijner tijdgenooten, meer verdienste stak dan in de verzen door hem in zijn moedertaal geschreven. Hij was echter meer de vriend en leidsman van jongere dichters.

Anna is over het algemeen ernstiger dan Tesselschade. De laatste ondernam eene vertaling van Tasso's *Verlost Jeruzalem*, welke echter grootendeels verloren is gegaan. Deze gezusters bezaten behalve de Dichtkunst nog een hooge beschaving en vele bekwaamheden. Onder de gedichten van Maria is beroemd: *Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme zangster*.

BRONNEN.

Cattenburch, *Leven van H. de Groot; Levens van Ned. mannen en vrouwen*; J. Scheltema, *Staatk. Nederland*; van Bleyswijck, *Beschrijving van Delft* (J. Ploos van Amstel). *Het uitnemend karakter en de zonderlinge lotgevallen van H. de Groot* 1776: C. Rogge, *Leven van H. de Groot* 1802; Luden, *H. de Groot uit zijn lotgevallen en schriften* 1830; *Vondels werken* door J. v. Lennep Dl. III. 139 en verv.

Levens van beroemde Mannen en Vrouwen; G. Mees, *Caspar van Baerle geschetst*, medegedeeld in het 12de Dl. van de *Fakkels*.

Scheltema: *De dochters van Roemer Vischer*; J. Koning. *Het slot te Muiden*; Dr. J. v. Vloten *Tesselschade Roemers en hare vrienden; Vondels Leven* door J. v. Lennep Dl. I bl. 17 en verv. II 157, III 154, IV 39, VI 127.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

GERBRAND ADRIAENSZ. BREDEROO (1585-1618), geboren te Amsterdam. Hij legde zich in zijn jeugd op de schilderkunst toe, doch het meest is hij bekend als dichter. Werkzaam lid van de kamer *In liefde bloeyende*. Zijn naam en spreuk is een spreekwoord geworden: 't kan verkeeren, zegt Brederoo.

DIRK RAFAELSZ. CAMPHUYZEN (1586-1627), geboren te Gorkum, Predikant te Vleuten; daarna zwerfende en vervolgd als leeraar der Remonstranten, overleden te Dokkum, waar hij een sober bestaan vond in den vlashandel en het vertalen van boeken. De schedel van dezen dichter werd in het midden der 17e eeuw gestolen door Jacob Colom, boekverkooper te Amsterdam, en na in veler handen geweest te zijn, in 1823 aan de regering van Dokkum aangeboden. Op den 19 Juli 1860 is de schedel in een looden kist op nieuw begraven.

JACOB REVIUS (1586-1658), geboren te Deventer en predikant aldaar. Later bestuurder van het Staten-Collegie te Leiden.

JOOST VAN DEN VONDEL (1587-1679), geboren te Keulen, opgevoed te Amsterdam. Zijn ouders waren burgerlieden, die handel in kousen dreven en hun zoon tot

VOORNAAMSTE WERKEN.

heden uit het leven van dit beroemde zusterpaar kan vinden.

Rodd'rick ende Alphonsus, treurspel 1611; voorts de volgende blijspelen of kluchten: *Griane* 1612; *Klucht van de Koe* 1612; *Klucht van den Molenaar*, 1613; *Lucelle*, 1614; *Moortje* (Terentius' Eunuchus nagevolgd) 1615, *Symen zonder soeticheydt*, 1617 (?); *Spaansche Brabander Jeroline* 1617; *De Hoogduytsche Quacksalver*; *Stomme Ridder*; 1618; *Angenietje* (voltooid door Jan Starter) 1623. *Alle de werken, so Spelen, Gedichten, Brieven en Kluchten van den gheestrijcken Poet Gerbr. Az. Brederoo* zijn uitgegeven te Amsterdam 1638, 1 Deel in 4to met portret.

Stichtelijke Rijmen om te lesen of te singhen 1624, 2 Dln., later met nog twee vermeerderd en *Uitbreyding der Psalmen Davids* te zamen meer dan dertig malen herdrukt en in vele huisgezinnen gebruikt tot stichting. Een bloemlezing uit zijn stichtelijke gedichten verscheen in 1839 te Utrecht door de zorg van den hoogl. Jan Kops en later nog een bundel *Uitgelezen stichtelijke Rijmen* door Dr. J. van Vloten. Schied. 1861.

Overijsselsche Sanghen en Dichten 1630 (waaronder: op 't vergaan van het Spaansche schip de H. Geest).

Het Pascha ofte de Verlossinghe der kindren Israels uit Egypten 1612; *Hymnus over de Scheepsvaart* 1612; *den Gulden Winckel der konstlievende Nederlanders* 1613; *de Vaderen* (Abra-

AANMERKINGEN.

Jong gestorven, anders zou Brederoo een bewaam blijspeldichter geworden zijn. Hij bestudeerde zijn karakters midden onder het volk, op de vischmarkt als elders; van daar dat zijn grepen in het leven alle den stempel der waarheid dragen, getuige zijn *Moortje* en *Spaansche Brabander*. Zijn verzen zijn meestal vloeiend, doch volgens sommigen onkiesch, al let men daarbij ook op den tijd waarin hij leefde.

Ongemeene ernst zonder overdrijving en gestrengte zedelijkheid, kracht, nadruk en godsdienstig gevoel, doch wel eens wat hard, ruw en min beschaafd van uitdrukking. Zijn *Mayschen Morgenstond* is een meesterstuk. Zijne *stichtelijke Rijmen* bleven lang, naast vader Cats, het geliefkoosde huisboek.

Zijn gedichten, meerendeels van godsdienstige of zedelijke strekking, kunnen met de beste van dien aard en tijd wedijveren.

Veel meer ernst dan bij Hooft, nimmer een dubbelzinnig en zelden een vroolijk gedicht. Zeer veel vuur, wegslepende kracht, bijtende satyre en schilderachtige voorstelling; vooral stout en verheven in zijne lierzangen en de reien zijner

BRONNEN.

J. P. v. Capelle, *Bijdragen tot de gesch. der Wetensch. en Lett. in Nederland; Vondels werken* door J. v. Lennep Dl. I 656 en volgg.; J. ten Brink, *Gerbrand Adriaensen Brederoo, Hist-aesthetische studie van het Nederl. blijspel der 17e eeuw*; E. Verwijs *Ned. Klassieken*.

Het leven van Dirck Rafaelsz. Camphui-zen Rott. 1683; *Levensbeschr. van Ned. mannen*, enz. Deel II; twee *Redevoeringen* van den pred. Koopmans, geplaatst in de Vad. Letteroef. 1800; Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap*.

Zie de *Overijs. Alm. voor Oudh. en Lett.* Jaarg. 1854 en 1860 J. v. Vloten, voor de uitgave van 's mans gedichten.

G. Brandt, *Leven van J. van den Vondel*; L. van Ollefen, *Leven van J. van den Vondel*; *Levens van Ned.*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

het zelfde beroep bestemden. Doch spoedig reeds toonde de jeugdige Vondel een onwbeerstaaren trek voor de dichtkunde, en daar hem de kennis van het Grieksch en Latijn ontbrak, ondernam hij op mannelyken leeftijd de studie dier talen met goed gevolg. Zijn treurspel *Palamedes* berokkende hem veelonaangenaamheden. Nog meer verdriet berokkende hem zijn overgang tot de Roomsche kerk in 1640 en zijn menigvuldige gedichten, die hij tot uitbreiding van die kerk vervaardigde. Op zijn ouden dag werd de groote dichter met een postje aan de Bank van Leening te Amsterdam begunstigd, 't geen hem voor gebrek behoeft, waartoe de verkwistende leefwijze zijns zoons, die, volgens Brandt, meer dan f 40000 zoek maakte, hem anders zou gebracht hebben. Tien jaren lang nam hij deze betrekking waar, toen men hem uit hoofde van zijn hooggevoerde jaren, met behoud van zijn jaarwedde (f 650) ontsloeg (1668). Gedurende dien tijd gaf hij veertien treurspelen uit, vertaalde den geheelen Virgilius in dichtmaat en schreef drie leerdichten. Hij stierf te Amsterdam in den ouderdom van 91 jaar en werd in de Nieuwe Kerk aldaar door veertien dichters ten grave gedragen. Bijna een eeuw na zijn dood, in 1772, richtte het genootschap *Diligentiae Omnia* voor hem een gedenksteen op, zijnde een zwarte toetssteen met een marmeren lijkbuis daarboven; op dien steen staat met gouden gegraveerde letters:

V O N D E L.

In 1867 is er voor dezen vorst der Nederlandsche dichters een prachtig standbeeld opgericht bui-

VOORNAAMSTE WERKEN.

hams offerande) 1616; *Vorstelycke Warande der Dieren*, 1616; *Hierusalem verwoest*, trsp. 1620; *De helden Godes des ouwden Verbonds*, 1620; *De Amsteldamsche Hecuba*, trsp. 1625; *Palamedes oft Vermoorde Onnooselheyd*, id. 1625; *Hippolytus of Rampsalige Kuyschheyd*, id. 1628; *Sophompaneas of Joseph in 't hof*, id. (vertaelt uyt het Latijn des Heeren Huyg de Groot) 1635; *Gijsbreght van Aemstel*, id. 1637; *Elektra van Sophokles*, id. 1639; *Maeghden*, id. 1639; *Gebroeders*, id. 1639; *Joseph in Dothan*, id. 1640; *Joseph in Egypten*, id. 1640; *Peter en Pauwels*, id. 1641; *Heldinnebrieven*, vert. naar Ovidius in proza 1642; *Brieven der Heilige Maeghden*, *Martelaressen*, 1642; *Altaer-Geheimenissen*, leerdicht 1645; *Grotius Testament* (in proza) 1645; *P. Virgilius Maroos Werken*, vert. in proza 1646; *Maria Stuart of gemartelde majesteit*, treurspel 1646; *de Leeuwendalers*, lantspel 1648; *Salomon*, treurspel 1648; *Lucifer*, trsp. 1654; *Tooneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht*, in proza, 1654; *Horatius Flakkus Lierzangen en Dichtkunst* in proza 1654; *Salomoneus*, trsp. 1657; *David's Harpzangen*, trsp. 1657; *Jephtha of Offerbelofte*, trsp. 1659; *Publius Virgilius Maroos wercken*, 1660; *Koning Edipus*, uit *Sofokles*, trsp. 1660; *Koning David in ballingschap*, id. 1660; *David herstelt*, id. 1660; *Samson of Heilige Wraeck*, id. 1660; *Adonias of rampzalge kroonzucht*, id. 1661; *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, 1662; *Batavische Gebroeders of onderdrukte vryheit*, trsp. 1662; *Johannes de Boetgezant* 1662; *de Heerlykheit der kercke*, 1663; *Faëlon of Reuckelose Stoutheid*, trsp. 1663; *Adam in ballingschap of aller treurspeelen treurspel*, 1664; *Ifigenie in Tauren* uit *Euripides*, id. 1666; *Zungchin of ondergang der Sineesche heerschappye*, trsp. 1666; *Noah of ondergang der eerste weerelt*, id. 1667; *Euripides*, *Feniciaensche of Gebroeders van Thebe*, id. 1668; *Her-*

AANMERKINGEN.

treurspelen; doch wel eens tot het al te platte overhellende. Zijn bekendste treurspelen zijn de *Lucifer*, *Jephtha*, *Palamedes*, *Joseph in Dothan*, *Gijsbreght van Aemstel*, *Maria Stuart* en *Salmoneus*. Zijn *Palamedes*, die in zijn tijd zoo veel opgang gemaakt heeft, is niets anders dan de geschiedenis van Oldenbarnevelt en diens proces. De *Gijsbreght van Aemstel* is een navolging van Virgilius' verwoesting van Troje en wordt nog altijd onder onze beste dramatische gedichten gerekend. Zijn *Lucifer* is onzes inziens zijn meesterstuk. Het onderwerp daarvan is de val der oproerige engelen: het is een tafereel van de vreeselijkste afdwalingen door afgunst en eerezucht voortgebracht. De engelen staan tegen God op, jaloersch over de schepping van het eerste menschenpaar en vatten het plan op om hem te ontronen: de getrouw gebleven engelen verzetten zich daartegen en behalen eindelijk de overwinning. Meesterlijk is de beschrijving van het eerste menschenpaar en van het aardsche paradijs. Opmerkelijk is de overeenkomst van deze beschrijving met die van Milton in zijn *Paradise lost*, veertien jaar later uitgekomen; en zoo men niet beter wist, zou men dit laatste voor een navolging van Vondels werk houden. Prof. Jonckbloet ziet in den *Lucifer* een politieke allegorie, waarin de strijd der Engelen tegen God een zinnebeeldige voorstelling is van den opstand der Nederlanden tegen den Koning van Spanje en *Lucifer* natuurlijk den Prins van Oranje voorstelt. Anderen deelen niet in die meening. Tot zijn beste lyrische gedichten worden gerekend: *Princelied*, *Geboorteklok*, *Verovering van Grol*, *de vrije Scheepvaart*, *Scheepskroon voor van Galen*, *Uitvaart*, *Kinderlijk*, *Kerslied*, *de Rijnstroom*, de reien zijner treurspelen enz.

BRONNEN.

Mannen en Vrouwen; *Vondels werken*, Prachtausgave van Mr. J. van Lennep XI deelen. Voorts leze men over den *Lucifer*: *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 1850. Dr. N. Beets *Vondels Lucifer een allegorie in de Verscheidenheden meest op Letterk. gebied* Dl. II. N. Beets, *Verpoozingen op letterkundig gebied*; C. B. Huet, *Litterarische Fantasiën*; *Vondel met roskam en rommelpot in de Studiën en schetsen over Vad. Gesch. en Letteren* door Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink; Dr. G. Pennon, *Beschouwing van Vondels Hekeledichten*; *Het lantspel van J. van den Vondel* (in de *Lett. Schetsen van Dr. J. ten Brink*); E. Verwijs, *Ned. Klassieken*; J. A. Alberdingk Thijm, *Portretten van J. v. d. Vondel. Eene laatste aflevering tot het werk van Mr. J. van Lennep*; Mr. B. H. Lulofs; J. v. d. Vondel in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd; A. S. Kok, *Vondel in eenige van zijn vrouwenkarakters*; Prof. Theod. Jorissen, *Gijsbreght van Aemstel* in het tijdschrift *Nederland* 1877; en het antwoord daarop van J.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

ten de Leidsche poort te Amsterdam in het destijds nieuw aangelegde Vondelpark. Op Woensdag den 19 Januari 1870 is het graf van Vondel door J. A. Alberdinck Thijm en eenige andere vereerders van den grooten dichter onderzocht en zijn schedel gevonden. De architect Kuypers maakte een kistje met lood gedubbeld, waarin die schedel met eenige beenderen op nieuw begraven is. Op de grafzerk staat deze inscriptie: »*Ter dezer plaatse werd den achtsten van Sprokkelmaand 1679 ter ruste gelegd het gebeente van Joost v. d. Vondel, Neerlands hoofddichter en is op den 17 van Wijnmaand 1867 zijn nagedachtenis op bijzondere wijze gehuldigd door een dankbaar nageslacht.*

JAN JANSZ. STARTER (1594?) geboren te Londen, kwam met zijn ouders in 1605 of 1607 naar Amsterdam. Later woonde hij eenigen tijd te Leeuwarden als boekverkooper, daarnate Franeker. Hij was bevriend met Brederoo. In 1625 volgde hij den Graaf van Mansfeldt naar Duitschland: sedert hoorde men niets meer van hem.

CONSTANTYN HUYGHENS (1596-1687), heer van ZUYLICHEM, geboren te 's Hage, was gedurende twee en zestig jaar eerste Raad en Rekenmeester van de Prinsen van Oranje Frederik Hendrik, Willem II en Willem III. Hij bracht zijn genoeglijkste uren door op zijn buitengoed Hofwijck onder Voorburg gelegen, en overleed aldaar in den ouderdom van 91 jaar. Van zijn vier zoons zijn er

VOORNAAMSTE WERKEN.

kules in Trachin uit Sofokles, id. 1668; *Herschepinge van P. Ovidius Naso* 1671. Voorts vindt men onder zijn werken eene menigte: *Zeegezangen*; *Lofdichten*; *Lierdichten*; *Bijschriften*; *Bruiloftdichten*; *Lijkdichten*; *Grabschriften*; *Geboortedichten*; *Dankdichten*; *Brieven*; *Klaghten*; *Hekeldichten*; *Opdraghten*; *Schouburgdichten*; *Gedichten in Stamboeken*; *Raadtsels*; *Gezangen*; *Dichten op stichtelijke en kerkelijke stoffen*; *Mengeldichten*; *Vertaalingen*, enz. Vondels werken zijn herhaalde malen herdrukt. De twee laatste zijn de prachttuitgave van Mr. J. van Lennep, getiteld *J. van Vondels werken*, in verband gebracht met zijn leven en voorzien van verklaringen en aanteekeningen door Mr. J. van Lennep en die van Dr. J. van Vloten in 2 Dln.

Friesche luthof beplant met verscheyde stichtelijke Nieuwe Liedkens, Gedichten ende Boertige kluchten, 1621. De zesde druk van zijn *Luthof* verscheen in 1864 door de zorg van Dr. J. van Vloten. Ook schreef hij een paar tragikomedien *Timbre de cardone* en *Daraïde*.

Bibelstof en Godsdienst; 't *Kostelick Mal* 1622; 't *Voorhout van 's Gravenhage*; *Zedeprinten*; *Stedestemmen*; *Daghwerck*; *Oogentroost* 1666; *Hofwijck*; *Zeestraet*; *Mengelingen*; *Klucht* (van Trijntje Cornelisz) *Spaensche wijsheit* (ruim dertien honderd spreekwoorden, alle uit het Spaansch vertaald); *Sneldichten* 15 Boeken; *Vertalingen*. Zijn werken zijn in 1658 onder den naam van *Korenbloemen* uitgegeven in 5 Dln. onder het toezicht van zijn

AANMERKINGEN.

Zoetvloeiendheid, losheid en bevalligheid is het kenmerk zijner minnedichten. Men vindt zijn Liedjes meest verspreid in de zoogenaamde *Mopsjens* die de dames destijds bij zich droegen.

Een der zinrijkste, puntigste, vermakelijkste dichters uit de 17e eeuw, die de taal geheel in zijn macht had, maar door zijn kortheid, zijn woordspelingen en zijn Latijnsche zinnendingen dikwijls duister is. Het eigenaardige en krachtige zijner poëzie blinkt bijzonder uit in zijn *Zedeprinten*. In zijn *Dagwerck* beschrijft hij zijn dagelijksch leven; de dood van zijn vrouw, die hij in dit gedicht sterre noemt, bellette er de voltooiing van. Zijn *Oogentroost* is een gedicht aan zijn vriendin Lucretia van Trello die een oog verloren had. Onder zijn sneldichten, bijna drie duizend in getal, vindt men vele zeer

BRONNEN.

A. A. Thijm: *Over Vondel als dramatisch dichter en meer bijzonder over zijn Leeuwendalers in de Gids*, 1879.

Vondels werken, door J. v. Lennep, I. pag. 655 en verv.; J. ten Brink in zijn *G. A. Brederoo*, p. 264; W. Eekhoff, *Verhandeling over Starter en zijn frieschen Lusthof*; J. v. Vloten, *Starter en zijn frieschen Lusthof*; J. van Lennep. J. J., Starter (in *Ned. Roem* 1861).

A. Loosjes, *Leven van C. H.* 1821; R. Koopmans in zijn *Belev. en Verhand.* (*C. H. als mensch en C. H. als dichter beschouwd*); P. Hofman Peerlkamp, *Twee redevoeringen over C. Huygens*. Zie *Vad. Lett.* voor 1817; J. A. A. Thijm *De Liefdesgeschiedenis-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

twee zeer beroemd geworden: Constantijn die hem als secretaris bij Willem III opvolgde, en Christiaan, die als wis- en natuurkundige een grooten naam heeft gemaakt.

JOHAN VAN HEEMSKERK (1597-1656), geboren te Amsterdam, advocaat te 's Hage, overleden aldaar als Raadsheer in den Hoogen Raad. Hij was een kleinzoon van den beroemden Admiraal van dien naam, vermaagschapt aan Hugo de Groot en gehuwd met een zuster van den beroemden Coenraad van Beuningen

JACOB WESTERBAEN (1599-1670), heer van BRANDWYCK, werd geboren te 's Hage, studeerde eerst in de theologie, later in de geneeskunde, huwde met de weduwe van den onthoofden Reinier van Oldenbarnevelt die hem de heerlijkheid Brandwyck ten huwelijk bracht en stierf op het door hem aangelegde buitengoed Ockenburg bij Loosduinen.

DANIEL JONCTYS (1600-1654),

zoon, den beroemden Christiaan Huyghens. Een eerste verzameling had Huyghens zelf uitgegeven in 1625 onder den titel van *Ledighe uren*, later herhaaldelijk herdrukt, onder den naam van *Korenbloemen*. Zijn *Zeestraet* is in 1838 uitgegeven en met aantekeningen verrijkt door Mr. J. G. Lalau; in 1841 gaf Prof. Jonckbloet zijn nagelaten gedicht in 't licht, getiteld: *Cluyswerk*, een schets van zijn leven op 84jarigen leeftijd. De laatste uitgave van al zijn gedichten is die van Bilderdijk, met aantekeningen voorzien. Leiden 1824, 6 Dln. in 8o.

Minnekunst, Minnebaet, (naar Ovidius), *Minnedichten en Mengeldichten* (gedeeltelijk naar Horatius); Amst. 1622 en 1626; Een vertaling van Corneille's *Cid*; *Des Admiraa's van Heemskerk's Helden self-sprake* 1641. Vier jaar vroeger gaf hij zijn hoofdwerk uit: *Batavisch Arcadia* in proza met eenige versjes. 1637. Dit laatste werk, 't welk spoedig zeven drukken beleefde, deed een menigte letterkundige werken van dien aard geboren worden, die allen beneden het model gebleven zijn. De laatste of achtste druk is de uitgave van W.P. Wolters en H. C. Rogge, Leid 1871.

Minnedichten 1124; *Kracht des Ge-loofs van den voortreffelijken en vermaarden poet Joost van den Vondel, te speuren in zijne Altaergeheimenissen; Davids Psalmen in Nederduitsche Rijmen gestelt* 1654; *Ockenburg*, een beschrijvend gedicht. 1654. Voorts een menigte gedichten van onderscheiden aard. Al zijn gedichten zijn na zijn dood uitgegeven te 's Hage 1672, 3 Dln. 8o.

Roseliins Oochies ontleed 1620 of

AANMERKINGEN.

geestige maar ook vele gezochte aardigheden. Het *Costelick Mal* is een satire op de dwaze modes van zijn tijd.

Geestigheid, zeer veel vernuft en overeenkomst met Ovidius; doch ook wel eens door al te groote weelderigheid tot valsch vernuft overhellende. Zijn *Batavisch Arcadia*, zijnde een min of meer gerekte schilderij van de bekoorlijke streken tusschen den Haag en Leiden, bevat in ongebonden stijl een verhaal der oudste voorvallen en van vele min bekende bijzonderheden onzes vaderlands, somtijds behaaglijk afgewisseld met poëzie, onder de gedaante van liedjes en herderskouten, welke van het vernuft niet alleen, maar ook van het gevoel des dichters getuigen. In dit werk zijn de eerste wenken gegeven tot afschaffing van de pijnbank, heksenprocessen en verbeurdverklaringen van goederen.

Westerbaen houdt in zijn dichttrant het midden tusschen de gerektheid van Cats en de beknoptheid van Huyghens, wier beider vriend hij was. Zijn *Ockenburg* is een losser en bevalliger gedicht dan Huyghens' *Hofwyck*. Van Lennep zegt van hem: »Een van die verdienstelijke mediocriteiten die bij ons te lande meer algemeene toejuiching verworven hebben dan mannen van wezenlijk talent.»

Bevallig, geestig, welluidend, liefelijk doch niet

BRONNEN.

sen van twee Ned. dichters, *Gids* 1874; A. D. Schinkel, *Opgave der Handschr. van C. en C. H. benevens die Handschr. welke tot hen betrekkelijk zijn en voor weinige jaren onder derzelver nakomelingen nog berustende waren* 1849. Dez. Nadere bijzonderh. betreffende C. H. en zijn familie, 1856; Theod. Jorissen, *C. Huyghens* 1e deel 1871. *Vondels werken* door J. van Lennep Deel II. 163 en volgende deelen.

J. Scheltema, *Geschied. en Letterk. Mengelwerk; de Navorscher*, Dl. I, II, III, VI, VII; J. van Harderwijk Rz., *Redevoering over Joh. van Heemskerk, bijzonder als prozaschrijver*. (Vad. Letteroef. voor 1841).

G. Brandt, *Historie der Reformatie; Vondels werken* door J. v. Lennep Dl. IV. 613 en verv., *Het huwelijk van Jacob Westerbeaen* in de *Gids* 1837.

M. Balen, *Beschrijving*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

geboren te Dordt, en geneesheer aldaar, vestigde zich later te Rotterdam om het vonnis van uitbanning te ontgaan dat de kerkeraad zijner vaderstad hem wilde opleggen, uithoofde van zijn *Hedendaagsche Venus en Minerva*, werd schepen dier stad en was bijzonder gekant tegen de pijnbank.

ADRIANUS POIRTERS (1606-1675), geboren te Oosterwijk bij Herentals. Hij behoorde tot de orde der Jesuïeten en was gedurende dertig jaar als prediker werkzaam, achtereenvolgens te Antwerpen, Lier en Mechelen, in welke laatste plaats hij overleed.

JEREMIAS DE DECKER (1609-1666), geboren te Dordt, kruidenier en makelaar, door zijn vader en vervolgens door zich zelf alleen gevormd, leerde in zijn tusschenuren het Latijn en de voornaamste Nieuwere talen. Hij had met veel tegenspoed te kampen en moest dikwerf van 't vertalen leven. Overleden te Amsterdam.

JODOCUS VAN LODENSTEIN (1620-1677), geboren te Delft, predikant te Soetermeer, Sluis en Utrecht; aldaar ongehuwd overleden en begraven te Delft.

REYER ANSLO (1622-1669), van Amsterdam; zijn beroep is min

1623; (?) 2de verb. dr. 1639; *Hedendaagse Venus* (zinnelijkheid) en *Minerva* (de geleerdheid) of *Twistgesprek tussen die selfde* 1641. *De pijnbank wedersproken en bemachtigd* 1651; *Tooneel der Jalouzyen*, 1666.

Het Masker van de wereldt afgetrocken door P. Adriaans Poirters, 1646. Dit zijn hoofdwerk beleefde meer dan veertig uitgaven: *Den allerheyligsten naem I H S voor een nieuwaersgift*, 1647; *Het duyfsken in de steenrots*; *Den soeten naem Jezus*; *Het heylig Herte*; *De spiegel van Philagia*; *Het heylig Hof van den Keyzer Theodosius*, 1696. Al de overige zonder jaartal te Antwerpen gedrukt.

Berijming der Klaegsangen van Jeremias; Vertaling van Ovidius en Horatius; *Baptistes of Dooper*, treurspel, naar Buchanan 1652; *Goede Vrijdag ofte het lijden onzes Heeren Jesus Christus* 1656; In 1659 alle op nieuw uitgegeven onder den titel van *J. de Decker Rymoeffeningen*, met vele puntgedichten, 740 in getal, vermeerderd. *Lof der Geldtsucht*, 1666. Al zijn werken zijn herhaalde malen gedrukt en onder anderen uitgegeven door M. Brouerius van Nidek, 2 Dln. in 4o. 1726, het laatst door W. Geysbeek, 1827.

Uitspanningen behelsende stichtelijke Liederen en andere gedichten. In 1780 voor de zestiende maal herdrukt. Eenige zijn nogmaals in 1795 uitgegeven met verbeterde taal en spelling. In 1867 gaf Dr. A. W. Bronsveld een *Bloemlezing uit de gedichten van Joh. Lodenstein*.

Parijsche Bruiloft, treurspel in 1647 geschreven, in 1663 uitgegeven; *Pest*

A A N M E R K I N G E N .

vrij van herhalingen, noch van valsch vernuft. Zijn *Twistgesprek* is gemaakt in den trant van de Deckers *Lof der Gellsucht*. In zijn *Rooseliins Oochies* bezong hij de oogen zijner schoone: 't zijn negen en vijftig minneliederen.

Zijn *Masker van de wereldt* bestaat uit dichtelijke uitleggingen van eenige zinnebeeldige platen, vergezeld van verhalen, toespraken en opmerkingen in proza en rijm. Zijn proza is beeldrijker dan dat van Cats; hij volgt in zijn poëzie duidelijk dezen dichter op de voet en is niet minder plat dan Cats.

Net, beschaafd, zoetvloeiend en vooral aandoenlijk, in de gedichten aan zijn broeder, te Batavia overleden, aan zijn moeder bij het verlies van zijn vader, als ook in zijn *Goede Vrijdag* Geestige spot straalt door in de *Geldzucht*: een gedicht min of meer in den trant van Erasmus' *Lof der Sotheid*.

Ernstig, streng, hoog godsdienstig, veel overeenkomst in zijn dichttrant met Camphuysen. Vier der Evangelische gezangen: 21, 43, 62 en 68 zijn van hem, ofschoon min of meer gewijzigd.

Gedichten vol schilderachtige beschrijvingen, met kracht voorgesteld, doch niet vrij van gedwongen-

B R O N N E N .

van Dordt; J. Scheltema, *Geschied- en Letterk. Mengelwerk III.*

Leven van J. de Decker voor de uitgave zijner werken van 1626, J. de Decker door J. de Vries 1807; P. F. Timmers Verhoeven, *Verhand. over de verdiensten van J. de Decker*, 1834; *Vondels werken* door J. v. L. VI P. 14.

A. H. ter Hoeven, *Eenige berigten aangaande het leven van J. van Lodenstein* (in het *Christ. Maandschr.* 1833); *Lodensteins Liederen* door S. Gorter, *Gids* 1868.

J. A. Alb. Thijm in de *Dietsche Warande*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

bekend. Tot het Roomsche geloof overgegaan zijnde reisde hij met zijn 23e jaar naar Italië en bleef er tot zijn dood. Hij ontving een gouden penning van Paus Innocentius X en een gouden keten van de bekende Koningin Christina van Zweden voor het maken van een paar Latijnsche gedichten en stierf te Perugia als secretaris van den kardinaal Caponi.

GEERAERDT BRANDT (1626-1685), geboren te Amsterdam, werd tot het vaderlijk beroep van horlogiemaker bestemd; doch zijn zucht voor de poëzie en zijn liefde voor Susanna van Baerle deden hem hiervan afzien. Hij legde zich op de theologie toe en was achtereenvolgens Remonstrantsch predikant te Nieuwkoop, Hoorn en Amsterdam, waar hij overleed.

WILLEM SLUYTER (1627-1673), geboren te Nede, predikant te Eibergen; in 1673 te Rouveen beroepen zijnde, stierf hij op reis te Zwolle.

JOACHIM OUDAEN (1628-1692), geboren te Rijsburg, waar zijn vader broodbakker was, opgevoed

VOORNAAMSTE WERKEN.

te Napels; Heilige Stoffen, waaronder zijn *Martelkroon van St. Steven* uitmunt; *Mengeldichten*; *CLV Bijbelsche printverbeeldingen* met een versje onder iedere plaat. Zijn gedichten zijn verzameld en uitgegeven in één deel door J. de Haes, Rotterdam 1713 in klein 8o. onder den titel van *R. Ansloos Poësie*.

De veinzende Torquatus, 1643, verscheiden maal ten tooneele gevoerd en herdrukt, de laatste of zesde druk is van 1733; *Kort verhaal van de Reformatie of Onpartijdig Kronykje tot aan 1600*, 1653; *Stichtelijke Gedichten* waaronder *de vreedzame Christen* 1659; *Historie van Enkhuizen*, 1666; *Historie der Reformatie* I Dl., 1671: idem II Dl. 1674. De twee laatste Dln. zijn uitgegeven door zijn zoon Johannes in 1704: *Leven van Hooft*, geplaatst voor een nieuwe uitgave van diens *Ned. Hist.*, 1677; *Leven van J. v. Vondel*, geplaatst voor de nieuwe uitgave van diens poëzie, 1682; *'t Leven van den Admiraal de Ruyter*, 1687. Na zijn dood gaven zijn zonen zijn verzamelde *Poezy* uit, waarvan in 1725 een herdruk verscheen met nog een derde deel vermeerderd, 1725; *Dagwijzer der Geschiedenissen*, 1689; *Historie van de regtspleging gehouden in den jaere 1618 en 1619 omtrent de dry gevangene Heeren Mr. Johan van Oldenbarnevelt, Mr. Rombout Hoogerbeets en Mr. Hugo de Groot* 1708.

Psalmen; Buytenleven; Eensaam Huis- en Winterleven; Gesangen, enz. De volledigste uitgave van al zijn werken is die van 1776.

Johanna Gray of de gemartelde onnoozelheid, 1648; *Koning Konradyn van Napels*, 1649; beide treurspelen;

AANMERKINGEN.

heid, valsch vernuft en overlading van mythologie. Bij voorkeur schijnt hij sombere tafereelen te schetsen. Zijn *Parijsche Bruiloft* werd in zijn tijd gunstig ontvangen en geprezen. Zijn *Post te Napels*, ofschoon een stout en schilderachtig dichtstuk, is vol van de ijselijkste en walglijkste tooneelen. Zijn *Afscheid van Amsterdam*, 12 Sept. 1649, geschreven op reis naar Rome, verdient een bijzondere vermelding.

Ongemeen zinrijk in zijn bijschriften, door niemand van zijn tijdgenooten overtroffen; krachtig als geschiedschrijver, waarin hij echter noch de gedrongenheid, noch den dichterlijken gloed van Hooft bezit. Het eerste deel der *Reformatie* en het *Leven van de Ruyter* zijn zijn beste werken in proza. Zijn godsdienstige gezangen zijn hartelijk en stichtelijk, doch zonder hooge dichterlijke vlucht.

In zijn veinzenden *Torquatus*, treurspel, is de overeenkomst met Shakespeare's Hamlet niet te miskennen. 't Is waarschijnlijk dat beiden uit dezelfde bron geput hebben, een Italiaansch werk; in 't Hollandsch vertaald, onder den titel van *Tragische Historiën*.

Eenvoudig, naïf, leerzaam, in den trant van Cats. Tallooze malen zijn zijn werken herdrukt. Van hem zijn Gez. 185 en 190.

O. was Collegiant. (De Collegianten vormden een afdeling der Remonstranten, welke door de gebroeders van der Kodde gesticht was en zich te

BRONNEN.

V. bl. 475; *Vondels werken* (door J. v. Lennep) Dl. III p. 541 en Dl. VIII p. 8.

J. de Haes, *Leven van G. Brandt*; J. Tide-
man, *de Remonstrant-
sche Broederschap*. bl.
100 en verv.; G. M.
C. Loeff, *De Nederl.
kerkgeschiedschrijver
Geeraardt Brandt*.
Acad. proefschrift Utr.
1864. *Vondels leven
en werken* door J. v.
Lennep Dl. IV p. 2,
V, 549, en volg. VI,
112, XII. 68; E. Ver-
wijs, *Ned. Klassieken*.

*Levensbeschr. van
Willem Sluyter* voor
den laatsten druk
zijner werken; *Lees-
kabinet* 1864 p. 81-89.

D. v. Hoogstraten,
Leven van J. Oudaan
voor Dl. III zijner

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

door de zorg van den beroemden Scriverius, dien hij in zijn blindheid tot voorlezer diende. Oudaen overleed aan een beroerte te Rotterdam, waar hij den steenhandel van zijn schoonvader had overgenomen.

JOHANNES VOLLENHOVE (1632-1708), geboren te Vollenhove, eerst predikant te Vledder in Drente, daarna te Zwolle en eindelijk in den Haag, alwaar hij overleed. Hij was een beroemd kanselredenaar en droeg den bijnaam van: *Haagsche Guldenmond*.

ARNOLDUS MOONEN (1644-1711), geboren te Zwolle, predikant te Hardenberg en Deventer. Hij deed zijn laatste predikatie den 11 Januarij 1711 en stierf in December van dat jaar.

JOHANNES ANTONIDES VAN DER GOES (1647-1684), geboren te Goes, ging met zijn ouders op vierjarigen leeftijd naar Amsterdam. Eerst apothekersleerling, studeerde hij later, voortgeholpen door een vermogend vriend, Diederik Buisero, in de medicij-

VOORNAAMSTE WERKEN.

Roomsche Mogentheid, 1664; *De leeuw bevredigt met Brittanje*, 1667; *Het verworpen Huis van Eli*, treursp. 1671; *Uitbreiding van het boek Job*, 1671; *Uitbreiding van het boek der Psalmen*, 1680; *Haagsche Broeder-moord of dolle blijdschap* z. j. (1672). Voorts geschriften, deels van geestelijken, deels van staatkundigen inhoud. Al zijn gedichten met zijn levensbeschrijving zijn in 't licht verschenen te Amsterdam in 1712, 3 Dln. in 8o. waarin zijn *Tooneelpoezie* gemist wordt. In 1724 gaf Poot zijn *Nagelaten gedichten* uit.

Vollenhove gaf in 1686 een bundel poezie uit, die met zijn *Kruistriomf* aanvangt. Opmerking verdienen nog in dezen bundel: *Op den gruwzamen brandt van Londen in 1666 en op den gruwzamen nachtstorm in 1660*. Voorts een bundel leerredenen: *Heertelijkheid der Rechtvaardigen* 1660. De laatste uitgave zijner gedichten is die van Jacob Spex te Dordrecht in 1750.

Moonens predikatiën bevatten: *Paulus te Athenen*, 1692; *Paulus onder de Heydenen* 1715; *Stephanus de diaken* 1696; *Davids Trapzangen of Liederen Hammaïloth* 1694; *De lijdende Christus; Abrahams roeping uit Ur* 1715. Voorts *Korte Chronycke der Stadt Deventer*, 1668; *Poezij door hem uitgegeven in 1700*, waarop Poot een vervolg gaf in 1720. Eindelijk *Nederduytsche Spraek-kunst, ten dienste van in- en uitheemschen, uit verscheidene schrijvers en aantekeningen opgemaakt en uitgegeven* 1706.

Trazil of overrompelt Sina, treurspel; 1665; *Bellona aan bant*, een dichtstuk gemaakt op den vrede van Breda; *de IJ stroom* in vier boeken 1671 en verscheiden gedichten, waaronder: *Komst van de Ruyters lijk in 't Vaderland*. Zijn gedichten zijn verscheiden malen herdrukt. De laatste uitgave, met aantekeningen

AANMERKINGEN.

Rijnsburg schuil hield) en als zoodanig zeer aan de meer verdraagzame staatspartij gehecht. Hij verheerlijkt de Witt in zijn gedichten. Zijn taal is menigmaal ruw, hard, duister en gedrongen. O. is niet vrij van valsche geestigheid en gezwolvenheid doch hij heeft krachtige beelden. Zijn toon, hoezeer dikwerf te veel tot godgeleerden twist overhellende, is mannelijk en edel, en zijn gevoelen zijn geheel afkeerig van staatkundige en kerkelijke dwingelandij, onder welken naam ook. De vertaling der *Psalmen* en de uitbreiding van het boek *Job* onderscheiden zich gunstig.

Zijn *Kruistriomf*, een pendant van de Deckers *Goede Vrijdag*, is met vuur geschreven en bevat schoone plaatsen. Als dichter erkende Vondel hem voor zijn zoon; doch hij is niet vrij van gezwollen en gezochte uitdrukkingen. Als verdraagzaam kerkleeraar deed hij zich wegens zijn vertrouwelijkheid met Vondel en Brandt loffelijk kennen. Van hem zijn *Gezang* 64, 125, 133. Het laatste eenigszins gewijzigd.

Zuiver van taal en stijl; doch reeds tot die mateheid en krachteloosheid overhellende, die de achttiende eeuw zoo zeer kenmerkt. Zijn spraakkunst is het eerste werk waarin de Nederlandsche taal volledig behandeld wordt en was, volgens Ypey, het handboek voor alle taalminnaars gedurende meer dan drie vierde der achttiende eeuw.

Een dichter vol vuur en leven; overheerlijk in versmaat; krachtig en veelal oorspronkelijk in zijn beelden, doch al te slaafs en veeltijds ongepast van de oude fabelleer gebruik makende, en wel eens gezwollen: wiens groote voortreffelijkheid echter verre zijn gebreken overtreft, welke laatste hij misschien in rijpere jaren zoude verbeterd hebben.

BRONNEN.

Poezij; Levens van ber. Ned. Mannen en Vrouwen Dl. III.

Overijsselsche Almanak voor Oudh. en Lett. 1842; Vad. Letteroef. 1827; Het tijdschrift: de Evangeliespiegel 1853.

Overijsselsche Almanak voor Oudh. en Lett. 1854 en 1855; J. van Harderwijk. Iets over A. Moonen (Vad. Letteroef. van 1829).

Leven van A. v. d. Goes door D. v. Hoogstraten, geplaatst voor de uitgave zijner gedichten in 1714 (6de Dr. 1748), Levens van ber. Mann. en Vrouw.; Vondels werken door

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

nen te Utrecht. Na volbrachte studie bezorgde hem die zelfde vriend een fatsoenlijke betrekking bij de Admiraliteit te Rotterdam. Hij stierf aldaar aan een bloedspuwing.

JAN VAN BROEKHUIZEN (1649-1707) geboren te Amsterdam, eerst apotheker, daarna kapitein bij het leger. Na 1697 eervol met pensioen ontslagen, woonde hij op een buitentje onder Amstelveen, dat hij zijn *hermitage* noemde, omdat hem daar niemand bezocht. Hij stierf waarschijnlijk ten gevolge van zijn zittend leven. Zestig jaar na zijn dood heeft Mr. A. Calkoen te zijner nagedachtenis in de kerk te Amstelveen een net gedenkteeken voor hem opgericht.

ANDRIES PELS († 1681), rechtsgeleerde te Amsterdam, oprichter van het Kunstgenootschap: *Nil volentibus arduum*. (Niets is moeilijk voor hen die willen).

KATHERIJNE LESCAILJE (1649-1714), geboren te Amsterdam, dochter van den dichter en boekverkooper Jacob Lescaijle. Sinds haar vaders overlijden hield zij den boekhandel aan de hand. Zij overleed ongehuwd in haar geboortestad.

JOHANNES LUYKEN (1649-1712), geboren te Amsterdam, plaatsnijder en etser van groote verdiensten. In zijn jeugd bevallig minnedichter, verviel hij later tot dweperij tegen een zichtbaren invloed op zijn gedichten uitoefende. Hij overleed in zijn geboortestad.

VOORNAAMSTE WERKEN.

voorzien, is die van W. Bilderdijk, Leiden 1827, 3 Dln. kl. 8o.

Bekwaam letterkundige, onder anderen uitgever van *Tibullus en Propertius*; voortreffelijk Latijnsch en ook Nederlandsch dichter, schoon in deze taal slechts enkele losse gedichten van hem voorhanden zijn. D. van Hoogstraten gaf in 1712 zijn *Gedichten* uit. (58 blz. in 8o).

Didoos dood, treurspel 1668; Vertaler der *Dichtkunst van Horatius*; (*Ars poetica*) 1678; *Gebruik en Misbruik des Tooneels* 1681; *Mengelzangen*, 2 Dln. 1684.

Berijmster van middelmatige treurspelen, veelal het Fransch van Corneille, de Rotrou en anderen nagevolgd. *Mengeldichten*. Al hare vertalingen en gedichten zijn in 1731 uitgegeven in 3 Dln. in 4o.

Duytse Lier, drayende veel van de nieuwste, deftige en dartelende toonen, versiert met koperen platen 1671. Al zijn werken zijn te Amsterdam in 1709 uitgegeven, bevattende onder andere *Beschouwing der werelt*; *Bijkorf des gemoets*; *Vonken der liefde Jesu*; *Werken der Earmhertigheid*; *Spiegel van het menschelijk Bedrijf*; *Kinderboekje of des Menschen begin, midden en einde*.

AANMERKINGEN.

Minnedichter en navolger van Hooft, van wien hij niet alleen de schoonheden, maar ook in zekere mate de gebreken bezit.

Ijverig bevorderaar van den Franschen kunst-smaak in de poëzie, vooral in het tooneeldicht, waardoor hij bijzonder den meer lossen en vrijen stijl van Vondel verdreef, en de dichtkunst door bekrompen voorschriften aan banden legde.

Door haar tijdgenooten zeer geprezen als een groote dichteres. Het verval van smaak vertoonde zich reeds in den grooten opgang dien zij maakte. Haar verdiensten zijn zeer middelmatig. Vloeibaarheid had zij wel doch geen kracht of oorspronkelijkheid.

In zijn *Duitsche Lier*, bestaande uit idyllen, verhalen, romances, sprookjes, minnedichten, enz. losse, geestige boert; in zijn *Stichtelijke Rijmwerken*, een hooge mystieke voordracht maar toch dikwijls vernuftig en oorspronkelijk.

BRONNEN.

J. v. Lennep X 486 en verv., XI, 15. XII, 26.

Leven van J. Broekhuizen door D. v. Hoogstraten voor 's mans gedichten; *Levensbeschrijving van voornamen mannen en vrouwen*, Dl. IX.

Van Lenneps *Vondel* XI p. 88; Dr. A. J. Kronenberg. *Het kunstgenootschap Nijl Volentibus Arduum*.

Levens van Ned. mann. en vrouwen; Dl. I p. 287; *Vondels werken* door J. v. L. Dl. XI, 240 en XII. 123.

Luykens leven voor de Duitsche Lier, 's Hage 1784; *Levens van verm. mannen en vrouwen*; in de *Mnemosyne* 3e reeks, Dl. I: Mr. P. Mabé Jr.: *Jan Luijken als mensch en dichter beschouwd*.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

LUCAS ROTGANS (1654-1710), geboren uit aanzienlijken stand te Amsterdam, ontving een geletterde opvoeding, was krijgsman, naderhand ambteloos dichter. Hij overleed aan de kinderziekte op zijn buitengoed Kromwijk aan de Vecht tusschen Maarsen en Breukelen.

KASPAR BRANDT Gz. (1653-1696), Remonstrantsch predikant te Schoonhoven, Hoorn, Warmond, Alkmaar, Rotterdam en Amsterdam. Hij was zwak van gestel

GEERAERDT BRANDT Jr. (1657-1683), was predikant te Schoonhoven en Rotterdam en beroemd om zijn welsprekendheid.

JOHANNES BRANDT (1660-1708), predikant te Warmond, Hoorn, 's Hage en Amsterdam; hij was de grootvader van Lucretia Wilhelmína van Merken. Alle drie zonen van G. Brandt en te Nieuwkoop geboren.

JAN BAPTISTA WELLEKENS (1658-1726), geboren te Aalst, kwam in zijn jeugd te Amsterdam wonen, waar zijn oom hem tot goudsmid wilde opleiden. Hij gevoelde meer neiging voor de schilderkunst en bracht elf jaar in Italië door om zich in die kunst te volmaken. Later deed zijn zwakte van gezicht hem van het schilderen afzien, sedert welken tijd hij zich meer aan de poëzie wijdde. Na een leven vol jicht-pijn en graveel overleed hij te Amsterdam.

Eneas en Turnus; Scylla, treurspeelen; *Willem III, door Gods genade, Koning van Engeland*, heldendicht, 1698; *Boerenkermis* 1708 en verscheiden andere gezangen. Al zijn werken zijn uitgegeven onder den titel van *Poëzie van verscheide mengelstoffen*, 1715.

Leven van Hugo de Groot, 1730, voortgezet door A. van Cattenburg (grootendeels uit de Groot's *Memorie der Bejegeningen* samengesteld); 2 Dln. fol. *Predikatiën*, 2 Dln. *Het Volmaakte Gebed des Heeren in predikatiën*, 1709. *Poezie*, 1708.

Tweejarige Geschiedenissen, voorgevallen in de jaren 1672 en 1673, Amsterdam 1678. *Predikatiën*, drie bundels uitgegeven in 1685, 1694 en 1764.

Leven en dood van Maria Stuart, koningin van Engeland met de lijkrede 1695; *Leven van den Apostel Paulus of 32 predikatiën over het voornaamste werk van zijn Apostelschap* 1695. *Honderd brieven van geleerde Mannen* 1702; *De poëzie van K. en J. Brandt* is in 1724 uitgegeven.

Dichtlievende Uitspanning, in 1711 gezamenlijk uitgegeven met de gedichten van zijn vriend Pieter Vlaming; *Vertaling van Tasso's Amintas met een verhandeling over het Herdersdicht* 1715; *Nagelaten gedichten*, uitgegeven door zijn dochter, 3 Dln. in 4o 1729 en 1737.

AANMERKINGEN.

In Willem III, die vele schoone plaatsen bevat, te veel mythologie en zwakke plaatsen, vooral in het tweede gedeelte. In de *Boerenkermis* gemeenheid en al te slaafsche navolging van de boerenzeden van dien tijd. Zijn verzen zijn vloeiend en welluidend.

Deze drie broeders waren voor hun tijd uitmuntende kanselredenaars. De eerste was een goed geschiedschrijver. Deze en de derde waren ook vrij goede, althans kiesche dichters. Hun vroege dood verhinderde het misschien alleen om in al die opzichten hun vader te evenaren.

Uitmuntend in het herders- en visschersdicht. Bekend is zijn versje: *Aan Lycoris op het afsterven van haar dochttertje Rozelijntje*. Overigens mat, koud, gerek en onbeduidend.

BRONNEN.

Leven van Rotgans voor zijn gedichten door Halma.

J. Tideman, *de Remonstrantsche Broederschap*.

Achter de *Nag.gedichten* vindt men van hem een korte levensbeschrijving

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

ELIZABETH HOOFMAN (1664-1736), echtgenoot van Pieter Koolaert. Haar echtgenoot, een welvarend koopman, sleepte haar door zijn verkwistingen in zijn ondergang mede. Zij moest hem volgen naar Kassel, waar hij bij den landgraaf van Hessen-Kassel de betrekking verkreeg van handelsdirecteur op een inkomen van f 1600. Toen echter haar man in 1732 overleden was, bracht zij de laatste vier jaren van haar leven in kommerlijke omstandigheden door.

LAMBERTUS TEN KATE (1674-1732, geboren en gestorven te Amsterdam. Hij vond zijn bestaan met les te geven in de Wiskunde, het Rekenen en het Boekhouden.

PIETER LANGENDIJK (1683-1756), geboren en overleden te Haarlem, plaatsnijder van beroep. Hij had met vele wederwaardigheden te worstelen, veeltijds veroorzaakt door zijn zorgeloos karakter, de spijlucht zijner moeder en het wangedrag zijner vrouw. De regeering zijner geboortestad benoemde hem in 1749 tot haar historieschrijver en voorzag hem levenslang van inwoning en onderhoud in het Proveniershuis te Haarlem, waar hij zeven jaar tot aan zijn dood verpleegd werd.

JUSTUS VAN EFFEN (1684-1735), geboren te Utrecht, gouverneur bij aanzienlijke geslachten, promo-

VOORNAAMSTE WERKEN.

Gedichten in verschillende verzamelingen verspreid, gedeeltelijk ook in de Latijnsche taal. Na haren dood door een harer bloedverwanten W. Kops in één boekdeeltje in 80 vereenigd en uitgegeven onder den titel van *Nagelaten gedichten*, Haarlem 1774. Onder haar gedichten munten uit: *Veenberg*; 1680 *Schouwburg der verwoesting*; *Gebed in onzekerheid*; *Op den 38sten verjaardag van mijn echtgenoot*; *Aan Peter den Grooten* enz.

Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche Sprake, Amst. 1723 twee deelen in 4o met *Ethnographische kaarten*; *Gemeenschap tusschen de Gottische Sprake en de Nederduitsche* 1740. Verscheiden andere geschriften, meest van godsdienstigen aard.

De blijspelen: *Don Quichot op de bruiloft van Kamacho* 1711; *De Zwetser*; *Het wederzijdsche Huwelijksbedrog* 1712; *Krelis Louwen*; *de Wiskunsten* 1715; *Boertige beschrijving van den Amsterdamschen schouwburg by het vertoonen van Aran en Titus* (fragment van een onvoltooid blijspel) 1715; *Quincampoix of de windhandelaars* 1720; *Arlequin actionnist* 1720; *Julius Cesar en Cato*, treurspel naar het Fransch, van de Champs 1720; *Leven der graven van Holland*, 1745; *Xanthippe*, blijspel na zijn dood uitgegeven. *Spiegel der vaderlandsche kooplieden*, een blijspel dat hij niet geheel voltooide. Voorts vele losse gedichten door hemzelf reeds in 1721 uitgegeven. Al zijn werken zijn uitgegeven in 1760 4 Dln in 4o.

Hollandsche Spectator 1731—1735 in 12 deelen zijnde een reeks van 360 vertoogen van zede- of letterkundigen

AANMERKINGEN.

Weinige Nederlandsche dichtersessen kunnen met Elizabeth Hoofman vergeleken worden. Zij vereenigt de kracht der 17de eeuw met de netheid en keurigheid der 18e eeuw. In haar latere gedichten, gedurende hare uitlandigheid aan haar echtgenoot gericht, heerscht hartelijke liefde aan dezen, een gevoel van onderwerping in haar lot en edele godsdienstigheid.

Hij heeft het ijs gebroken voor de volledige en wijsgeerige beoefening der Nederlandsche taal en vergelijkt haar met andere verwante talen, bijzonder met het Moeso-Gothisch, waardoor hij in den geest der algemeene taalkunde beter indrong dan iemand zijner voorgangers. Op de bibliotheek van de hoogeschool te Amsterdam bevinden zich van ten Kate 4 Dl. in fol. handschriften, loopende over verschillende vakken van wetenschap.

Langendijks blijspelen en gedichten zijn gewoonlijk plat proza; in enkele zijner stukken is eenig vernuft te bespeuren. Het zijn geen karakterstukken gelijk de meeste Fransche maar meestal kluchten. In den *Krelis Louwen* en *Don Quichot* is de echte luim niet te miskennen; beide zijn lang op het tooneel gebleven. Zijn *Wederzijdsch huwelijksbedrog* is echt comisch; zijn *Spiegel der vaderlandsche kooplieden*, is eigenlijk een *comédie de mœurs* en behoort tot zijn beste werken.

In zijn hoofdwerk, den *Spectator*, vindt men voor het eerst een echt levendigen, bevalligen en tevens smaakvollen, gemeenzamen prozastijl. Van Effen

BRONNEN

Leven van vermaarde mannen en vrouwen; Kantelaar en Siegenbeek *Euterpe: Huiselijk leven en lotgevallen van E. Hoofman*, Dordr. 1855.

H. Tollius, over *L. ten Kate Hz. den voortreffelijken grondlegger der Ned. taalk.* In Siegenbeeks *Museum* Dl. IV.

Leven van P. Langendijk, achter het vierde deel zijner gedichten.

P. A. Verwer. *Leven van van Effen* voor den 2den Dr. van den

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

veerde in 1727 te Leiden in de rechten, naderhand commies der magazijnen te 's Hertogenbosch, waardoor hij vrij onbezorgd kon leven en veel tijd voor eigen letteroefeningen over had. Hij overleed aldaar.

ARNOLD HOOGVLIET (1687-1763), geboren te Vlaardingen, was boekhouder te Dordt in de Bank van Leening. Vervolgens nam hij den zilversmidswinkel van zijn broeder over; later werd hij tafelhoudster in de Bank van Leening. Hij overleed in zijn geboorteplaats in hetzelfde huis dat hem had zien geboren worden.

HUBERT CORNELISZ POOT (1689-1733), geboren te Abtswoude in 't Westland. In 1723 zeide hij het landleven vaarwel en begaf zich metterwoon naar Delft. Zijn verblijf te dier stede was hem verderfelijck. In verkeerde gezelschappen geraakt, gaf hij zich aan dronkenschap over. Gelukkig dat hij zijn verkeerde levenswijze inzag en na verloop van een jaar tot het buitenleven terugkeerde. Na zijn huwelijk in 1732 vestigde hij zich wederom te Delft, waar hij aan de tering overleed op den laatsten dag van het jaar. P. is de eerste Nederlandsche dichter die van de opbrengst zijner pen leefde.

SYBRAND FEITAMA (1694-1758), was eerst bestemd tot Doopsgezind predikant, doch zijn zwak gestel noopte hem hiervan af te zien. In den handel geen lust en mid-

VOORNAAMSTE WERKEN.

aard: (een navolging van Addisons en Steeles Engelschen beroemden *Spectator*); vroeger gaf hij verscheiden Fransche werken uit, van welke de *Misanthropie* ook in het Nederlandsch vertaald is, onder den titel van *de Misanthropie of de gestrenge zedemeester*, 3 Dln.

Feestdagen van Ovidius uit het Latijn 1719; *Abraham de Aartsvader in XII boeken* 1727; *Mengeldichten* I Dl. 1737, II Dl. 1753; *Zijdebalen*, hofdicht 1740; *Eerekroon voor de stad Vlaardingen* 1743. De *Abraham de Aartsvader*, twaalf malen herdrukt en in de 18e eeuw de lievelingslectuur van het publiek, is het laatst uitgegeven en met aantekeningen voorzien door Prof. ter Haar, Nijmegen 1841.

Mengeldichten 1716; op nieuw uitgegeven en vermeerderd 1721. Voorts gaf hij uit *Vervolg der Poezie van A. Moonen* 1719; *Poezie van Jacob Zeeus* 1720; *Eenige gedichten van J. Oudaen* 1724. *Mengeldichten* II Dl. 1727, bevattende *Bijbelstoffen*, *Veld- en Zeezangen* enz. Al zijn gedichten zijn uitgegeven in 1759 te Leiden, 3 Dln. in 4° en later te Amsterdam, 3 Dln. in 8° 1780. Nog is er in 1823 eene *Bloemlezing der Gedichten van H. C. Poot*, uitgeg. door Mr. Daniel Hooft met oordeelkundige aanmerkingen voorzien. P. bewerkte een herdruk van *het groot natuur- en zedekundighe werelttoneel* 3 dln. in fol. 1743.

Fabricius 1720, treurspel; *De triomferende Poezy en Schilderkunst*, zinspel 1724. Hij vertaalde in dichtmaat Corneilles *Tite et Bérénice* onder den titel van *Titus Vespasianus* en *La Mot-*

AANMERKINGEN.

mag als zoodanig voor model dienen en zijn werk is tevens een uitmuntende bijdrage tot de kennis der gebreken, vooroordeelen en zeden van dien tijd. Als juweeltjes in die vertoogen zijn steeds beschouwd geworden, de zoogenaamde *Agnietjes*: drie verhandelingen, voorstellende een burgervrijage uit de eerste helft der vorige eeuw.

De *Abraham* is geen heldendicht, want een levensbeschrijving van eenig persoon kan zulks nooit wezen. Met uitzondering van eenige treffende partijen, zoo als de beschrijving van *Sodoms* val in het 7de, en de opoffering van *Isaak* in het 10e boek, is het gedicht niets anders dan eene getrouwe berijming van eenige hoofdstukken uit *Genesis*, waaraan alle lokale kleur en aanschouwelijkheid van voorstelling ontbreekt. Bovendien lijdt het gedicht aan eentonigheid, omdat de dichter alles, ook de onbeduidendste dingen, op deftigen trant wil beschrijven.

Poot is soms geestig, zoetvloeiend en zuiver van taal. In zijn gedichten op het landleven, vooral in het schoone stuk: *Hoe genoeglijk rolt het leven*, enz. heerscht een zacht gevoel dat ons aangenaam aandoet. Doch in andere, vooral in de Bijbeldichten, is hij niet vrij van valsche vernuft. Deze dichter is vroeger te hoog geprezen; thans wordt hij misschien te laag geschat. Poot was ook een goed prozaschrijver.

Door zijn al te groote angstvalligheid heeft hij op zijn tijdgenooten, gelijk op zich zelven, nadeelig gewerkt en door de verzen al te lang te wikkelen en te wegen, hun waarde benadeeld en weggenomen. Zijn *Fabricius*, een oorspronkelijk treur-

BRONNEN.

Holl. Spectator; Verhandeling over het leven en de letterkundige verdiensten van J. van Effen, door Dr. W. Bisschop; *Levens van voorname Ned. mannen en vrouwen*. Dl. VIII.

J. de Kruyff, *Leven van Hoogvliet, in de levens van Ned. Dichters en Dichteressen*, uitgeg. door het genootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen*; B. ter Haar, *Leven van Hoogvliet*; J. Bowring, *Iets over de Holl. taal en letterk.*; B. H. Lulofs, *Toelichtingen Bedenk. op J. Bowrings Aanm.* enz.

Leven van H. K. Poot, achter het IIIe Dl. zijner gedichten, Amsterd. 1780; *Leven van Ned. mannen en vrouwen*; N. Beets, *Verpoozingen op letterkundig gebied*; Cd. B. Huet, *Litterarische Fantasiën*; H. K. Poot *geschetst uit zijne dichtw.* (Vad. *Letteroef.* 1820); Mr. D. Hooft, *Voorrede voor de bloemlezing*.

J. de Kruyff, *Leven van S. Feitama* (in de levens der ed. dichters); Kramm, *Levens en werken der*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

delen genoeg hebbende om geheel voor de kunst te leven studeerde hij voor dichter en sleet zijn jaren in dichterlijke letteroefeningen. Geboren en ongehuwd gestorven te Amsterdam.

BALTHASAR HUYDECOPER (1695-1778) was tot 1740 baljuw op Tessel en daarna schepen van Amsterdam. Hij bracht het grootste gedeelte van zijn leven in letterkundige werkzaamheden door en was een ijverig aanhanger van *Nil Volentibus Arduum*.

DIRK SMITS (1703-1752), van Rotterdam, lid van het kunstgenootschap *Natura et Arte*, overleden te Hellevoetsluis, als equipagemeester van 's Lands schepen. Hij stierf door een ongelukkig toeval. Ambtshalve aan boord komende van een schip, werd hij door een hond in het been gebeten, 't geen zijn dood ten gevolge had.

JAN DE KRUYFF (1706-1775), fabrikant te Leiden geboren en gestorven.

VOORNAAMSTE WERKEN.

tes *Romulus*, beide in 1722. *Toneelpoezy*, 2 Dln, 1735, waaronder behalve de vier genoemde stukken nog vele vertalingen van Fransche stukken; *Berijmde vertaling van Fenelons Telemachus* 1733, 2e dr. 1763; *Voltaire's Henriade* 1753 onder den titel van *Hendrik den Grooten*; *Nagelaten dichtwerken* 1764, 3 Dln.

De triompherende standvastigheid 1717; *Achilles* 1719; *Edipus*, naar Corneille 1720, *Arsaces of het edelmoe-dige verraad* 1722, treurspelen. Voorts: *Hekeldichten en Brieven van Horatius* 1726; *Proeve van Taal- en Dichtkunde, in vrijmoedige aanmerkingen op Vondels vertaalde herscheppingen van Ovidius* 1730 één deel in 4o. Nieuwe uitgave in 1782-88, vier deelen in 8o met aanmerkingen van Frans Lelyveld en H. Hinloopen. — *Rijmkronijk van Melis Stoke met historie-, oudheid- en taalkundige aanmerkingen*, 3 dln. 1772; enz. Na zijn dood zijn Huydecopers gedichten verzameld en uitgegeven te Amsterdam, 1788.

Israels Baalfegorsdienst of gestrafte Wellust in 3 boeken, een bijbelsch tafereel 1736; *Over de poëtische verrukking* 1743; *de Rottestroom* (opgedragen aan Willem IV) 1750; *Nagelaten gedichten* 1753-64.

Gedichten, na zijn dood in een bundel uitgegeven onder den titel van *Nagelaten gedichten van gemengden inhoud*. Amsterdam, 1776.

AANMERKINGEN.

spel, bewijst duidelijk dat het Feitama aan geen kracht en vuur zou ontbroken hebben, zoo hij in beter eeuwgeest had geleefd. Aan den *Telemachus* werkte hij *dertig*, aan de *Henriade* *twintig* jaar.

Kieschheid van smaak en voordracht, juistheid van oordeel en groote kunde. Huydecoper was grooter taalkenner dan dichter. Hij ontdekte het eerst door taalkundige opmerkingen het bedrog der ondergeschoven rijmkronijk van den zoogenaamden Klaas Kolijn, door van Loon uitgegeven. Zijn *Melis Stoke* is een eerste proeve van critische uitgave der Middel-Nederlandsche schrijvers en had als zoodanig haar waarde.

Smits was voor zijn tijd een vloeiend en schijderachtig dichter. In zijn *Israels Baalsegorsdienst*, een navolging van Hoogvliets *Abraham*, is hij minder gelukkig geslaagd dan in zijn *Rottestroom*, waar hij het meesterstuk van Antonides heeft willen copieeren. Onder zijn losse gedichten munt uit: *Lijkkrans voor mijn dochttertje*; *Wiegezing: Op verscheiden Seraphijntjes*, kunstig geteekent door den heer Dionys van Nijmegen.

Net, keurig en bevallig, doch weinig verheven en krachtig. Hij bleef vrij van de vertaalwoede welke de dichters van zijn tijd zoo zeer had aangetast. Zijn *Huwelijkscelebratie aan Jacobus van Eems* is bekend.

BRONNEN.

Kunstschilders.

N. Versteeg, *Leven van D. Smits*, achter het IIIe Dl. zijner nagelaten gedichten.

Hand. van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden. 1775.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

FRANS DE HAES (1708-1761), koopman te Rotterdam, mede oprichter van het dichtgenootschap *Natura et Arte*.

JAN WAGENAAR (1709—1773), geboren te Amsterdam, houthandelaar, daarna redacteur der Amsterd. Courant van 1756—60; later eerste Klerk ter secretarie en Geschiedschrijver der stad. Hij had de Oude Talen in zijn jeugd niet geleerd; doch kende de oude en nieuwe en zelfs de kerkelijke geschiedenissen zeer goed. W. stierf in zijn geboortestad aan een slepende ziekte.

WILLEM VAN HAREN (1740—1768), Friesch edelman, geboren te Leeuwarden, gevolmachtigde wegens Friesland bij de Staten-Generaal, Grietman en Ontvanger van het *Bilt*. Gedeputeerde te velde. Gezant aan onderscheiden hoven, het langst te Brussel. Vriend van Willem IV en bevorderaar der omwenteling van 1747. Hij had in 't laatst van zijn leven veel ongelukken en onaangenaamheden en maakte op zijn buiten Henkenshage door zelfmoord een eind aan zijn leven.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Poëtische Uitbreiding en Bespiegeling over de evangelische gelijkenis van den verloren zoon 1744; Stichtelijke Gedichten 1746; Verheerlijkt en verneert Portugal in 3 boeken uitgegeven in een *Verzameling van verscheidene Gedichten 1758; Nagelaten gedichten en Nederduitsche spraakkunst* 2 dln. in 4o Amst. 1764.

Vaderlandsche Historie van de vroegste tijden tot op 1751 of den dood van Willem IV 21 dln. in 8o 1749—1759 (4e druk 1790 die 3960 intekenaars telde). Op dit werk verscheen een zoo genaamd onmiddellijk vervolg, loopende van 1752—74, 3 dln. De Heer Pieter Loosjes, vader van den dichter Adriaan Loosjes, schreef als vervolg op W.: *Vad. Hist. zints den aanvang der N. A. onlusten tot het jaar 1806* 48 dln. van 1786—1811. Van Wijn en anderen gaven op elk deel van W. *Bijvoegsels, Aanteekeningen en Nalezingen* 7 dln. Er bestaat nog een vervolg op W. *Vad. Hist. uit egte gedenkstukken* loopende van 1752—1787, 17 dln. Voorts schreef W. nog *Geschiedenis en Beschrijving van Amsterdam* 1760 en verv. 3 dln. fol. of 13 dln. in 8o. Later in 1788 verscheen daarop een vervolg 1 deel in fol.

Lotgevallen van Friso, Koning der Gangariden en Praziaten, heldendicht, eerste druk 1741 in 8o, 12 zangen; 2e druk 1758 10 zangen in 4o. *Leonidas*, lierdicht 1741. *Lof der vrede* in 3 zangen 1748; *Navolgingen van Horatius*; *Het Menschelijke Leven* lierzang enz. De laatste uitgave der gedichten van W. en O. Z. van Haren is die van Dr. J. van Vloten getiteld: *Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren* Dev. 1874;

AANMERKINGEN.

Over het algemeen middelmatig: doch in *Het verheerlijkt en vernedert Portugal* zijn eenige goede plaatsen.

Zijn geschiedenis is waarheidlievend en grootendeels onpartijdig, alsmede met ongemeene vlijt bijeenverzameld, doch veel nauwkeuriger in de latere dan in de vroegere tijden, waarvoor hem nog vele bronnen ontbraken. De stijl is deftig, net, klaar en duidelijk, doch zonder eenige verheffing; de taal zuiver. Hij vermijdt al te zorgvuldig eenig zelfstandig oordeel over de gebeurtenissen te vellen; hoewel zijn verkleefdheid aan de staatsgezinde partij op vele plaatsen duidelijk doorschemert. Hij heeft de verdienste van het eerst de vaderlandsche historie tot een geheel gebracht te hebben.

Willem van Haren was een groot lierdichter. Zijn *Friso* is een heldendicht dat, belangrijk van inhoud en rijk aan schoonheden, ons de zwerftochten van Friso, den stamvader der Friezen schetst. De voordracht, *dictie*, van den *Friso* is ruw en de versificatie zeer hard, doch de tweede druk meer afgeslepen volgens den smaak van die dagen. Zijn *Menschelijk Leven* houdt men voor zijn schoonsten lierzang: ook zijn *Leonidas* is schoon en krachtig.

BRONNEN.

P. Huisinga Bakker, *Leven van J. Wagenaar*; W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands*, XIII. Deel, I. Stuk, pag. 45—48; M. Siegenbeek, *De eer van Wagenaar als historieschrijver tegen Mr. W. Bilderdijk verdedigd*; J. de Wind, *Over den invloed van Wagenaars Vad. Hist. op de beschouwing en beoefening onzer geschiedenis* (*Verhand. v. h. Instit. D. VII p. 4*).

J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, J. de Vries in zijn voorrede voor *al de werken van W. en O. Z. van Haren*; J. H. Halbertsma, *Het geslacht der van Harens en Letterk. Na-oogst*. B. Huet; *Litt Fant.*; N. Beets, *Verpoozingen op Letterkundig gebied*; Dr. J. van Vloten *Leven en werken van W. en O. Z. van Haren* 1874;

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

ONNO ZWIER VAN HAREN (1713-1779), geboren te Leeuwarden, Grietman van Weststellingwerf, Gedeputeerde te Velde 1745, afgevaardigde tot den vredehandel te Aken 1748, bekleedde nog vele andere staatkundige bedieningen; boezemvriend van Willem IV. Doch na den dood vandiens weduwe tot aan zijn dood (1760-1779) sleet hij zijn tijd in letterkundige afzondering op zijn landgoed te Wolvega in Friesland. Onaangenaamheden met zijn eigen kinderen verbitterden hem elk levensgenot. In 1777 brandde zijn huis af, waardoor vele voor de geschiedenis merkwaardige papieren verloren gingen. Als dichter trad hij eerst na 1765 op.

LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN (1722—1789), geboren te Amsterdam, kleindochter van J. Brandt, gehuwd in 1768 met Nicolaas Simonsz. van Winter (geboren 1716, overleden 1795). Beiden wekten, beschaafden en veredelden elkanders kunstzin. Ruim van tijdelijke middelen voorzien, vestigde zich dit edele echtpaar metter woon te Leiden en bracht de zomermaanden op het buitengoed *Bijdorp* bij Katwijk door. Van Merken stierf te Leiden en werd te Amsterdam in de Oude Kerk begraven.

VOORNAAMSTE WERKEN.

De Geuzen, heldendicht in 24 zangen, voor 't eerst in 1769 uitgegeven onder den titel: *Aan het Vaderland*. De titel werd bij den tweeden druk in 1771 veranderd in dien van *de Geuzen*. Later uitgegeven en verbeterd wat taal en stijl betreft, (1785) door Feith en Bilderdijk, *Proeven van Nederduitsche Treurspelen getrokken uit vaderlandsche gebeurtenissen, inhoudende: Agon, Sultan van Bantam; Willem I, Prins van Oranje 1773*. Dit werk is in 1779 op nieuw uitgegeven en vermeerderd met het tooneelspel *Pietje en Agnietje of de doos van Pandora* (een gelegenheidsstuk bij het eeuwfeest der Unie van Utrecht); *Lierzangen; de Landbouw; de Verschijning; de Koopman; de Staatsman; de Schimmen* enz. *Proeve op de levensbeschrijving der nederlandsche doortlugtige Mannen behelzende het Leven van J. Camphuis, Gouverneur-Generaal van Neerlandsch-Indië; Lofrede op Willem IV; Proeve van eene nationale zedelijke leerreden van een oud man aan de Jeugd van Nederland 1779*, bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest van Neêrlands onafhankelijkheid.

Tooneelpoezie I Dl. 1772, II Dl. 1786, behelzende: *Het beleg der stad Leyden; Jacob Simonsz. de Rijk; Monzongo of de koninklijke slaaf; de Camisards; Maria van Bourgondië; Menzikof; Louisa d'Arlac; Sebille van Anjou, gemalin van Guy van Lusignan, Koninginne van Jerusalem; Gelonide*. Alleen de *Monzongo* en de *Menzikof* zijn van v. Winter. Deze gaf ook het beschrijvende gedicht: *de Amstelstroom* uit, 1755, en de *Jaargetijden*, een omwerking van Tomsons *Seasons* 1779. Van van Merken heeft men nog het treurspel *Artemise* 1745 en de gedichten: *David* in 12 boeken 1767, en *Germanicus* in 16 boeken 1779, benevens het leerdicht *Nut der tegenspoeden* in 3 zangen 1761. Na den dood zijner

AANMERKINGEN.

Hij was de grootste dichter van zijn tijd. Het onderwerp der *Geuzen* is de afwerping van het Spaansche juk en het gedicht eindigt met de komst van den Prins als redder. In een droom ziet deze de groote daden der vrije Nederlanden in volgende tijd. Minder groot is van Haren als treurspeldichter, hoewel de *Agon* schoone plaatsen bevat. Als prozaschrijver verdient hij geprezen te worden om de ongemeene kunde in de geschiedenis des vaderlands, waarvan zijn aantekeningen op de *Geuzen* getuigenis dragen, om zijn verdediging van de eer der Nederlandsche natie tegen de beschuldiging der Franschen en andere buitenlanders, wegens hun gedrag in *Japan*, alsmede om zijn ongewone bedrevenheid in de geschiedenissen van dat rijk.

Onder de treurspelen vonden de *Monzongo* van van Winter, en de *Jacob Simonsz. de Rijk* van van Merken in der tijd den meesten bijval; het laatste heeft eigenlijk de verheerlijking van Amsterdam ten doel. Beider beschrijvende gedichten zijn door zuivere taal, statige en rollende verzen, en dat der vrouw ook door een zachten en aandoenlijken toon, merkwaardig. Deze toon heerscht ook in den *David*, minder in den *Germanicus*, die daarentegen heerlijke dichterlijke beschrijvingen heeft, maar niet van langdradigheid en gerektheid vrij te pleiten is; trouwens deze opmerking geldt ook van van Winters *Amstelstroom*. De *Germanicus* is ook in Fransch proza vertaald.

BRONNEN.

Simon Nauta, *Lijkrede over het afsterven van O. Z. van Haren* 1779; Scheltema, *S'aatkundig Nederl.*; M. Kemper in de voorrede van *al de werken van W. en O. Z. van Haren*. Zie voorts bij W. van Haren.

Over van Merkens treurspelen leze men H. J. Schimmels opstel in de *Gids* 1855: *Eene bladzijde uit de geschiedenis van ons drama*.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

JOHANNES LE FRANÇOIS VAN BERKHEY (1729—1812), geboren te Leiden, eerst kunsthandaalaraldaar; later zich op de ontleed- en geneeskunde toegelegd hebbende, werd hij in 1773 tot lector bij de Leidsche hoogeschool aangesteld. Hij stierf aan een beroerte in zijn geboortestad.

SIMON STIJL (1731—1804), geboren en overleden te Harlingen. Geneesheer, naderhand lid der Nationale vergadering en een harer waardigste leden. Stijl was een groot liefhebber van de kunst van reciteeren; hij speelde dertien jaren lang met groote bekwaamheid de hoofdrollen op een liefhebberij-tooneel in zijn geboortestad.

ADRIAAN KLUIT (1735—1807), geboren te Dordrecht, rector te Alkmaar en te Middelburg, in 1779 Hoogleraar in de Vaderlandsche Oudheden en diplomatische historie te Leiden. Bij de omwenteling van 1795 werd hij om zijn staathoudersgezindheid van zijn ambt onttent, maar na den vrede van Amiens hersteld. Niet lang echter mocht de Hooge School zich op nieuw in zijn bezit verheugen; hij kwam op een jammer-

echtgenoot gaf van Winter nog in het licht: *De ware geluksbedeeling, Brieven, Nagelaten Gedichten en Fabelen* 1792.

Het verheerlijkt Leyden (Leyden 1774); *Proeven van Poëtische mengelstoffen* 1776; *Gedichten* 1779; *Vaderlijk afscheid aan zijn zoon gereed om op 's lands vloot van oorlog te dienen* 1781, (3 maal gedrukt). *De zeetriumph der Bataafsche Vrijheid op Doggersbank bevochten* (2 deelen) prachtuitgave 1782; *Eerbare proefkusjes* 1782; *De Bataafsche menschelijkheid of de gevolgen der Tweedracht betoogt uit de rampen van het Vaderland* (1801); *Origineelen* 1805; *Lijkgedachtenis van Z. D. H. Willem V* 1806; *Natuurlijke Historie van Holland* 6 Dln. in 80 1769—78. *Nagelaten gedichten* 1813.

Opkomst en Bloei der vereenigde Nederlanden 1774, 2de Dr. 1776, later herhaalde malen herdrukt met den *Slotzang ter liefde van het Vaderland*; *Leven van Jan Punt* voorkomende in de verzameling der *Levensbeschrijvingen van eenige, meest Nederlandsche Mannen en Vrouwen*; *de Mytileners, treurspel*; *de Vrijer naar de kunst* 1753 en *Krispijn Filosoof* 1754, kluchtspelen. Zijn *Nagelaten gedichten* zijn uitgegeven in 2 Dln. door zijn vriend J. Brouwer, doopsgezind predikant te Leeuwarden.

Inwijdingsrede over het regt waarmede de Nederlanders hun wettigen vorst en heer Philips hebben afgezworen 1779; *Redevoeringen over het misbruik van het algemeen Staatsregt* 1787; *De rechten van den mensch in Frankrijk, geene gewaande rechten in Nederland* 1793; *Iets over den laatsten Engelschen oorlog met de Republiek en over Nederlands koophandel* 1794; *Historie der Hollandsche Staatsregeling met bijlagen tot aan het jaar 1795* 5 Dln. 1802-1805. Eenige Latijnsche werken, enz.

A A N M E R K I N G E N .

Deze door zijn tijdgenooten te hoog geprezen dichter is in zijn uitdrukkingen wel eens minder beschaafd en zonderling, maar toch niet van oorspronkelijkheid ontbloot. Zijn *Zeetriumph der Bataafsche Vrijheid* is zeer gebrekkig, alsmede zijn *Bataafsche Menschelijkheid*. Zijn *Lijkgedachtenis op Willelm V* is een zijner beste gedichten, daar Bilderdijk het gecorrigeerd heeft. Sommige liefhebbers zijn zeer ingenomen met zijn: *Proeven van het Vermogen der Ned. Dichtkunst om de maatklanken op allerleye onderwerpen te schikken en naar bijzondere geluiden te buigen*, te vinden in de Taal- en dichtkundige Oefeningen van het Genootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen*.

De stijl van dezen warmen Patriot onderscheidt zich door levendigheid, met deftigheid en een helderen wijsgeerigen blik gepaard. Zijn *Opkomst en Bloei* bevat een schat van opmerkingen over de vaderlandsche geschiedenis, die hem een eerste plaats aanwijzen onder onze geschiedschrijvers. Ook kan hij zeer schilderachtig zijn, blijkens zijn tafereel van den brand des Amsterdamschen schouwburgs in 1772. Hij was beter prozaschrijver dan dichter, ofschoon zijn slotzang schoone plaatsen bevat.

Grondig onderzoek en opsporing der bronnen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheden, en als kenner van het Hollandsche staatsrecht had hij zijns gelijken niet. Ook in de rij der Nederlandsche taalgeleerden bekleedt Kluit een voorname plaats.

B R O N N E N .

A. Loosjes, Pz., *De geest der geschriften van wijlen J. le Francq van Berkhey*; Over Berkhey's *Lijkgedicht op Willem V* lezen men Dr. A. de Jager, in de *Nieuwe Reeks van werken der Maatsch. der Ned. Letterkunde* te Leiden Dl. VII.

J. G. Ottema, *Gelegenheidsrede bij het monument van S. Stijl*; J. Scheltema, *Geschieden Letterk. Mengelwerk*. DI; *Alg. Konst- en Letterbode* 1804.

Levensschets van den Hoogleeraar Kluit, te vinden in het werk: *Leydens ramp*, door Mr. W. Bilderdijk en M. Siegenbeek; *Alg. Konst- en Letterbode* voor 1807.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

lijke wijze bij de ramp van Leiden om.

JULIANA CORNELIA BARONESSE DE LANNOY (1738—1782), geboren te Breda en gestorven te Geertruidenberg, vriendin van Feith en Bilderdijk. Kort voor haar dood gelastte zij haar broeder al haar onuitgegeven dichtwerken, waaraan nog de laatste hand moest gelegd worden, te verbranden; haar wil werd maar al te getrouw uitgevoerd; de meeste, waaronder ook nog een treurspel, werden een prooi der vlammen.

JOANNES NOMSZ (1738—1803), trad in zijn jeugd in zeedienst, huwde later een weduwe, eigenares van een suikerraffinaderij, verwaarloosde zijn zaken, schreef veel voor de pers en eindigde zijn leven in het St. Pietersgasthuis zijner geboortestad Amsterdam.

ELIZABETH BEKKER (1738—1804), geboren te Vlissingen, trad in 1755 in den echt met A. Wolff, predikant in de Beemster diens zij in 1777 door den dood verloor. Na dien tijd leefde zij te zamen met haar vriendin A. Deken op *Lommerlust* te Beverwijk. In 1788 weken de beide vriendinnen, ijverige patriotten, uit naar Trevoux in Frankrijk. Gedurende beider uitlandigheid hadden zij haar vermogen aan een goed vriend toevertrouwd, die het haar ontvreemde, zodat de vriendinnen na de omwenteling van 1795 in behoeftige omstandigheden naar het vaderland terugkeerden en sedert deels van de vruchten harer pen deels door ondersteuning moesten

Treurspelen: *Leo de Grootte* 1767; *Het beleg van Haarlem* 1770; *Cleopatra* 1772; *Lof der verdedigers van Leyden* 1774; *De ware vereischten in een dichter* 1774; *De ware liefde voor het vaderland* 1777; *Aanspraak van keizer Karel V aan zijn zoon Philips II* 1781. Al deze stukken zijn bekroond en geplaatst in hare *Dichtkundige werken* 1780. Na haar dood in 1783 bezorgde Bilderdijk eene uitgave van hare *Nagelaten Dichtwerken*.

Willem de Eerste of de grondlegger der Ned. Vrijheid in 24 zangen 1779. Vele oorspronk. of vertaalde treurspelen, waaronder *Antonius Hambroek of de belegering van Formosa* 1775; *Maria van Lalain of de verovering van Doornik* 1778; *Mich. Adr. de Ruyter* 1780, *Vertelsels, Hekeldichten*, enz.

Betje schreef alleen gedichten als: *Bespiegelingen over het genoegen* 1762; *Walcheren* 1769; *Lier- Veld- en Mengelpoezie* 1772. Voorts schreef zij eenige hekeldichten onder verschillende titels. Met Aagje Deken schreef zij: *Oeconomische Liedjes; Brieven over verscheiden onderwerpen* 1780; *Historie van Sara Burgerhart* 1782, 2 Deelen; *van Willem Levend* 1785, 8 Dln.; *Brieven van Abraham Blankaert*, 3 Dln. 1787—89; *Historie van Cornelia Wildschut of de gevolgen der opvoeding*, 6 Dln., enz. 1793—96. Aagje Deken gaf met haar vriendin Maria Bosch uit: *Stigtelijke Gedichten* 1775.

AANMERKINGEN.

Zeer veel kracht, echte zwier van poëzie en zeer veel aanleg voor het hekeldicht. Lannoy was een van degenen, aan wie *Nederland* zijn verbeterden en stouteren dichttrant te danken heeft. Haar hekellichten: *Het Gastmaal*, *Aan mijn gast*, *Aan Avitus*, worden zeer geroemd.

Nomsz was een der vruchtbaarste schrijvers van zijn tijd. Zijn *Heldendichten* zijn langdradig: zijn vertalingen dragen de sporen van overhaasting; enkele zijner treurspelen maakten veel opgang en in de uitgave van zijn *Mengeldichten* (1782) vindt men de beste zijner gedichten.

Deze beide vrouwen hebben de eerste groote Nederlandsche Romans geschreven, waarin men het leven, de denkwijze en de gebruiken van den deftigen burgerstand in de 18e eeuw naar waarheid en levendig vindt geschilderd. De *Sara Burgerhart* is de beste. De *Willem Levend* is in sommige brieven te zeer gerekt, en tusschen beide met te veel godgeleerdheid doorvlochten. De karakterteekening is gelukkig: de stijl los, soms bij het slordige af. Somsamen beweren dat de *Sara Burgerhart* en de *Willem Levend* alleen door Betje Wolff zijn samengesteld die meer schepingsvermogen en gave van waarnemen bezat dan Agje.

BRONNEN.

Konst- en Letterbode 1803.

J. Konijnenburg, *Lofrede op E. Wolff geb. Bekker en Aagje Deken* 1805; J. Scheltema, *Korte Levensschets van A. Deken*, in de *Konst- en Letterbode* van 1804; H. Frijlink, *Elisabeth Wolff geb. Bekker en Agatha Deken*, zoo uit hare geschriften als uit andere bescheiden geschetst, gevolgd door een lijst harer werken. Dr. J. van Vloten, *Prozaschrijvers uit de achttiende eeuw*. Ctl. Busken Huet, *Oude Romans*.

NAAM, WOONPLAATSENSTAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

bestaan. Beiden stierven te 'sHage, veertien dagen na elkander.

AAGJE DEKEN (1741—1804), werd geboren bij Amstelveen, opgevoed in het weeshuis der Rijnsburger collegianten te Amsterdam, was daarna jufvrouw van gezelschap en vriendin van Maria Bosch en na den dood dier godvruchtige vrouw woonde zij 28 jaar samen met haar vriendin Elisabeth Bekker.

HIERONYMUS VAN ALPHEN (1746—1803), geboren te Gouda, in 1789 pensionaris van Leiden, vier jaar later werd hij Thesaurier-Generaal van de Unie, doch in 1796 door de Franschgezinde partij ontslagen. Sedert dien tijd leefde v. A. als ambtelooz burger te 'sHage, waar hij aan de gevolgen van een aanval van beroerte overleed. Zijn tweede vrouw en zijn eenige dochter kwamen bij de ramp van Leiden om (12 Januari 1807).

PIETER LEONARD VAN DE KASTEEL (1748—1810), geboren en overleden te 'sHage, Pensionaris van Haarlem; ijverig patriot zijnde werd hij in 1787 ontslagen, in 1795 op nieuw in 't bewind gesteld; in 1796 lid der Nationale Vergadering. Na verscheiden andere ambten te hebben bekleed, werd hij in 1809 Staatsraad van Koning Lodewijk.

JAN DE KRUYFF jr. (1753—1821), geboren te Leiden, fabrikant in

Proeve van Stigtelijke Mengelpoezie met P. L. van de Kastele 1771-72; Gedigten en Overdenkingen met denzelfden 1777; Nederlandsche Gezangen 1779; Riedels Theorie der Schoone Kunsten en Wetenschappen 1778—80; Kleine Gedigten voor kinderen 1781; Digtkundige Verhandelingen 1782; Mengelingen in Proza en Poezie 1783; Proeven van Lieder en Gezangen voor den openbaren godsdienst 1801—1802; benevens eenige godgeleerde werkjes. Zijne kindergedichten zijn talloze malen herdrukt. Van Alphens dichtwerken zijn verzameld en uitgegeven door J. J. D. Nepveu, 3 Dln. in 80 1839.

Proeven van Stigtelijke Mengelpoezie met van Alphen 1771-72 (5 maal herdrukt); Gezangen 1790; Vertaling van Ossian in Nederlandsche Hexameters, 1 Dl. 1793. Deze vertaling is onvoltooid gebleven. Vertaling der Oden van Klopstock en Wieland 1798; Verhandeling over de beste middelen om onze jongelingschap waren smaak te doen krijgen in den christelijken Godsdienst. Henoch, heldendicht waarvan hij slechts een zang voltooidde. Zijn dichtwerken zijn verzameld en uitgegeven door J. C. van de Kastele 2 dln. 1844 en 45.

Levens van Hoogvliet en Feitama, in 1778 uitgegeven door het genootschap:

AANMERKINGEN.

Hoewel bij van Alphen de invloed der nieuwere Duitsche richting zeer merkbaar is, kenmerken zich zijn gedichten door eenvoud, soberheid, smaak en gevoel. Zijn *Kindergedichten* blijven niettegenstaande het pruikerige dat velen hunner aankleeft, nog steeds gelieft. Zijn lier was aan God en aan het vaderland gewijd. Ongemeene verhevenheid in de *Cantate*. In het geestelijke lied onnavolgbare naïviteit. Vele der Evangelische gezangen zijn uit zijn *Liederen en Gezangen* overgenomen, zoo als: 15, 20, 27, 51, 65, 69, 87, 102, 103, 108, 127, 146 en 189, het laatste eenigszins gewijzigd. v. A. was een algemeen ontwikkeld man: niet als dichter alleen, maar ook als kunstkenner, rechtsgeleerde en wijsgeer heeft hij zich een naam gemaakt.

Een der gelukkigste dichters van godsdienstige gezangen. Zijn Hexameters kunnen als vrij goed gelukt beschouwd worden. Tot den bundel der Evangelische gezangen heeft hij bijgedragen Gez. 22, 45, 46, 111, 114, 122, 143, 149.

Grondig kenner der oude talen en welsprekend redenaar. *De hoop des wederziens* is een eenvoud-

BRONNEN.

J. J. D. Nepveu. *Levensberigt van van Alphen*, voor zijn dichtwerken; J. Clarisse, *van Alphen beschouwd als kinderdichter*; H. J. Koenen. *Hieronymus van Alphen als Christen, als Letterkundige en Staatsman*; P. A. de Genestet. *Over kinderpoezie*, N. Beets. *Over kinderboeken in het III dl. zijner Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*.

Te Water, *Levensbericht van P. L. v. d. Kastele* (Hand. van de M. der N. L. te Leiden 1818: Mr. J. C. van de Kastele: *Levensschets van P.L. van de Kastele*.

Alg. Konst- en Letterbode 1821: *Hand.*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

zijn geboortestad, bekleedde vele gewichtige betrekkingen en stierf te 's Hage.

RHYNVIS FEITH (1753-1824), geboren te Zwolle; eerst burge-meester, later ontvanger van *Convoien en Licenten* in zijn geboortestad. In het eerst groot vriend van Bilderdijk; een vriendschap, die later aanmerkelijk bekoelde, omdat beide mannen verschillende staatkundige partijen aanhingen. Hij sleet zijn zomers op zijn aangenaam gelegen landgoed Boschwijk bij Zwolle, in welke stad hij overleed. Voor hem is een gedenkteeken op den kerkhof aldaar opgericht.

PIETER WEILAND (1754-1842), geboren te Amsterdam, laatstelijk predikant bij de Remonstranten te Rotterdam. Zijn laatste levensjaren bracht hij in volslagen blindheid door.

Kunst wordt door arbeid verkregen; Redevoering ter nagedachtenis van J. v. Nieuwenhuizen 1806. Lofrede op P. C. Hooft 1817 met goud bekroond. Een bundel gedichten waaronder: De hoop des wederziens 1817.

Heil van den Vrede 1781; Lofdicht op de Ruyter 1785 beide met goud bekroond; Thirsa of de Zege van den Godsdienst, treursp. 1784; Fanny, 1787 de Voorzienigheid, insgelijks bekroond 1789; Lady Johanna Gray, treurspel 1791; het Graf, leerdicht 1792; Ines de Castro trsp. 1793; Mucius Cordus trsp. 1795; de Ouderdom 1802, leerdicht; Proeve van Gezangen voor den openbaren Godsdienst 1804-05, 2 Dln.; Brieven aan Sophie over de Kantiaansche Wijsbegeerte 1806; Opwekking van Lazarus, dram. gedicht 1811; Verlosting van mijnen ouderdom 1808; de Eenzaamheid en de Wereld, leerdichten 1820. Voorts Oden en gedichten, 1796-1814, 5 Dln.; Op den dood van de prinses Douairière van Oranje-Nassau. In proza heeft hij geschreven: Over het heldendicht 1781; drie godgeleerde verhandelingen, alle bekroond; Dagboek mijner goede werken 1791; Julia en Ferdinand en Constantia, romans; Brieven over verscheiden onderwerpen 1785; Bijdragen met Kantelaar ter bevordering der schoone kunsten en wetenschappen 3 Dln. 1793-96. Zijn dicht- en prozawerken zijn uitgegeven te Rotterdam 1824, 11 Dln. in 8o en 2 supp.

Leerredenen naar de behoeften van onzen tijd 1794; Nederduitsche Spraak-kunst 1806, meermalen herdrukt, Nederduitsch taalkundig woordenboek 11 stukken 1812; Handwoordenboek voor de spelling der Nederduitsche taal; Kunstwoordenboek of verklaring van vreemde woorden en spreekwijzen uit verschillende talen ontleend 1824, met een supplement 1832.

A A N M E R K I N G E N .

dig, schoon en aandoenlijk dichtstuk.

Feith was, met van Alphen, Nieuwland en Billedijk, een der herstellere van onze diep vervallen Nederlandsche dichtkunst. Veel vaderlandsch en godsdienstig gevoel en een zeer vloeiende dichttrant kenschetsen zijn poëzie, meer dan oorspronkelijkheid en rijkdom van beelden. Hij is het best geslaagd in zijn leerdichten, minder in zijn treurspelen, die grootendeels in verhalen en alleenspraken bestaan, zonder actie zijn en aan overgevoeligheid — het gevolg van zijn tijdgeest — mank gaan. Zijn leerdicht *het Graf* en zijn ode *Aan de Onsterfelijkheid* worden voor zijn beste gedichten gehouden. Zijn *Mucius Cordus* is weinig anders dan het dramatiseren van de aanspraken en redevoeringen der patriotten van 1795. Meer dan dertig zijner *liederen voor den openbaren godsdienst* zijn in den bundel Evangelische gezangen opgenomen, te weten: Gez. 14, 23, 25, 26, 31, 37, 48, 53, 54, 66, 82, 84, 88, 89, 110, 113, 121, 128, 130, 141, 144, 152, 158, 160, 171, 172, 179, 191, waaronder eenige navorlgingen uit het Hoogduitsch.

Welsprekend kanselredenaar en tevens in zijn tijd een geacht taalgeleerde. Zijn *Taalkundig Woordenboek* was voor den tijd waarin hij schreef, een uitmuntend werk te noemen.

B R O N N E N .

der Maatsch. der Ned. Letterk. 1822.

V. Kampen, *Levensbericht van R. Feith*, voor de uitgeve zijner werken: *Gedenkzuil voor Mr. Feith, Lofrede op R. Feith*, door M. C. v. Hall; *R. Feith geschetst uit zijne gemeenzame brieven*, door W. H. Warnsinck Bz.; Oostkamp, Bourdeau en Wispelwey, *Hulde aan de nagedachtenis van Mr. R. Feith*, 1824; J. van Harderwijk, *Herinneringen aan Feith*; A. Elberts, *Aan Feith*, (in den Overijs. Alm. voor Oudh. en Lett. 1840).

Alg. Konst- en Letterbode 1841; J. Tideman, *Remonstr. Broederschap*.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

AREND FOKKE SIMONZ. (1755-1812), boekhandelaar te Amsterdam: naderhand kreeg hij een postje aan de Secretarie te dier stede; terwijl hij zijn vrije uren besteedde met les te geven. Hij stierf in zijn geboortestad, na de laatste jaren van zijn leven in bekrompen omstandigheden te hebben doorgebracht.

WILLEM BILDERDIJK (1756—1831) werd te Amsterdam geboren. Op zijn zesde jaar trapte hem een zijner speelmakkers op den voet, ten gevolge waarvan hij twaalf jaar van de buitenlucht en buitenwereld afgesloten werd. Gedurende dat langdurig huiszittend leven legde hij de gronden van die uitgebreide, veelomvattende kennis die later ieders bewondering opwekte. Boeken over natuurkunde, geschiedenis, logica, metaphysica, geneeskunde, wiskunde, bouwkunst, vestingbouwkunde, enz. enz., zij werden allen om zoo te zeggen verslonden. Ofschoon in zijn jeugd veel neiging hebbende voor den krijgsdienst, moest hij hiervan afzien om zijn verminkten voet en hij besloot in de rechten te studeeren. Na twee jaar te Leiden doorgebracht te hebben, zette hij zich te 's Hage neer (1782), waar hij zich als advocaat beroemd en als oranjeman door het verdedigen van partijgenooten gehaat maakte. Bij de omwenteling van 1795 vorderde de nieuwe Regeering van de praktijzins voor de Hoven een eed, inhoudende uitdrukkelijke afzwering van en haat aan het stadhouderschap en erkenning der *Rechten van den mensch*. Zulk een eed was den oranjegezinden Bilderdijk on-

VOORNAAMSTE WERKEN.

Katechismus van Kunsten en Wetenschappen 11 Dln. in 8o 1804. *Het toekomende jaar* 3000, 1793; *Boertige reis door Europa* 1806; *Proeve van een Ironisch Comisch Woordenboek*; *de Moderne Helicon* 1802 en verscheiden andere werken, waaronder een bundel gedichten: *Zede- en Dichtlievende Mengelingen*. Al de werken van A. Fokke Simonsz. zijn uitgegeven te Amsterdam, 12 Dln. in 8o. 1820.

1779 *Edipus Koning van Thebe*, treurspel *Sofocles nagevolgd*; 1780 *Brief van den navolger van Sophocles' Edipus*, 1781 *Mijne verlustiging*; *Vertelling voor de Minnedichter en hunne lezers*; 1785 *Deukalion en Pyrrha*, tooneelstuk; *Bloempjens* herdr. in 1836; 1787 *Tyrteus' Krijgsgezangen*; 1788 *Elius, Romance; Vertoogen van Salomo*; 1789 *De dood van Edipus, Sofocles nagevolgd*, treurspel; 1791 *Ode*; 1794 *Redevoering over de voortreffelijkheid der schilderkunst*; 1795 *Treurzang van Ibn Doreid* herdr. in 1808; 1799 *Mengelpoezij* 2 deelen, herdr 1821; *Lijkgedachten van zijne D. H. Prins Willem George Frederik*; 1803 *Het Buitenleven naar Delille*, herdr. in 1821; 1803-07, *Poezy* 4 deelen; herdr. in 1822; 1804-08 *Mengelingen* 4 deelen, herdr. 1828; 1805 *Vaderlandsche Oranjezucht* herd. 1841; *Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden*, vermeerderd in 1818; *Fingal* in zes zangen naar *Ossian* gevolgd 2 Dln.; 1806 *Napoleon, Ode* herdr. in 1824, *Nieuwe Mengelingen* 2 Dln. herdr. 1817; 1807 *Prins Karel Napoleon; Aan den Koning; Zegefeest*; *Ode*; *De Ziekte der geleerden* herdr. in 1828 en in 1848 met aant. van prof. J. David; 1808 *De Mensch naar Pope* herdr. 1828; *Kalimachus' Lofzangen*; *Lijkzang op S. T. J. Rau*; *Leydens ramp*; *Vreugdezang*; *Odilde*; *Floris V*, treurspel herdr. 1828. (Zijn andere treurspelen zijn: *Willem I van Holland*; *Kormak*

AANMERKINGEN.

Door zijn *Moderne Helicon* droeg hij veel bij tot het verdringen van dat sentimenteele en zoetsappige in de poëzie, 't welk de voortbrengselen, zelfs van groote dichters, zijner dagen ontsierd had. Overigens bekend door zijn voorlezingen in Felix Meritis. Zijn boert bestond meest in een parodie van ernstige onderwerpen; waarbij hij zich veeltijds van de platte volkstaal bediende. Hij is meer grappig dan geestig, min of meer in den stijl van Fockenbroch.

Bilderdijk steekt als dichter boven al zijn tijdgenooten uit. Niemand die hem evenaarde in rijkdom van kennis, in schat van woorden of in technische vaardigheid om verzen te schrijven. Hij leverde navolgingen of vertalingen uit twee en twintig verschillende talen; beoefende allerlei dichtsoorten, het blijspel uitgezonderd, en paarde aan oorspronkelijkheid van denkbeelden een verbazende gemakkelijke om onze taal in alle mogelijke vormen te buigen en te kneden. Dat een man als Bilderdijk, met zich zelven altijd bezig en zich onverzettelijk vastklemmende aan al wat achter hem lag, voornamelijk als lyrisch dichter optreedt, ligt voor de hand; echter verdienen zijn epos, *De ondergang der eerste wereld* en zijn leerdicht *De ziekte der geleerden* onze bewondering en waardeering. Ofschoon het eerste onvoltooid gebleven is, is dit dichtstuk, en om de keuze van het onderwerp, en om de heerlijke beschrijvingen die er in aangetroffen worden, een meesterstuk. Ook zijn *ziekte der Geleerden* is een kunstwerk, waarin het moeilijk is te zeggen wat meer onze bewondering opwekt of 's dichters groote geleerdheid of zijn forsche kernachtige stijl. Onder zijn vertalingen munt uit zijn *Buitenleven*, naar Delille's *L'homme des champs*, en onder zijn minder groote stukken, de epische romance, getiteld *Elius*. Niettegenstaande zijn groote kennis, de oorspronkelijkheid zijner verzen en zijn heerschappij over de taal, is Bilderdijk nooit populair geweest en zal het nooit worden: met zijn verouderde begrippen en zijn razen op de revolutie maakte hij zich bij zijn tijdgenooten gehaat en blijft hij vreemd voor het nageslacht, dat hem nooit zal leeren liefhebben, met uitzondering van enkelen, die door een gezette, ernstige studie den genialen man hebben leeren waardeeren en zijn zedelijke mistappen en overdreven ingenoo-

BRONNEN.

Alg. Konst- en Letterbode voor 1812.

Mr. Is. da Costa, *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk, eene bijdrage tot de kennis van zijn leven, karakter en schriften*, makende het zestiende deel van Bilderdijks gezamenl. dichtwerken: *Mijne levensbeschrijving*, te vinden in de *Mengelingen en Fragmenten*. Deze beschrijving loopt tot aan zijn komst te Brunswijk; *Eigen levensgeschiedenis*, door den Hoogleraar H. W. Tydeman, met een voorbericht, in het elfde Deel van de *Geschiedenis des Vaderlands* geplaatst. (Dit laatste levensbericht bevat eigenlijk meer bijzonderheden omtrent Bilderdijks vader en den toestand van Amsterdam in het midden der vorige eeuw.) Is. da Costa, *Bijdrage aan de Brieven; Gedenkzuil voor W. Bilderdijk*; Maronier (?) geeft een belangrijk levensbericht van den dichter in zijn *Voor-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

mogelijk af te leggen. Hij ontwikkelde zijn bedenkingen tegen dien *Eed* in zijn vermaarde *Adres aan de Vergadering der Provisionele Representanten van het volk van Holland*. Dat Request had een aanzegging van den Procureur-Generaal ten gevolge, waarbij hem gelast werd den Haag binnen vier en twintig uren en het grondgebied der Republiek binnen acht dagen te ruimen. (26 Maart 1795). Bilderdijk begaf zich naar Engeland waar hij in zijn levensonderhoud voorzag door het geven van onderwijs in talen en wetenschappen. Van daar ging hij naar Brunswijk welks hertog hem een kleine jaarwedde toelagde (1797); het ontbrekende moest hij door lesgeven en schrijven zoo goed mogelijk aanvullen. In 1806 naar het vaderland teruggekeerd vond onze dichter een gastvrij onthaal bij koning Lodewijk Napoleon die zijn talenten wist te waardeeren en hem een ruime jaarwedde toelagde. De inlijving van Nederland in het groote Fransche keizerrijk bracht den dichter in de grootste ongellegenheid: zijn pensioen werd ingetrokken en hadden eenige oude vrienden, benevens zijn groote geestkracht en vast vertrouwen op Gods wijsheid en liefde in het bestuur zijner lotgevallen, hem niet staande gehouden, hij ware in die rampvolle jaren onder den last van lijden en kommer bezweken. Bij den terugkeer van het geliefde Oranjenhuis werd ook de oude lijder en strijder voor Oranje niet vergeten. Koning Willem I legde hem een pensioen toe dat hij tot aan zijn dood behouden heeft en bijna ware hem de hoogleeraarstoel voor vaderlandsche geschiedenis en let-

VOORNAAMSTE WERKEN.

en een vertaling van Corneilles *Cid*; 1809 *Najaarsbladen* 2 Dln.; 's Konings komst tot den Throon, Feestviering met vrouwe K. W. Bilderdijk; Aan de Wed. Scheffer; Wapenkreet; Bath her-nomen; Gedachtenisrede op Pestel; Verspreide Gedichten 2 Dln.; 1810 Hulde aan zijne Keizerlijke en Koninklijke Majesteit; Echtviering van Keizer Napoleon; 1811 Winterbloemen 2 Dln.; 1813 Kort verhaal eener aanmerkelijke luchtreis en Nieuwe Planeet-ontdekking uit het Russisch vertaald; Krijgdsdansen; Hollands Verlossing 2 Dln.; herdr. in 1833, 1814 *Affodillen* (Graf-bloemen) 2 Dln.; 1816 *Wapenkreet*, Lierzang; Willem Frederik, Koning der Nederlanden; Vaderlandsche uitboezemingen met vrouwe K. W. B.; 1816. Een Protestant aan zijne Medeprotestanten; 1817 *De Dieren*; Nieuwe Uitspruitsels; Gedenkdag der Zege van Waterloo; 1818 *Wit en rood* 2 deelen; 1819 *Nieuwe Dichtschakeering* met vrouwe K. W. B. 2 deelen; *Ter nagedachtenis van J. W. Bilderdijk*; 1820 *Van het Letterschrift*; *De ondergang der eerste Wereld*, 5 zangen. onvoltooid, herdr. in 1834 en in 1847; *Persius Hekeldichten*; *Zedelijke gispingen*; *Poezy*; *Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden* 4 deelen; 1821 *De Muis- en Kikvorsch-krijg*, *Homerus nagezongen*, herdr. 1835; *Verhandelingen*; *Sprokkelingen*; 1821 *Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden* 3 deelen, herdr. in 1832-34; 1823 *Krekelzangen* 3 deelen, herdr. in 1835. *Bijdragen tot de tooneelpoezy*; *De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw van Mr. I. da Costa toegelicht*; *De derde October*; *Spreuken aan de Roomsche Katholijken dezer dagen*, door een Protestant; *Hoofst Gedichten met aantekeningen* 3 deelen; 1824 *Rotsgalmen* 2 deelen; *Op den moord van den Hertog d'Enghien*; *Aan Leyden op den 12 van Louwmaand* 1824; C. Huygens, *Korenbloemen met aantekeningen* 6 deelen; *Nieuwe Taal- en Dicht-*

AANMERKINGEN.

menheid met zich zelven over het hoofd zien, zoowel om zijn genialiteit, zijn veelzijdige en diepe kennis, als om de vele bittere levenservaringen en wederwaardigheden waarmede hij te worstelen had.

BRONNEN.

bericht voor den tweeden druk van het *Uitzicht op mijn dood*; Mr. Is. da Costa, *Inleiding op Bilderdijs Epos*, Leeuwarden bij Suringar 1847; *Voorredenen* voor elk der vijf deelen *Brieven*; van der Aa, vervolg op W. Geysbeek, waarin men een belangrijke bijdrage vindt omtrent *Bilderdijs leven en werken* van de hand van Mr. I. da Costa; Mr. J. Pan, *Aanwijzing der oudere en nieuwere Dichters* door Mr. W. Bilderdijs en Vrouwe K. W. Bilderdijs overgebracht of nagevolgd, met aantekeningen en eene voorlezing over de voortreffelijkheid van Bilderdijs in het navolgen en overbrengen der oude dichters, bijzonder van *Horatius*, 1839; H. J. Schimmel, *Eene bladzijde uit de geschiedenis van ons drama* (Gids 1855); Dr. A. de Jager, *Proeve over den invloed van Bilderdijs Dichtwerken op onze taal*; Prof. Jonckbloet's studie over Bilderdijs in zijn *Letterkunde*; J. v. Vloten *Dicht en Ondicht*; *Briefwisseling tusschen Willem Bilderdijs en de Heeren M. en J. R. Tydeman*, 2 dln. Lezenswaardig is ook het

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

teren aan het athenaeum te Amsterdam opgedragen, toen twee hoogleraren, beide heftige patriotten van 1787, hun krachten vereenigden om den gevreesden reactionnairen Bilderdijk te weren. Het gelukte hun: was het wonder dat onze dichter zich hierover diep gekrenkt gevoelde: te meer nog toen een bekend wiskunstenaar (J. P. van Capelle) benoemd werd. Hij verliet Amsterdam (1817) en vestigde zich ten derden male te Leiden, alwaar hij, steeds strijdende tegen den tijdgeest, voor een groot aantal studenten een collegie voor Nederlandsche Geschiedenis opende dat met groote belangstelling werd bijgewoond doch waar Bilderdijk door zijn eenzijdige beschouwing van wereld en menschen het getal zijner vijanden nog deed aangroeien. En in plaats van zijn begrippen omtrent vermaarde personen en belangrijke feiten te bestrijden en des noods te logenstraffen, schold en schimpde men op den grooten, genialen man of dichtte hem de gevaarlijkste en ongerijmdste plannen toe. Er waren nog wel mannen die den dichter begrepen, doch hunne stemmen werden overschreeuwd. Was het wonder dat Bilderdijks wrevel zich in zijn dichtbundels uitte en hij zich hoe langer hoe meer terugtrok en dat zulk een pennestrijd 's mans overtuiging niets wijzigde of veranderde? Hij verliet Leiden (1827) en vestigde zich metterwoon te Haarlem, waar hem in 1830 zijne tweede echtgenoot Katharina Wilhelmina Schweickhardt ontviel, met wie hij sedert vier en dertig jaren lief en leed gedeeld had. Deze slag was te zwaar voor

VOORNAAMSTE WERKEN.

kundige Verscheidenheden 4 deelen; 1826 *Nafonkeling* 2 deelen; *Nederlandsche Spraakleer*; *Oprakeling*; 1827 *Nieuwe Oprakeling*; *Afscheid aan Leyden*; *Gedichten zonder aanteekeeningen, die achterwege gebleven zijn*, 2 deelen; *De voet in 't Graf*, jongste gedichten; *Gedichten van Antonides van der Goes* 3 deelen; 1828 *Spreuken en Voorbeelden van Muslih Eddin Sadi*, getrokken uit zijn roozengaard; *De Cycloop*, saterspel naar Euripides; *Spieghele Hartspiegel in nieuwere taal en dichtmaat overgebracht*; *Naklank*; *Ware liefde tot het Vaderland*; *Over de Perspectief*; *Avondschemering*; *Korte Aanmerkingen op Huydecopers Proeve van taal- en dichtkunde*; *Vermaking*; 1829, *Nieuwe vermaking*; *Uitzicht op mijn dood*; *Proeve eener navolging van Ovidius' Metamorphosen*; *Aan den Heer Le Sage ten Broek*, in antwoord op zijnen openbaren brief; *Woordenboek der Nederduitsche Spelling*; *Schemerschijn*; *Nieuwe Gedichten*; 1830 *Nasprokkeling*; 1831 *Beginfels der Woordvorsching*.

Na zijn dood verschenen nog een overzetting van de *Redevoering des heiligen Oulvaders Chrysostomus* 1832; *Opstellen van godgeleerden en zedekundigen inhoud* 1833; *Mengelingen en Fragmenten* 1834; *Verzameling van brieven*, 5 Dln.; uitgegeven door I. da Costa en W. Messchert 1836; *Het Nicotiaansche Kruid*, achter den nieuwen druk van het *Uitzicht op mijn dood* 1832; *Nalezingen* 2 Dln. 1833, *Geschiedenis des Vaderlands*, uitgegeven door den Hoogl. Mr. H. W. Tydeman, 12 Dln. Het 13e Dl. in 2 stukken, met aanteekeningen, is van de hand des Uitgevers. Al de dichtwerken van W. Bilderdijk zijn uitgegeven 16 Dln. in 8o, onder toezicht van Mr. I da Costa, bij A. C. Kruseman te Haarlem 1856-60. *Briefwisseling van Mr. W. B. met M. en H. W. Tydeman* 2 dln. 1866-67.

AANMERKINGEN.

BRONNEN.

Verslag over eenige handschriften nagelaten door Mr. W. Bilderdijk, medegedeeld door Dr. Schotel in de Handelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1866; N. Beets, *Verpoozingen op letterkundig gebied*; Simon Gorter: *Over Bilderdijk* in zijn *Letterkundige studiën* 1871; Mr. W. Bilderdijk's eerste huwelijk naar zijne briefwisseling met vrouw en dochter (1784-1807) medegedeeld door zijn aangehuwden kleinzoon J. C. ten Brummeler Andriessen 1873; Dr. Wap: *Bilderdijk. Eene bijdrage tot zijn leven en werken* 1874; Dr. J. van Vloten, *Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. W. Bilderdijk naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met zijn leven en brieven* 1869; Cd. Busken Huet, *Nieuwe Litt. Fantasiën; Bilderdijk en een aanloop* (Lett. Schetsen van Dr. J. ten Brink); Mr. S. J. E. Rau *Het ontwerp van Bilderdijks Epos* (zie Hand. der Maatsch. der N. Letterk. 1876; Joh. C. Zimmerman, *Het Bilderdijksfeest en het Bilderdijks Monument* in de *Gids* van 1856.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

zijn diep geschokte ziel: zij verliet het lichaam van den afgetobden strijder op den 18 December 1831. Zijn stoffelijk overschot rust in de Groote Kerk te Haarlem; in den pilaar bij zijn graf staat met gulden letteren te lezen: **BILDERDIJK**.

KATHARINA WILHELMINA SCHWEICKHARDT (1776-1830), geb. te 's Hage, dochter van den met roem in zijn vak bekenden kunstschilder Schweickhardt, die zich in 1787 in Engeland metter woonvestigde. Daar leerde Bilderdijk haar kennen en waardeeren. Ofschoon onze dichter bij zijn vertrek uit het vaderland vrouw en kinderen had achtergelaten, nam hij Katharina tot zijn tweede vrouw en liet zich van de eerste scheiden. Sedert dien tijd deelde zij met onbezweken liefde en trouw in al de wederwaardigheden van zijn moeilijken levensloop. Bij een gelukkigen aanleg werd zij door Bilderdijk tot dichteres gevormd. Het stoffelijk overschot van dit vermaarde echtpaar rust bij elkander in de Groote Kerk te Haarlem, in een graf toebehoorende aan den hartelijken vriend van beider laatste levensjaren, den predikant H. Manger.

JACOBUS BELLAMY (1757-1786), geboren te Vlissingen, verloor zijn vader op jeugdigen leeftijd, werd tot broodbakker opgeleid; zijn onverzadelijke leelslust en zijn aanleg voor de dichtkunst brachten eenige bekwame mannen zijner geboortestad op het denkbeeld om hem in de theologie te Utrecht te laten studeeren. Gedurende zijn verblijf te dier stede had Bellamy in 1782 de roekeloosheid een pennemes door te bijten en bij ongeluk slikte hij

VOORNAAMSTE WERKEN.

De meeste gedichten van Mevrouw Bilderdijk zijn in de bundels van haar echtgenoot geplaatst. Echter is van haar afzonderlijk uitgegeven: *Rodrigo de Goth*, naar het Engelsch van Southey; *Jezus' Lijden*, een verhalend gedicht en de treurspelen: *Elfriede*; *Dargo*, *Ramiro* en een vertaling van Racine's *Iphigenia in Aulis*. Haar gezamenlijke werken (vervolg op Bilderdijk) zijn uitgegeven in 3 deelen.

Gezangen mijner jeugd, 1782; *Vaderlandsche gezangen van Zeelandus* 1782; *Gezangen van J. Bellamy* 1785; voorts nog menig dichtstukje en proza-opstel in de *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart* 3 st. door hem en eenige zijner vrienden (Hinlopen, Kleyn, Rau en Kinker) opgesteld, en onder anderen daarin *Roosje*, een vertelling. *Nagelaten gedichten*. Al zijn gedichten zijn in 1816 door Loosjes in zakformaat uitgegeven en sedert twee maal herdrukt.

AANMERKINGEN.

BRONNEN.

Het oordeel over dezen dichter is zeer uiteenlopend; terwijl sommigen hem lof toezwaaien en zijn verzen krachtig, eenvoudig en zoetvloeiend vinden, gispden anderen in hem den opgewonden toon, de bulderende declamatie en het pathos zijner gedichten. Om billijk te zijn moet men die gebreken voor een deel aan den gistenden politieken toestand van zijn tijd en aan zijn jeugd toeschrijven. Zijn *Vaderlandsche Gezangen* bewijzen wat men van den jeugdigen Bellamy zoude te wachten hebben gehad, indien zijn gedichten op meer gevorderden leeftijd meer diepte gekregen hadden.

Van Mevrouw Bilderdijk geb. Schweickhardt bestaat een *levensbericht* van Mr. Nicolaas Carbasius, I. da Costa schreef haar biografie in van der Aa's vervolg op Witsen Geysbeek.

Ter gedachtenisse van J. Bellamy Amst. 1789; A. Vereul; *Redevoeringen* (Lofrede op Bellamy) W. A. Ockerse en Mevrouw de wed. Kleyn, *Gedenkzuil op het graf van Bellamy*; *Uit Bellamy's nagelaten brieven en papieren* door Dr. J. van Vloten (overgedr. uit het Archief IIIe Dl. nit-

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

een stuk daarvan in. Dit veroorzaakte hem aanvankelijk veel pijn, en ofschoon hij er later niets meer van gevoelde, heeft dit stuk pennemes hoogst waarschijnlijk zijn dood bespoedigd. Anderen schrijven dien aan de gevolgen van het schaatsenrijden toe. Hij stierf te Utrecht.

JACOBUS KANTELAAR (1759—1821), geboren te Amsterdam, predikant te Almeloo, daarna volksvertegenwoordiger in de Nationale Vergadering, eindelijk koopman in effecten. Hij overleed op zijn buitengoed Landwijk nabij Zwolle.

JAN VAN WALRE (1759-1837), geboren te Haarlem, Boekhandelaar en later Lid van den stedelijken Raad zijner geboortestad, alwaar hij ook overleed. Zijn stoffelijk overschot rust op den kerkhof te Overveen.

JOHANNES PETRUS KLEYN (1760-1805), geb. te Hooge Zwaluw, eindigde na vele wederwaardigheden zijn leven als raadsheer in het provinciale hof van Gelderland. Hij was gehuwd met de dichteres Antoinette Ockerse, zuster van W. A. Ockerse.

WILLEM ANTON OCKERSE (1760-1826), geboren te Vianen, bekleedde het leeraarsambt te Baarn en Wijk bij Duurstede. Sedert de Omwenteling van 1795 op het Staatstoonnel werkzaam; na 1798 effectenhandelaar te Amsterdam, doch zijn gansche fortuin

Lofrede op Schultens 1794; *Verhandeling over het Herdersdicht* bekrond in 1791, uitgegeven in 1813; *Bijdragen met Feith ter bevordering der schoone kunsten en wetenschappen* en *Uitgever van het tijdschrift Euterpe* met Siegenbeek; *Advies in de Nationale Vergadering*; *Lierzangen*; waaronder *Schimmelpenninck*; *Redevoeringen en Dichtstukken*, uitgegeven door den Hoogleraar M. Siegenbeek 1825.

Willem de Eerste, Prins van Oranje, treurspel 1785; *Pygmalion, dichterlijk tooneel* 1796; *Natuur en opvoeding of het Gansje*, zangspel 1800; *Heidebloemen* 1815; *Gedachtenisoffer aan Ward Bingley* 1821; *Diederik en Willem van Holland*, treurspel 1821; *Heksluiking* 1828; *Manteldroom*, een blijspel naar het Fransch van Andrieux.

Oden en Gedichten 1782; *Gedichten* (met zijn echtgenoot) 1792; *Nagelaten gedichten, oden en elegiën* 1809; *Kleine prosaische en poëtische bijdragen* 1818.

Proeven voor het verstand, den smaak en het hart 3 st. 1784-94 (Zie Bellamy) *Ontwerp tot eene algemeene karakterkunde* 3 stukken 1788-97; *Napoleontische Redevoeringen* 1814; *Lijkrede op Napoleon*; *De Veldslag en overwinning op Waterloo*, een leesboek voor ouders en kinderen, die godsdienst en

AANMERKINGEN.

Welsprekend redenaar. Zijn *Lofrede op Schultens* heeft hem grooten roem verworven. Als dichter heeft hij zich beroemd gemaakt door zijn *Ode aan Schimmelpenninck* en door zijn elegie *Op den dood van een kind*.

Eenvoudig en natuurlijk, los en bevallig, vol gevoel en geestig. Zijne *Heidebloemen* zijn uitmuntend. Zijn *Diederik en Willem* wordt door velen voor schooner gehouden dan Klijns *Montigni*, waarmede het om den prijs dong bij het Kon. Instituut.

Kleyn behoorde tot den dichterkring van Bellamy. Hij munt vooral uit in het lierdicht en zijn muze is gewijd aan deugd, liefde, vriendschap en godsvrucht.

Grondige kennis, en een helder oordeel kenmerkt zijn prozaschriften. Zijn *Napoleontische Redevoeringen* lijden aan gezwollenheid. Zijn poëzie is zacht en bevallig en is wel eens met die van Poot en Jeremias de Decker vergeleken. Bekend is zijn gedicht *Het Ouderlijk Huis*. Vele zijner losse Gedichten zijn te vinden in het tijdschrift *de Recensent* ook *der Recensenten*, de eerste vijf-

BRONNEN.

geg. door het *Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen*.

*Konst- en Letterbo-
de voor 1821.*

*Jaarlijksch Verslag
van de Maatschappij
der Ned. Letterk.
1838.*

Witsen Geysbeek,
*Leven van J. P.
Kleyn* (in de *Rec.* ook
der *Rec.* voor 1807).

H. W. Tydeman en
J. Clarisse, *Beknopt
Levensbericht van W.
A. Ockerse*, te vinden
voor het III. Dl. zij-
ner *Vruchten en Re-
sultaten*; J. Schelte-
ma, *Geschied- en Let-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

verloren hebbende werd hij in 1810 predikant te Limmen tot 1818. Hij eindigde zijn loopbaan te 's Hage als tweede secretaris der Maatschappij van Weldadigheid, aan welken post ook verbonden was de Redactie van het tijdschrift *de Star*.

ADRIAAN LOOSJES Pz. (1761-1818), geboren op het eiland Tessel, waar zijn vader doopsgezind predikant was. Eerlang naar Haarlem beroepen, wilde de vader den jongen Adriaan tot het predikambt opleiden, doch de zoon, na zijn studiën eenigen tijd met ijver voortgezet te hebben, veranderde van plan en werd boekhandelaar te Haarlem, waar hij plotseling aan een beroerte overleed.

JAN HENDRIK VAN DER PALM (1763-1840), geboren te Rotterdam, predikant te Maartensdijk, daarna buiten betrekking om zijn patriotsche gevoelens; na 1795 Hoogleeraar in de Oostersche talen en Hebreeuwsche Letterkunde te Leiden; naderhand in 1799 Agent (minister) van Nationale Opvoeding, en van 1805-38 weer Hoogleeraar te Leiden, waar hij overleden is. In de Pieterskerk aldaar is een welgelijkende buste van hem geplaatst. Zijn

VOORNAAMSTE WERKEN.

vaderland liefhebben 1815; *Gedenkschriften der Kerkhervorming* 1817; *Gedenkzuil op het graf van Bellamy, met zijn zuster Mevr. de Wed. Kleyn* 1822; *Vruchten en Resultaten van een zestigjarig leven* 3 Dln. 1823-26; *Nagelaten Redevoeringen* 1826. Voorts vele *Verhandelingen*, te vinden in de *Vad. Letteroefeningen*. Zijn verstrooide gedichten zijn niet in een bundel bijeengebracht.

Vele werken in proza en poëzie, te talrijk om alle op te noemen: onder anderen: *Minnezangen en Jeugdige Gedichten* 1783; *M. A. de Ruyter* 1785 een gedicht in 10 boeken; *De laatste zegetocht van de Ruyter*, 12 boeken 1812; *Nagelaten Gedichten* 2 Dln.; Verscheiden dichterlijke vertalingen enz.; Romantische Tafereelen, meest in samenspraken, als: *Frank van Borselen en Jacoba van Beijeren*; *Charlotte van Bourbon* 1792; *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen*, 1794; *Louise de Coligny* 1803; *Johan de Witt* 1805; *Arnoldus Geesteranus en Susanna van Oostdijk* 1808. Vaderlandsche romans waaronder: *Maurits Lijnslager* 4 Dln. 1808; *Hillegonda Buisman* 4 Dln. 1814; *Zedelijke verhalen* 3 deelen 1805; *Susanna Bronkhorst* 6 deelen, een navolging der *Clarissa van Richardson* 1807 en meer andere.

Enkele losse gedichten, aanspraken en redevoeringen. *Salomo* (behelzende de verklaring van een deel van Salomo's spreken) 6dln. 1808—16, 3e dr. 1834-35; *Eenige liederen van David en al de liederen van Azaf* 1815; *Bijbel voor de jeugd* 24 dln 1811—34 herdr. in 1835 en in 1855: *Geschied- en Redekundig Gedenkschrift van Nederlands herstelling* 1816, 3e dr. 1863; *Bijbel: alle de boeken des O. en N. verbonds met de Apocryfe boeken en aantekeningen* 1818-38; *Verhandelingen, redevoeringen en losse geschriften* 4 dln.

AANMERKINGEN.

tien Deelen, van welk tijdschrift hij lang hoofdredacteur was.

Loosjes is ongemeen vruchtbaar en wel eens wat al te uitvoerig; over het algemeen een getrouw schilder van oud vaderlandsche gebruiken, gelijk zijn twee vriendinnen E. Bekker en A. Deken het waren van de zeden van haren tijd, bij wie hij echter in geestesgaven verre ten achter staat. Als dichter komt hem een plaats toe onder de dichters van den tweeden rang.

Waardig opvolger van zijn vriend en leermeester Schultens; groot kanselredenaar, door zijn tijdgenooten algemeen bewonderd, doch wiens breede volzinnen, naar de classieken gevormd, bij het tegenwoordig geslacht weinig waardeering vinden. Zijn *Salomo* is steeds bewonderd om den schat van levenswijsheid en diepe menschenkennis die er in doorstralen. Zijn *Gedenkschrift van Nederlands herstelling* heeft meer waarde uit een letterkundig dan uit een historisch oogpunt, daar het weinig betrouwbaar van inhoud is.

BRONNEN.

terk. Mengelwerk Dl. III St. I; H. W. Tydeman in de *Mnemosyne* XIX bl. 292.

P. Hofman Peerlkamp, *Over A. Loosjes Pz., voorlezing; Hulde aan de nagedachtenis van A. Loosjes Pz.* door Peerlkamp, de Koning, v. d. Willegen en Meyer.

N. Beets, *Leven en Karakter van J. H. van der Palm*; M. Siegenbeek, *Hulde aan de nagedachtenis van J. H. van der Palm*; C. J. van Assen, *Over J. H. van der Palm*, te vinden in de nieuwe werken van de Maatschappij der Ned. Letterkunde, VI Dln.; H. F. F. Fockens, v. d. *Palm als bijbeluit-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

stoffelijk overschot rust te Katwijk.

1818—29, herdr. in 5 dln. 1846. Al de door v. d. P. uitgegeven leerredenen zijn van 1841—45 in 16 dln. op nieuw uitgegeven.

PIETER NIEUWLAND (1764-1794), geboren in de Diemermeer bij Amsterdam, overleden te Leiden, als Hoogleeraar in de sterrenkunde, nadat hij deze en de stuurmanskunst te Amsterdam als Lector had onderwezen. Hij was een kweekeling van de Bosch en Wyttenbach, en overleed een jaar na zijn beroeping als hoogleeraar. Zijn lijk werd begraven op den kerkhof nabij de Diemerbrug.

JOHANNES KINKER (1764-1845), geboren den 1 Januari aan den Overtoomschen weg onder Nieuwer-Amstel, advocaat te 's Hage, later te Amsterdam; van 1817-1830 Hoogleeraar in de Nederlandsche Letterkunde te Luik. Hij sleet zijn overige dagen als ambteloo burger te Amsterdam.

Orion, en een treurzang op het overlijden zijner vrouw Anna Pruyssenaar in zijne nagelaten gedichten. Voorts vertalingen van onderscheiden plaatsen der oude dichters over de *onsterfelijkheid der ziel* en anderen, vooral *De duif van Anakreon*. Zijne *Gedichten* zijn in twee bundels uitgegeven: de eerste 1788, de laatste in 1797 door den heer Jeronimo de Vries.

Academiezingen 1781; *De Eigenbaat*, Parodie 1785; *Mijne minderjarige Zangster* 1785; *Janus* 1787, (35 Nummers); *Orosmane of de dood van Zaïre*, moorddadig treurspel 1787; *Post van den Helicon*, letterkundig weekchrift 1788, met bijdragen van Bilderdijk en anderen; *van Rots* episodisch drama 1789; *Celia*, treurspel 1792; Bijdragen tot den *Janus herrezen*, tijdschrift van 1795—98, 3 Dln. in 40; *Parodiën* op verschillende tooneelspelen 1797—99; Bijdragen tot het *Magazijn van Kritische Wijsbegeerte en hare Geschiedenis* uitgegeven door P. van Hemert 1799-03; *Proeve van eene opheldering van de Kritiek der zuivere rede* 1800; *Parodie op Edipus te Kolone* 1807; *Almanzor en Zehra* 1805; *de Tempelheeren* naar Raynouard, treurspel 1805; *Proeve eener Hollandsche prosodia* 1810 in de werken der Holl. Maatsch. van fraaie Kunsten en Wetensch.; *Gedich-*

AANMERKINGEN.

Nieuwland vereenigt de liefelijkste zoetvloeiendheid met de verhevenste denkbeelden en de aandoenlijkste teederheid. Van de eerste getuigt zijn *Duifje*; van de tweede zijn *Orion*; van de derde zijn *Lijkzang op zijn vrouw*. Hij was daarbij een ervaren wis-, natuur- en sterrenkundige en een goed kenner der ouden, inzonderheid hunner wijsgeeren, gelijk hij dan ook over den wijsgeer Musonius geschreven heeft.

Grondige kennis van onze taal; stoutheid van uitdrukking, oorspronkelijkheid van gedachte en zoetvloeiendheid. Kinker was een groot taal- en letterkundige, dichter en wijsgeer, doch zijn wijsbegeerte werd slechts door weinigen in ons land begrepen. Van zijn gedichten heeft men gezegd: zij zijn niet onder 't hart maar onder 't hoofd geteeld.

BRONNEN.

legger, redenaar en; schrijver gekenschetst, J. P. Tiele's *J. H. van der Palm in de Spectator* 1861; J. van Vloten, *Dicht en Ondicht*; N. Beets *Anton Reinhard Falck en het gedenkschrift van Nederlands herstelling in zijn Verscheidenheden* Dl. I.

J. H. v. Swinden, *Lijkrede op P. Nieuwland*; J. W. van Sonsbeek en D. J. v. Lennep, *Ter nagedachtenis van P. Nieuwland*; *Alg. Konst- en Letterbode*. 1794.

Mr. M. C. van Hall, *Johannes Kinker, Bijdragen tot zijn leven, karakter en schriften*; B. H. C. H. v. d. Wijck, *Johannes Kinker*; J. van Vloten *Dicht en Ondicht*.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

CORNELIS LOOTS (1767-1834), op Tessel geboren uit burgerouders, kreeg een gebrekkige opvoeding. Later boekhouder te Amsterdam zijnde ontbrak hem de noodige tijd voor zijn dichterlijke vorming; echter was het een man met veel dichterlijken aanleg. Hij was gehuwd met de zuster van Helmers. Overleden te Amsterdam. Op reis naar Duinkerken zijnde leerde hij Vondels *Palamedes* en *Hekeldichten* kennen, waardoor zijn sluimerende dichtgeest ontwaakte.

JAN FREDERIK HELMERS (1767-1813), te Amsterdam geboren en overleden, makelaar in steen en metselaar. Geen geleerde maar een man van groote belesenheid. Op meer gevorderden leeftijd bekwam hem de lust om nog Latijn en Grieksch te leeren, doch zijn bezigheden hebben hem hierin verhinderd. Hij stierf te Amsterdam op het oogenblik dat de Fransche Keizer, beducht voor den indruk dien zijn gedichten op het gistende volk maakten, bevel had gegeven tot zijn inhechtenisneming. Helmers ligt te Muiderberg begraven.

JACOBUS SCHELTEMA (1767-1835), geboren te Franeker, ontving zijn opleiding als rechtsgeleerde aan de toenmalige Hooogeschool zijner geboortestad. Na 1795 bekleedde hij verschillende rechterlijke betrekkingen. Het laatste werd hem door het Hooge Militair Gerechtshof te Utrecht. Hij was van kracht tot zijn overlijden.

ten, 5 Dln. 1819—23; *Beoordeeling der Spraakleer van Bilderdijk* enz.

Gedichten, 4 deelen, 1816; *Nieuwe Gedichten* 1812, waaronder *Nederlands verlossing* in 1813; *De Mensch*, in 3 zangen, 1819; *Op het tweede eeuwgetijde der beurs van Amsterdam*. Hij gaf verscheiden losse gedichten uit die later in zijn bundels zijn opgenomen. *Nagelaten Gedichten* 2 dln. 1855.

Dinomaché, of de verlossing van Athene 1789; *Socrates*, in drie zangen, 1790; *Dichtertijke gedachten-beelden* 1801; *De Hollandsche Natie*, in zes zangen, 1812, voor de 9de maal herdrukt in 1849; *Gedichten* 1809 en 1810, 2 deelen; *Nagelaten Gedichten* 1814, 2 deelen, uitgegeven door van Hall, Loots en Kleyn.

Levensschets van Simen Stijl 1804; *Staatkundig Nederland*, 2 Dln. 1806; *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher*, 1809; *Peter de Groote in Holland en te Zaandam* in 1697 en 1717, 2 Dln. in 8o, 1814; *Alexander, keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam* in 1814, 1815; *De laatste veldtocht van Napoleon Bonaparte* 1816; *Rusland en de Nederlanden in derzelver wederkeerige betrekkingen*, 4 Dln., 1819; *Koning en Scheltema*,

AANMERKINGEN.

Levendigheid van gevoel, oorspronkelijkheid en verbeeldingskracht, meer gespiegeld dan vloeiend, somtijds wel wat onbeschaafd en min keurig in de keuze zijner woorden. Gedurende de Fransche overheersching hield hij door zijn zangen het uitzicht op het herstel onzer onafhankelijkheid levendig. Onder zijn gedichten munten het meest uit: *Julius Caesar* en *Lierzang tot Lof der Holl. Natie*. Zijn zwanenzang was een gedicht gewijd aan den val der citadel.

Een der stoutste en krachtigste dichters, vol vuur en vaderlandsliefde; doch niet altijd gelukkig in zijn beelden die hij te ver zoekt. Ook wel eens aan overhaasting en daardoor aan misvattingen en herhalingen blootgesteld. Zijn vurige vaderlandsliefde loste zich op in één wensch: de verlossing van zijn vaderland. Zijn *Hollandsche Natie* schildert den roem van oud-Nederland met de levendigste kleuren: geen wonder dat dit gedicht gedurende de Fransche overheersching vervaardigd, een diepen indruk op zijn landgenooten maakte, van wier zwak, zucht tot grootspraak, de dichter meesterlijk partij heeft getrokken.

Groot Geschied-, Letter- en Oudheidkundige. In zijn werken onderscheidt hij zich door zijn duidelijkheid, grenzende aan wijldloopigheid; doch zonder verheffing, en waar hij dit beproeft, zoo als in den laatsten veldtocht van Napoleon, mislukt hem dit, vooral als hij Hooft wil navalgen.

BRONNEN

Nagedachtenis van C. Loots door H. Haakman, M. C. v. Hall, J. Kinker, H. H. Klijn, J. v. Walre, H. Tollens Cz.; Voorbericht voor zijn *Nagel. Gedichten* Amst. 1855 en *Vad. Letteroefeningen* voor 1856. I p. 627 en verv.

Hulde toegebracht aan de nagedachtenis van J. F. Helmers; J. van Vloten *Nederlandsch Dicht en Oudicht*; J. Bowring, *Aanmerkingen op onze Vaderlandsche Letterkunde*; Dr. G. D. J. Schotel. *Herinnering aan J. F. Helmers*, afzonderlijk en in de *Europa* 1859.

J. Kops, *Hulde aan de letterk. verdienste van Jacobus Scheltema*; P. Scheltema, *Het leven en de letterk. verrigtingen van den geschiedschrijver Mr. J. Scheltema*; *Tijdschrift voor Geschied. Oudh. en Statistiek van Utrecht*, voor 1835; Mengel-

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

ANTONI CHRISTIAAN WINAND STARRING VAN DEN WILDENBORCH (1767-1840), geboren te Gendringen, studeerde in de Rechten te Harderwijk en woonde, sedert 1791, op zijn buitengoed Wildenborch bij Vorden, zijn leven toewijdede aan de beoefening zijner geliefkoosde studiën: de natuurwetenschappen en de landhuisbouwkunde. Hij overleed aldaar aan een aanval van beroerte.

MAURITS CORNELIS VAN HALL (1768-1858), geboren te Vianen, was advocaat te Amsterdam, daarna voorzitter van het Comité van Justitie, president van het Wetgevend Lichaam te 's Gravenhage, procureur der gemeente Amsterdam, enz. Na 1813 genoot hij in ruime mate het vertrouwen van Koning Willem I. Hij werd president van de rechtbank van eersten aanleg te Amsterdam, daarenboven lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 1842-49. In 1856 werd hem eervol ontslag verleend uit zijn betrekking. Zijn beide laatste jaren bracht hij op een rustbank liggende door ten gevolge van een ongemak aan een zijner beenen.

SAMUEL IPERUSZ WISELIUS (1769-1845), geboren te Amsterdam, sedert 1795 ijverig werk-

vier brieven over de uitvinding der Drukkunst, 1832; De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke vloot 1825; Geschied- en Letterkundig Mengelwerk, 4 Dln. 10 stukken 1825; Geschiedenis der Heksenprocessen 1828; Verhandeling over het bewerken eener Geschiedenis der Nederlanden 1829; Verhandeling over het vrijen en trouwen.

Eerste Proeven in poëzij, 1786; Dicht-oeffening 1791; Gedichten 2 dln. 1820; Nieuwe Gedichten 1827; Winterloof 1833. De laatste uitgave zijner Gedichten, door hem zelve nauwkeurig herzien en verbeterd, is van het jaar 1836. In proza Kleine verhalen 1837. N. Beets gaf in 1862 Starings Gedichten op nieuw uit in 4 Dln. Haarlem 1862. In 1871 verscheen er een volksuitgave van.

Jubelzang op het 150jarig bestaan der Utrechtsche hoogeschool 1786; Gedichten, in drie verzamelingen, 1818, 29, 39; Feestzang op het 250jarig bestaan der Academie van Leyden 1825; Ter nagedachtenis van C. Loots 1834; Het leven en karakter van den admiraal van Kinsbergen 1841; Hendrik graaf van Brederode, mede-grondlegger der Nederlandsche vrijheid 1844; Schimmelpenninck, voornamelijk als Bataafsch gezant op het congres van Amiens 1847; Gemengde schriften, betrekkelijk tot de geschiedenis, de letterkunde en de geschiedenis der vaderlandsche regtsgeleerdheid 1848; Mr. Johannes Kinker, bijdrage tot zijn leven, karakter en schriften 1850, enz. Zonder zijn naam gaf hij uit: Gedenkschriften van en door Frank Floriszoon van Arkel, 2e uitgaaf 1852.

De Roem, in 2 zangen, 1814; voorts de volgende treurspelen: Polydorus, 1814; Adel en Mathilde 1816;

AANMERKINGEN.

Oorspronkelijk in zijn manier van voorstellen. Naif, zinnrijk, geestig en hoog beschaafd. Vooral veel aanleg tot het dichten van ridderlijke legenden en luimige volksverhalen. Zijn *Ada van Holland*, 't *Vogelschieten*, de *Verjaardag*, de *Biecht*, de *Meizang*, de *Adelina Verbeid*, *Herdenking*, de *Min*, *Cogstlied*, *Aan mijne dennen* enz. munten door hun schoonheid uit. Ook zijn puntdichten verdienen grooten lof om hun kernachtigheid. Bekend van hem is zijn stukje: *De hoofdige Boer*. Veel overeenkomst met C. Huyghens; hoe meer men zijn gedichten leest, hoe meer zij in fraaiheid toenemen.

Van Halls poezie, zoo wel als zijn prozastijl, is gespiegeld en bloemrijk. Als oorspronkelijk dichter deed hij zich het eerst kennen door den stouten zang op den *Orkaan* van 9 Nov. 1800. Voorts munten uit: *De Gevallen eik* (gedicht bij gelegenheid van de inlijving in 1810); *Feestzang op de 250jarige viering van de stichting der Leidsche hoogeschool*; *Aan Willem I*; *Scipio de eerste Afrikaner op zijne landhoeve te Lütcrnum* en vooral zijn voortreffelijk *Lied Ter Nagedachtenis van Cornelis Loots*. Als historieschrijver heeft hij zijn roem gevestigd door zijn *leven en karakter van den admiraal van Kinsbergen*. In zijn verdediging van Brederode tegenover Schiller, Bilderdijk, en Groen van Prinsterer is hij minder gelukkig geslaagd. In zijn gedenkschriften slaat hij een humoristischen toon aan.

Zijn verzen missen eenvoud en gloed, maar munten uit door hun kunstigen vorm. Onder de latere dichters is hij de eenige, die zich genoeg-

BRONNEN.

werk. *Vad. Letteroef.*
1834.

Mr. B. H. Lulofs, *Gelderlands voortreffelijkste dichter* Mr. A. C. W. Staring; Mr. P. E. Robidé v. d. Aa, *Iets over Staring* (Geld. Volksalm. 1843); *Inleiding voor Starings gedichten*, in de uitgave van N. Beets; C. B. Huet, *Litt. Fantasiën* en de *Gids* voor 1837 en 1838.

H. J. Koenen, *Levensbericht van Maurits Cornelis van Hall* in de *Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, 1859; *Konst en Letterbode* 1858; *Van Vloten Dicht en Ondicht*; *Critiek op zijn Hendrik van Brederode* door R. C. Bakhuizen v. d. Brink. (Zie diens *Studiën en schetsen*).

P. van Limburg Brouwer, *Het leven van S. I. Wiselius*;

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

zaam op het staatstoneel; na 1813 Directeur van Politie in zijn geboortestad, waar hij onverwacht overleed, na sedert 1829 als ambteloos burger geleefd te hebben.

ADAM SIMONS (1770—1834), geboren te Amsterdam, eerst predikant aan de Vuursche en den Uithoorn, later Hoogleeraar in de Nederlandsche Letteren en Welsprekendheid te Utrecht.

JOHANNESCLARISSE (1770—1846), geboren te Schiedam, Hoogleeraar te Harderwijk; daarna predikant te Rotterdam en eindelijk Hoogleeraar te Leiden. Hij overleed aan een beroerte op den huize den Brink, gelegen niet ver van het dorp Rheede en werd te Katwijk begraven.

HENDRIK HARMEN KLIJN (1773—1856), geboren en gestorven te Amsterdam. Hij had met zijn broeder Barend een suikerfabriek, doch na diens dood deed hij geen zaken meer.

JAN TEN BRINK (1771—1839), geboren te Amsterdam, was een ijverig patriot en werd in 1804

2e dr. 1817; *Alcestis* 1817; *Ion* id. 1818; *Hector* id. naar het Fransch van Luce de Lanceval 1812; *De dood van Karel, kroonprins van Spanje* id. 1819 2e dr. 1828; *Aernout van Egmond, hertog van Gelder*, id. 1820; *Lofzang op den onvergetelijken dichter Hene-moësus Diombrus*, satyre, en meer Gedichten van onderscheiden aard. Zijn *Mengel- en Tooneelpoëzie* is uitgegeven in 5 Dln. 1822; *Nieuwe Dichtbundel* 1833.

Gedichten 1811; *De waarde van den mensch*, leerdicht, in 2 zangen, 1814; *Alexander, de Keizer aller Russen*, in 3 zangen, 1815; *Het huisselijk leven*, leerdicht in 3 zangen, 1832; *Verstrooide Gedichten* 1822; *Verzamelde Poëzie* 1834; *Verhandelingen* 1834 (na zijn dood door zijn drie zonen uitgegeven in één deel).

Vele bundels *Leerredenen*; *Gedichten* 1793; *Redevoeringen voor jongelingen, bijzonder uit den beschaafden stand*, 2 Dln. 1824; *Aanleiding tot huisselijke godsdienstoefeningen* 1824; *De weg tot christelijke volkomenheid* 1826; *Tafereelen uit de levens- en tijdensgeschiedenis van onzen Heer Jezus Christus*, 2 Dln. 1830, herdrukt 1846; *Over Hieronymus van Alphen als dichter en kinderdichter*, twee voorlezingen 1836; *Leerredenen* 1842.

De starrekunde 1809, *De driften*, in zes zangen 1813, leerdichten; *Gedichten*, 2 Dln. 1819; *De heldendood van M. A. de Ruyter* 1823; *Montigny* 1821; *Filips van Egmond* 1826; *Agathokles* 1832, drie treurspelen; *Nieuwe Gedichten*, 2 Dln. 1824; *Zwitserland*, in drie zangen, 1828; *Gedichten aan het vaderland gewijd* 1830; *Dichterlijke Herfstbloemen* 1835.

Op den dood van S. van Schaak 1794; *Medea, treurspel van Euripides*, uit het Grieksch vertaald 1813; *Ge-*

A A N M E R K I N G E N .

zaam uitsluitend op het tooneeldicht toegelegd heeft. Zijn stukken, geschoeid op de leest der achttiende eeuw, werden herhaaldelijk opgevoerd en bleven zich een twintigtal jaren handhaven. De *Adel en Mathilde* munt uit in schoone beschrijvingen en krachtigen versbouw, maar is geen dramatisch gedicht. *De dood van Karel* heeft nog al opgang gemaakt, omdat het een vaderlandsch stuk is vol liefde voor Oranje en haat tegen Filips. Zijn verontwaardiging over de inlijving uitte zich in zijn: *Thrasylbulas te Athene bij de overheersching van Lysander*.

Geestig, weelderig, teeder en bevallig in zijn gedichten; zeer welsprekend in zijn verhandelingen. Zijn *Alexander* is beroemd.

Zijn leerredenen dragen blijken van genie, van veelsortige geleerdheid, schrandere opmerkingen en geleidelijke orde.

Van al de werken van Klijn, die vooral door meesterschap over den vorm uitmunten, heeft de *Montigny* het meeste opgang gemaakt. Het bevat zeer schoone passages doch ook zeer veel zwakke plaatsen, te veel redeneeringen, te weinig actie. De daarin heerschende gevoelens van vrijheids- en vaderlandsliefde hebben zeker veel bijgedragen tot den opgang van dit stuk. Zijn *Agathokles* heeft de zegepraal des Christendoms in de Romeinsche wereld ten onderwerp; dit stuk is veel minder bekend.

Eenvoud, waarheid, ongeunsteldheid kenmerken zijn gedichten. Zijn strafdicht: *Aan Napoleon* is bekend.

B R O N N E N .

H. J. Schimmel, *Eene bladzijde uit de geschiedenis van ons drama*, Gids 1855; van Vloten *Dicht en Ondicht*.

Alg. Konst- en Letterbode; Utr. Stud. Alm. voor 1835.

Handelingen der M. v. N. L. 1847; *Leidsche Studentenalm. nak* voor 1847; v. Hengel *Toespraak bij 't graf van Clarisse*.

J. de Bosch Kemper *Levensbericht van Hendrik Harmen Klijn* in de *Handelingen der M. van N. L.* 1856.

Dr. J. v. Vloten *Dicht en Ondicht*.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

hoogleeraar te Harderwijk voor historie en Grieksche letteren. Na de opheffing der academie kwam ten Brink als rector der Latijnsche scholen te Haarlem en in 1815 werd hij hoogleeraar te Groningen, waar hij overleed.

DAVID JACOB VAN LENNEP (1774-1853), geboren te Amsterdam, was sedert 1799 Hoogleeraar voor oude talen en letterkunde aan het Atheneum zijner geboortestad en vormde een groot aantal uitstekende leerlingen. Hij overleed, na vijftig jaren Hoogleeraar te zijn geweest, en werd te Heemstede begraven.

MATTHIJS SIEGENBEEK (1774-1854), geboren te Amsterdam, Doopsgezind predikant te Dokkum, sedert 1797 hoogleeraar in de Nederlandsche taal en welsprekendheid aan de hoogeschool te Leiden, welk ambt hij vijftig jaar heeft mogen bekleeden. Hij stierf in deze Academiestad. Zijn spelling werd bij besluit van 18 Dec. 1804 aangenomen in alle gedrukte stukken en voor de scholen aanbevolen en is, niettegenstaande de felle bestrijding van Bilderdijk en Kinker tot ongeveer 1860 vrij algemeen gebruikt.

BAREND KLIJN Bz. (1774-1829) geboren te Amsterdam, suikeraffinadeur en aldaar overleden.

VOORNAAMSTE WERKEN.

dichten 1823. Wijders veel vertalingen in proza uit het Grieksch en bijdragen in tijdschriften en jaarboekjes.

Verhandeling over Hannibal geplaatst in de *Bibliotheek van Oude Letterkunde*, door wijlen den Groninger hoogleeraar ten Brink uitgegeven, gevolgd door een dichtstuk: *de Herder op het slagveld te Cannae*. Voorts vele Latijnsche gedichten. Zijn gedichten zijn door J. van Lennep uitgegeven onder den titel van: *Gedichten van C. en D. J. van Lennep*.

Verhandelingen over de Nederduitsche spelling 1804; *Woordenboek voor de Nederduitsche spelling* 1805; *Proeve van Nederduitsche dichtkunde uit de XVII. eeuw*, 2 Dln.; *Historisch tafereel van Leydens ramp en levensschelsen van Kluit en Luzac* 1808; *Lofrede op Simon van Slingelandt*, door de Maatschappij van Letterkunde met goud bekroond; *Geschiedenis der Leydsche Hoogeschool*, 2 Dln.; *De eer van Wagenaar als historieschrijver en die van Jacoba van Beijeren verdedigd tegen Mr. W. Bilderdijk* 1835; *Schets eener geschiedenis van den Oud-Nederlandschen staat van Filips van Bourgondië tot den jare 1749*, 1839; *Verslag van de verhooren door Joan van Oldenbarnevelt ondergaan*, 1849, en een menigte van recensien, verhandelingen, redevoeringen enz., benevens eenige verspreide Latijnsche en Nederlandsche gedichten.

Gedichten, 3 Dln. 1828; *Het Maatschappelijk leven en andere*. Na zijn dood verscheen nog de *Godsdienst* 1832.

AANMERKINGEN.

In zijn weinige Nederlandsche gedichten krachtig, vloeiend en keurig van uitdrukking. Zijn *Duinzang* is een meesterstuk van welluidendheid, en zijn *Wenschen* een der fraaiste gedichtjes die ooit in onze taal geschreven zijn."

Siegenbeek en Weiland hebben te zamengroote verdienste op het gebied van de taal, voornamelijk door de meerdere eenparigheid van spelling die hun taalkundige werken in het aanzijn geroepen hebben. Als geschiedschrijver is Siegenbeek eerlijk en trouw in zijn beschouwingen en oordeelvellingen, al was hij ook een verklaard vereerder van de staatsgezinde partij voor 1795. Zijn stijl is duidelijk en goedhartig deftig.

Een bevallig zedendichter, die vooral in huiselijke stukjes uitmunt, hoewel zich door geen stoute vlucht onderscheidende. Zijne Muze heeft wel iets van die van Feith.

BRONNEN.

M. Siegenbeek, *Levensbericht van D. J. v. Lennep*, in de *Handelingen der M. van N. L.* 1853; J. van Lennep; *Leven van Cornelis en David Jacob van Lennep*. R. C. Bakhuizen v. d. Brink *David Jacobus van Lennep* in zijn *Studiën*, enz.; C. B. Huet *Litt. Fantasiën*.

S. Muller *Levensbericht van M. Siegenbeek* in de *Handelingen der M. v. N. L.* 1855.

M. Siegenbeek in de *Hand. der Jaarl. Alg. Verg. van de Maatsch. der N. L.* te L.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

HAGO ALBERTUS SPANDAW (1775-1855), geboren te Vries in Drente, advocaat, griffier der provinciale Staten van Groningen, later raadsheer in het provinciaal gerechtshof te Groningen, en gestorven in genoemde stad.

JAN MELCHIOR KEMPER (1776-1824), geboren te Amsterdam, Hoogleraar in de Rechten te Harderwijk, Amsterdam en Leiden. Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin hij veel voortreffelijke adviezen, meest voor de vuist, heeft uitgesproken. Staatsraad in buitengewonen dienst, raadsman en vriend des Konings. Een der herstellere van onzen staat in 1813. Hij overleed plotseling binnen Leiden.

JERONIMO DEVRIES (1776-1853), geboren te Amsterdam, was eerste klerk aan de secretarie zijner geboortestad, groot vriend van Bilderdijk. Hij overleed te Amsterdam en werd op den kerkhof bij de Diemerbrug begraven.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Gedichten in de Kleine Dichterlijke Handschriften, uitgegeven door den dichter en uitgever P. J. Uyenbroek; *Vriendschap en liefde* 1800; *Ontmoeting en vergeving* 1801, 2 tooneelspelen; *Gedichten* 1803 en 1805; *De vrouwen*, in 4 zangen, 1807; *Vad. Poezie en Liederen* 1817; *De nieuwe Haring*, vad. gezang, 1818; *Neerlands zee-roem*, vad. gezang, 1820; *Lofrede op Willem I, Prins van Oranje* (proza) 1821; *Nieuwe verspreide poezie met aanteekeningen over den geest en de strekking van onzen tijd* 1847 enz. Er bestaat een uitgave van zijn gedichten in 5 Dln. bij D. N. van Goor te Leiden.

Onderscheiden *Redevoeringen*, bij verschillende gelegenheden uitgesproken, onder anderen: *over het Leven en de verdiensten van Onno Zwier van Haren*, voor de uitgave van diens werken en kleine, slechts voor zijn vrienden gedrukte gedichten. Voorts nog een *Prijsverhandeling over de vorderingen en verachtingen des menschdoms gedurende de Revolutietijden*. Ofschoon zijn weinige gedichten niet in den handel zijn, is toch het vers van Kemper, getiteld: *De sleutels van Vlissingen overgegeven aan Bonaparte, eersten Consul der Fransche Republiek* 1803, zeer bekend. Twaalf jaar na zijn dood verschenen zijne *Verhandelingen, Redevoeringen en Staatkundige geschriften*, verzameld door zijn zoon J. de Bosch Kemper, 3 Dln.

Vele *Verhandelingen*, korte levensbeschrijvingen van vermaarde letterkundigen, Recensiën enz. *Proeve eener geschiedenis der Nederlandsche Dichtkunde*, 2 Dln. 1808. Hij bezorgde ook vele uitgaven van de werken onzer grootste Dichters zoo als van Nieuwland, van Haren, de Decker, enz. *Lofrede op laatstgenoemden dichter*.

AANMERKINGEN.

Spandaws muze heeft veel overeenkomst met die van Tollens. In huiselijke en vaderlandsche zangen munt hij uit. Zijn *Lof der Vrouwen* is zijn meesterwerk. En wie kent niet zijn *Vogelnestje*?

Zuivere goedheid van hart, ronde Hollandsche oprechtheid, ijver om ieder dien hij eenigszins gunstig kende, dienstig te zijn, gepaard met vurige vaderlandsliefde, onvermoeide werkzaamheid, scherpzinnigheid van oordeel en ongemeene vlugheid en bevalligheid in het voordragen; een warme doch heldere stijl, en vele verkregen kundigheden, vooral in het staatkundige vak, kenschetsen Kemper, die groot was als rechtsgeleerde, redenaar en staatsman.

In zijn hoofdwerk, de *Geschiedenis der Nederlandsche Dichtkunde*, schetst hij ons met een krachtige en sierlijke pen de oorzaken van den bloei onzer poëzie in de 17e en haar verval in de 18e eeuw. Als redenaar en prozaschrijver heeft hij zich grooten roem verworven door zijn verhandeling: *Over het eenvoudige*.

BRONNEN.

A. Modderman, *Levensbericht van H. J. Spandaw* in de *Handelingen* der M. v. N. L. 1857.

H. H. Klijn, J. H. v. d. Palm en B. Klijn. *De Nagedachtenis van J. M. Kemper plegtig gevierd*; M. Siegenbeek, in de *Hand. der jaarl. Alg. Verg. van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden* 1825.

B. ter Haar, *Levensbericht van J. de Vries* in de *Handelingen* der M. v. N. L. 1853. *Konst- en Letterbode*, 1853.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

NICOLAAS GODFRIED VAN KAMPEN (1776—1839), geboren te Haarlem, werd opgeleid voor den bloemhandel, daarna kwam hij in den boekhandel, vervolgens werd hij lector in de Hoogduitse Taal- en Letterkunde te Leiden, en eindelijk Hoogleeraar voor Nederlandsche Letterkunde en Vaderl. Geschiedenis aan het Atheneum te Amsterdam.

JOHANNES IMMERZEEL Jr. (1776-1841), geboren te Dordrecht opgeleid tot schilder, later boek- en kunsthandelaar eerst te Rotterdam, toen te 's Hage en 't laatst te Amsterdam. Stichter en uitgever van den Nederlandschen Muzen-Almanak sedert 1819. Hij overleed in laatstgenoemde stad.

HENDRIK WILLEM TYDEMAN (1778-1863), geboren te Utrecht, hoogleeraar te Deventer, Franeker en Leiden. Zijn vier laatste levensjaren bracht hij in blindheid door. Hij stierf te Leiden.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Zedekundige schoonheden der ouden, 4 Dln. 1810; *Galerij van vermaarde vrouwen*, 2 Dln. 1813; *Staat- en Aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden* 1815; *Verkorte geschiedenis der Nederlanden*, 2 Dln. 1820; *Geschiedenis der Fransche heerschappij in Europa*, 8 Dln. 1815-21; *De aarde beschouwd in haren natuurlijken toestand*, 2 Dln. 1824; *Handboek der Hoogduitse letterkunde*. 2 Dln. 1825—29; *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden*, 3 Dln. 1826; *Proeve eener geschiedenis der kruistogten*, 4 Dln. 1826; *Vaderlandsche karakterkunde*, 2 Dln. 1826—28; *Geschiedenis van Griekenland*, 7 Dln. 1827—35; *Geschiedenis der Nederlanden buiten Europa*, 3 Dln. 1830; *Gedenkboek van Neêrlands moed en trouw*, 1834 enz.

Het Mededoogen in 4 zangen (naar 't Fransch van Delille) *Hollands watersnood van den jare 1809*, 1809; *Voor opgeruimden van geest*, 1813; *Hugo in 't Woud*, in vier zangen, 1813; *Lierzang op de overwinning der Bondgenooten op Napoleon*, 1815; *De Moederliefde*, in 4 zangen, 1819; *Gedichten*, 2 Dln. 1824. Voorts de romans *Koenraad Rozendaal, of de gewaande geestverschijning*; *Balthazar Knopius* 1813 2e dr. 1842; *Lofrede op Rembrandt en Rubens*, beide bekroond. Na zijn dood hebben zijn zonen uitgegeven: *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der 15de eeuw tot heden*, 3 dln. Amst. 1842.

Verhandelingen, recensien, aankondigingen enz. in vele tijdschriften en jaarboekjes; *Over de voormalige Staatspartijen in de Nederlandsche Republiek*, drie voorlezingen 1849; *Bilderdijs geschiedenis des Vaderlands*, 12 Dln. 1834, uitgegeven door W. H. Tydeman en

AANMERKINGEN.

Van Kampen had een uitgebreide kennis van geschied-, aardrijks- en letterkunde, een levendig vernuft, een geoefenden smaak, en meestal een zuiveren, sierlijken stijl. Jammer echter dat sommige zijner werken sporen van overhaasting dragen en dus allen niet op gelijken prijs te schatten zijn. De *Geschiedenis der Kruistogten* en die der *Nederlanders buiten Europa* zijn zijn beste werken.

Aan zijn prozaschriften, hoewel niet zonder verdienste, hechtte hij minder waarde: zijn verzen zijn glad en bevallig, soms luimig, soms plat en onbeduidend. Zijn *Hugo in 't Woud* is een zijner beste gedichten: het schildert den voor- en tegenspoed van den eenvoudigen landman. Zijn *Rembrands voorspoedige reis* is een aardige en algemeen bekende berijmde vertelling.

Uitgebreide kennis, in bijna alle vakken van wetenschap, en een scherpzinnig oordeel kenmerken al zijn werken.

BRONNEN.

Samuel Muller, *Levens- en Karakter-schets van N. G. van Kampen* 1840; D. W. van den Brink, *N. G. van Kampen geschetst als mensch en geleerde* 1839.

Konst- en Letterbode voor 1841.

Ned. Spectator 1863
Levensbericht van H. W. Tydeman in de Handelingen der Maatschappij van Ned. Letterkunde 1863.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

HENDRIK TOLLENS CAROLUSZ. (1780—1856), geboren te Rotterdam, koopman in verwaren aldaar, sleet zijn tien laatste levensjaren in werkzame rust te Rijswijk, waar hij onder het nazien van bl. 9 dl. 10 zijner *Gezamenlijke Dichtwerken* overleed. In zijn geboortestad is voor hem een standbeeld opgericht.

JACOB VOSMAER (1783-1824), geboren te 's Hage, hoogleeraar in de kruidkunde te Harderwijk en te Utrecht, waar hij ten gevolge van overgroote inspanning overleed.

ELIAS ANNES BORGER (1784-1820), geboren aan de Joure in Friesland, naderhand Lector, buitengewoon en gewoon Hoogleeraar, eerst in de Godgeleerdheid, daarna in de Letteren te Leiden, waar hij overleed.

door dezen met nog een deel in twee stukken vermeerderd.

Proeve van sentimenteele geschriften 1799; *Proeve van Minnezangen en Idyllen* 1800; *Dichtlievende mengelingen* 1802; *Tooneelpoezie*, 3 Dln. 1802-05; *Tuultje van geurige dichtbloemen*, op *Franschen bodem geplukt* 1803; *Huig de Groot* 1804 en *De dood van de Graven van Egmond en Hoorne* 1805, beide bekroond; *Het gevallen meisje* 1807; *Gedichten*, 3 Dln. 1808-15; 6 maal herdrukt; *Romancen, Balladen en Legendes*, 2 Dln. 1818; *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova-Zembla* in 1596 en 1597, 1819, bekroond; *Nieuwe Gedichten*, 2 Dln. 1821, 1828; *Liedjes van Claudius* 1832; *Dichtbloemen bij de naburen geplukt*, 1839; (een geschifte en vermeerderde uitgave van het vroeger uitgegeven *Tuultje van geurige dichtbloemen*); *Verstrooide Gedichten* 1840; *Laatste Gedichten*, 2 Dln. 1848 en 1853. Tollens *Gezamenlijke Dichtwerken* zijn uitgegeven bij Suringar te Leeuwarden, 12 Dln. 1855 en vvg. Later verscheen aldaar een volksuitgave van al zijn dichtwerken in een deel 1871.

Enkele losse gedichten; voorts schreef hij in proza *Nagelaten en Verspreide Letterarbeid*, waarin zijn opgenomen de beroemde *Wandelingen van Meester Maarten Vroeg* (vroeger verschenen in de *Vad. Letteroefeningen*) 2 dln. 1826; *De kunst om lang te leven en wel te sterven* 1827.

Leerredenen, 1e deel bij zijn leven; het 2e deel na zijn overlijden door den hoogleeraar van der Palm uitgegeven. Beide deelen in. 1844 voor de vierde maal herdrukt, *Dichterlijke Nalatenschap* 1836, waarin zijn *Gedicht aan den Rijn*, 't eerst verschenen in den *Muzenalmanak* voor 1821 na den dood zijner tweede

AANMERKINGEN.

Tollens is bij uitnemendheid de dichter van de vaderlandsche Romance en van den huiselijken haard: hieraan dankt hij voor een groot deel de groote populariteit waarin hij zich mocht verheugen. Doch niet alleen aan het bezingen van belangrijke feiten uit onze geschiedenis of van voorbeelden van huiselijk lief en leed, ook aan de klaarheid, de bevattelijkheid, den weinigen omhaal van geleerdheid, aan zijn ongeunsteld gevoel dankt Tollens zijn roem. Er is bovendien in zijn taal iets zangerigs, iets eentonigs, iets overdadigs in 't gebruik van woorden, en een overdreven voorliefde voor alliteraties, wat ons aan Cats doet denken. Onder zijn gedichten noemen wij: *Kenau Hasselaar*, *Herman de Ruiter*, *Het schot voor Steenwijk*, *Hondentrouw*, *de Brand*, *Winter*, *de Vogelen* en onder zijn gelegenheidsgedichten de *Avondbede* en *December 1830*; 's *Konings verjaardag*, *de algemeene bededag*, enz.

Zijne *Wandelingen* doen hem kennen als een geestig, menschkundig en gekuischt schrijver. Ook zijn gedichten zijn vol gloed en leven.

Zeldzame oorspronkelijkheid en eigenaardigheid, wel eens overtolligheid en misbruik van beeldspraak, voorts woordspelingen. Doch over 't algemeen veel meer schoonheden dan gebreken. Zijn taal is krachtig en wegslepend. Zijn treurzang *Aan den Rijn*, dien hem de smart over den dood zijner tweede echtgenootte ontlokte, is een schoon en roerend lied.

BRONNEN.

G. D. J. Schotel, *Tollens en zijn tijd, eene proeve van levensbeschrijving*; A. Bogaers, *Levensbericht van H. Tollens, in de Hand. der M. v. N. L.* 1857; N. Beets, *Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied*; A. de Jager, *Tollens' dichterrang gehandhaafd*; Warnsink, *Tollens geschetst*; Busken Huet, *Litt. Fantasiën*, *Nieuwe Reeks*.

Levensbericht van J. Vosmaer in 't *Mag. voor Wetensch. Kunst en Letteren* van N. v. Kampen.

Alg. Konst- en Letterbode 1820; W. Broes, *Leerrede op 't afsterven van Borger*; J. H. v. d. Palm *Redevoering ter naged. van E. A. Borger* W. Eekhof *Bijzonderheden*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

BARTHOLD HENDRIK LULOFS (1787—1849), geboren te Zutphen en advocaat aldaar. Sedert 1815 hoogleeraar voor Nederlandsche Taal en Welsprekendheid aan de hoogeschool te Groningen, waar hij aan een podagraeuse ziekte overleed.

JACOB GEEL (1789—1862), geboren te Amsterdam, eerst huisleeraar, later hoogleeraar en bibliothecaris te Leiden. Overleden te Scheveningen, na de laatste jaren van zijn leven aan hypochondrie geleden te hebben.

WILLEM MESSCHERT (1790-1844), geboren en gestorven te Rotterdam, boekhandelaar aldaar.

echtgenoot vervaardigd en in verscheiden talen vertaald, behalve nog vele geleerde werken en andere gedichten. In 1868 verscheen de herdruk van zijn *Dichterlijke Nalatenschap*.

Bloedverkoeling of Distelkransje 1817; *Nederlandsche Redekunst of Grondbeginselen van stijl en welsprekendheid* 1820; *Over de Nederlandsche spraak-kunst, stijl en letterkennis* 1823; *Avondmijmering*, een leerdicht; *Lessen over de redekunst enz. van Hugo Blair met een groot aantal van eigen aanteekeeningen* Gron. 1832—37; *Gronden der Nederlandsche woordafleidkunde* 1838; *Kakographie* 1841; *Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde* 1845; *Verhandeling over den tijd van den regten aanvang en vroegsten bloei onzer letterkunde* 1846; *De declamatie of de kunst van declameren of reciteren* 1848. Voorts nog vele Verhandelingen, redevoeringen, enkele losse gedichten enz. waaronder de *Lofrede op Willem I.* Al zijn werken zijn uitgegeven door Dr. A. de Jager.

Proza; Gesprek op den Drachenfels; Onderzoek en Phantasie. Al zijn werken zijn uitgegeven door W. P. Wolters, Leid. 1871.

De gebroeders Belenstien, bekroonde prijsverhandeling 1822; verscheiden losse *Gedichten*, waaronder de *Watersnood*, vooral bekend om zijn dichtstuk, getiteld: *De gouden bruiloft* 1825. Op nieuw uitgegeven, met vignetten van C. Rochussen 1848; *Nagelaten gedichten*, uitgegeven door Tollens. Aan hem

AANMERKINGEN.

Zijn menigvuldige taal- en letterkundige werken getuigen van zijn zucht om nuttig te zijn voor de aan hem toevertrouwde kweekelingen. Uit dat oogpunt moeten de meeste zijner werken beschouwd worden. Zijn *Handboek voor de Letterkunde* heeft hem een scherpe kritiek berokkend, waarop zijn *Verhandeling over den aanvang* enz. alseen soort van verweerschrift kan aangemerkt worden. Lulofs was een uitstekend declamator en heeft vele zijner leerlingen als zoodanig gevormd. In zijn proza is hij breedsprakig en niet vrij van gezochtheid. Een paar bekende dichtstukjes van hem zijn: *Oostindievaart* en *Avondmijmering*.

Keurige stijl, zuivere smaak, tintelend vernuft zijn de kenmerken van al wat hij ons nagelaten heeft. Men zou hem den vader van de nieuwe stijlschool kunnen noemen. In zijn *Gesprek op den Drachenfels* hekelt hij de overdreven begrippen der Fransche romantische school.

Zoetvloeiend, keurig van uitdrukking, vol gevoel. Zijn *Gouden Bruiloft* is een schoon gedicht. In zijn *gebroeders Belenstein* bestrijdt hij de dwaze zucht naar standverheffing, een echt inheemsch gebrek.

BRONNEN.

omtrent de jeugd van Borger J. Tichler, iets over Borgers kanselwelsprekendheid.

Dr. C. H. van Herwerden CHz. *Levensbericht van B. H. Lulofs in de Handelingen der M. v. N. L.* 1850; *Gids* 1838; *Gron. Volksalmanak* 1851; de Critiek op *Vondels kleinere gedichten* uitgeg. door Lulofs (zie *Bakhuizen v. d. Brinks Studiën en Schetsen*); id. op zijn *Handboek* door Dr. Jonckbloet in de *Gids* 1846.

Spectator 1862; v. Vloten *Dicht en Ondicht*; R. C. Bakhuizen v. d. Brink *Geels Onderzoek en Phantasie in de Studiën en Schetsen*; C. Busken Huet, *Jacob Geel herlezen in Landjuweel* 3e dl.; voorts *De voorrede* voor de uitgave van W. P. Wolters.

Rett. Courant, 17 Febr. 1844; *Konst- en Letterbode* 1844.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

JOHANNES CORNELIS DE JONGE (1794-1853), geboren te Zierikzee, uit een oud Zeeuwsch geslacht, schepste van zijn kindsheid af behagen in alles wat tot de geschiedenis des vaderlands betrekking had. In 1816 werd hij Substituut-Archivaris van het Rijk en vond als zoodanig in den grijzen Archivaris van Wijn een vriend en leermeester, dien hij na 1831 in deze betrekking opvolgde. De Jonge overleed op den huize Zuidhoorn nabij Rijswijk aan een hevigen aanval van beroerte.

KAREL GODFRIED WITHUYS (1794-1865), geboren te Amsterdam, heeft gedurende vijftig jaren in verschillende betrekkingen den lande gediend; het laatst was hij Directeur der algemeene landsdrukkerij. Hij stierf te 's Hage en werd op Eiken-Duin begraven.

PETRUS VAN LIMBURG BROUWER (1795-1847), geboren te Dordrecht, studeerde eerst in de Medicijnen, toen in de Letteren; was daarna achtereenvolgens rector der Latijnsche scholen te Alkmaar en Rotterdam, Hoogleraar te Luik, en na den Belgischen opstand te Groningen, waar hij overleed.

is men verschuldigd de met zorg gerangschikte uitgave van *Bilderd. brieven*, 5 Dln.

Verhandeling over den oorsprong der Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten 1817; *Levensbeschrijving van J. en C. Evertsen* 1820; *De Unie van Brussel des jaars 1577, 1825*; *Verhandelingen en onuitgegeven stukken betreffende de geschiedenis van Nederland* 2 Dln. 1825-27; *Geschiedenis van Neerlands zeeuwen* 6 Dln. in 8o 1833-48; *Nederland en Venetië* 1852 benevens vele verhandelingen en brochures, waaronder die *Over de opkomst en den invloed van den derden staat* door de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden met goud bekroond.

Gedichten 1833; *Gedenckboek* 1856; *Verhalen, Romancen en Gedichten* 1863. Drie en twintig jaren was hij redacteur van het *Nederlandsche Jaarboekje voor Vrijmetelaren*.

Charikles en Euphion, een roman 1831; *Proeve over de zedelijke schoonheid der poezij van Euripides* 1833; *Etat de la civilisation morale et religieuse des Grecs* 2 Dln. 1833. *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs* 6 Dln. 1833-42. *Verhandelingen en losse geschriften* 1836; *Diophanes* 2 Dln. 1838; *Een ezel en eenig speelgoed* 1842; *Caesar en zijn tijdgenooten* 4 Dln. 1854-46; *Schoonheden uit de grieksche treurspeldichters* 1845. Na zijn dood is nog uitgegeven de roman: *Het Leesgezelschap te Diepenbeek* 1847; 3de Dr. 1853. Al zijn Romantische werken verschenen te Leiden 1876 in 2 dln. Roijaal 8o.

AANMERKINGEN.

Zijn hoofdwerk is zijn geschiedenis van *Neerlands zeewezen*, waaraan hij vijftien jaar werkte en waardoor hij zich een eersten rang onder onze geschiedschrijvers verworven heeft; te meer omdat de Jonge zelf geen zeeman zijnde, met eigenaardige moeilijkheden te worstelen had. Deze geschiedenis heeft des te meer waarde, omdat een gedeelte der door hem gebezigde bouwstoffen in 1844 bij den brand van het Ministerie van Marine een prooi der vlammen geworden is.

Withuys was een groot vereerder van Tollens, wiens dichttrant hij trachtte na te volgen. Hij bezong bij voorkeur *Vaderland* en *Koning*. Zijn beste stukken zijn: *De val van Sigeth*, *Hollands vlag*, *Bij van Speyks Heldendood*, *Willem Barends* enz.

Zijn *Geschiedenis van de beschaving der Grieken*, die hij in het Fransch schreef, om meer lezers te krijgen, draagt blijken van de grondige kennis des schrijvers met alle overblijfsels der oude letterkunde en bevat een schat van wetenswaardige dingen. De romans, die hij heeft uitgegeven, getuigen van zijn diepe kennis, van zijn smaak en gemakkelijheid, waarmede hij Grieksche zeden weet te schetsen. In zijn *Leesgezelschap te Diepenbeek* plaatst de schrijver ons te midden van den strijd die er in ons land om dien tijd op kerkelijk en maatschappelijk gebied werd gevoerd.

BRONNEN.

Levensbericht van J. C. de Jonge in de levensberichten van de *Maatschappij van N. L.* 1853; *Konst- en Letterbode* 1853.

Kunst en Kronijk door C. B. Huet *Gids* 1864; Dr. Wap, *Levensbericht van K. G. Withuys* in de *Levensberichten van de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden* 1865. Conviva, *Het Servetje* en *Openbrief aan Conviva* door J. Kn(epelhout)? *Gids* 1878.

K. Sybrandi, *Levensbericht van P. van Limburg Brouwer* in de *Handelingen der Maatschappij der Nederl. Letterk.; Konst- en Letterb.* 1847; V(an) B(ueren). *Ter nagedachtenis van P. van L. Br.* (Gron. Courant 1847 N. 52: C. H. J. Huber, P. v. L. Br. vooral in zijn jeugdigen leeftijd geschetst, *Gids* 1838.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

ADRIANUS BOGAERS (1795—1870), geb. te 's Hage, was van 1830—51 rechter in de Arrond. rechtbank te Rotterdam. Zijn toenemende hardhoorigheid noodzaakte hem zijn ambt neer te leggen; zijn overige levensjaren bracht hij in taal- en letterkundige studiën door. Hij overleed te Spa in België.

JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ Jr. (1796-1828), geboren te Rotterdam, voor den koophandel opgeleid, later benoemd tot burgemeester van Aarlanderveen, waar hij overleed.

ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN (1798—1855), geboren te Rotterdam, Remonstrantsch predikant in zijn geboorteplaats en sedert 1827 hoogleeraar aan het seminarium der Remonstranten te Amsterdam. In 1834 vierde hij met een plechtige redevoering het 200 jarig bestaan van genoemde kweekschool. Hij overleed aan een slepende ziekte, voor welke men te Baden vergeefs hulp gezocht had, op zijn terugreis naar het vaderland, dicht bij Lobith, in het afgehuurde vertrek van de stoomboot *Stolzenfels*. Hij rust te Utrecht op het kerkhof naast zijn geliefden en diep betreurden zoon, Abraham, die op 27-jarigen leeftijd, aldaar tengrave daalde (1848), na gedurende slechts weinige jaren met niet minder trouw en bekwaamheid het Evangelie verkondigd te hebben, eerst te Boskoop, daarna te Utrecht.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Volharden, 1832; *Jochébed*, 1835; *De togt van Heemskerk naar Gibraltar* 1837; *Adams eerstgeborene* 1843; *Balladen en Romanen* 1846; (nieuwe druk in 1862) *Dichtbloemen uit den vreemde* 1852; *Tolens* 1857; *Gedichten* 1859. Zijn *Taalkundige opstellen* die meest in de *Taalgids* een plaats vonden, zijn na zijn dood door Prof. Brill uitgegeven 1872. In proza schreef hij een *Verhandeling over de uiterlijke welsprekendheid*, die bekroond werd.

De Nederlandsche Nijverheid; Dithyrambe op Rubens; de Verlosser 1820; *John Howard* 1822; *Frans Naerebout* 1826; *Gedichten* 1827.

Het tweede eeuwfeest van het seminarium der Remonstranten plegtig gevierd 1835; *Redevoeringen bij de ont-hulling van de standbeelden van M. A. de Ruyter te Vlissingen* (1841) en van *Willem 1 te 's Hage* 1845; *Johannes Chrysostomus beschouwd als een voorbeeld van ware kanselwelsprekendheid; Redevoeringen* 1845; *Leerredenen* 2 bundels. Daarenboven heeft hij uitgegeven de *Nagelaten Leerredenen* van zijn zoon met een levensschets van dien voortreffelijken jeugdigen leeraar 1849 en *Proza en Poezie van A. des Amorieu van der Hoeven Jr.* 1850.

A A N M E R K I N G E N.

Een groot vereerder van Tollens zijnde stelde hij zich aanvankelijk diens muze als model doch overschaduwde ze. Hij overtrof zijn vriend en stadgenoot in veelzijdige kennis. Zijn verzen munten uit door rijkdom van inhoud en door gekuischten smaak. *De togt van Heemskerk, Jochebed* en onder de kleinere stukjes *Truitje en Sint-Antonies preek voor de visschen* behooren onder de meest bekende.

Door Immerzeel tot dichter gevormd, later met Tollens bekend geworden, volgde hij dezen dikwijls al te slaafs na. Evenwel is zijn vroeg afsterven te betreuren, als van iemand die als dichter veel beloofde. Dr. Wap schreef een scherpe satyre tegen hem, getiteld *Nieskruid voor J. L. Nierstrasz Jr.*

Uitstekend kanselredenaar. Hij vormde een school van redenaars die allen het een of ander van zijn stem, voordracht of gebaren hebben overgenomen en in het voetspoor van den grooten meester het Evangelie verkondigen. Zijn Leerredenen en Redevoeringen, al leest men ze slechts, zijn meesterstukken en verdienen ten volle den lof dien men er aan toegezwaaid heeft.

B R O N N E N.

F. A. Snellaert, *Levensbericht van A. Bogaers* (Maatsch. der Ned. Lett. te Leiden 1872); N. Beets *Loopbaan en kenschets des dichters* in zijn uitgave van de *Gezamentlijke Dichtwerken* van Mr. A. Bogaers; Critiek op *Heemskerk togt naar Gibraltar* door E. J. Potgieter *Gids* 1849; C. Busken Huet *Litt. Fantasiën, nieuwe reeks*.

J. H. Maronier, *Levensbericht van A. des Amorie van der Hoeven* in de *Handeling der M. d. N. L.* 1856 en de daarin aangehaalde schrijvers; F. J. Domela Nieuwenhuis *Leven en Karakter van A. des Am. v. d. Hoeven gedeeltelijk uit onuitgegeven brieven en zijne schriftelijke nalatenschap* met facs. Amst. 1859. Omtrent den jongen des Amorie v. d. Hoeven leze men de *Gids* 1848.

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

+ **ISAAC DA COSTA** (1798—1860), was gesproken uit een oud Portugeesch-Israelitisch geslacht. Hij studeerde in de rechten, kwam in aanraking met den grooten Bilderdijk en behoorde weldra onder zijn vurigste bewonderaars. Door dezen voorgelicht ging da Costa met zijn vrouw en zijn vriend Dr. Capadose den 20 October 1823 tot de Hervormde kerk over. Van 1823—1840 liet da Costa de dichtkunst varen en voerde hij een uitgebreide polemiek op staatkundig, historisch en theologisch gebied. Van dien tijd dagteekenen zijn voorlezingen en voordrachten over onderwerpen van godsdienstigen, taalkundigen en geschiedkundigen aard. In 1845 werd er een poging aangewend om da Costa tot hoogleeraar in de Letterkunde aan het Athenaeum te Amsterdam te doen benoemen doch zij mislukte. Gedurende de laatste jaren van zijn leven was da Costa Bestuurder en Voorganger van het Seminarium der Vrije Schotsche Kerk 1852—60. Hij overleed na een lijden van vijf maanden op den 28 April van Zaterdag op Zondag nacht.

ABRAHAM PIETER VANGRONINGEN (1798—1861), geboren te Haarlem, het laatste predikant te Ridderkerk, aldaar overleden.

PIETER THEODOOR HELVETIUS VAN DEN BERGH (1799-1874) geboren bij Zwolle, ambtenaar in de bureaux van het gouvernement van Zuid-Holland. Sedert 1865 stekeblind en in den Haag overleden.

De Persen en Prometheus van Eschylus, vertaald uit het Grieksch 1816—18; *Poezy* 2 Dln. 1821—22; *God met ons, eene hymne* 1826; *Feestliederen* 1828; *Vijf en twintig jaren*, 1840; *Aan Nederland* 1844; *Wachter, wat is er van den nacht?* 1847; 1648 en 1848, 1848; *de Chaos en het licht* 1850; *Hagar*, in de Bijbelsche Vrouwen 1852; *De slag van Nieuwpoort* 1859. In proza *Bezwaren tegen den geest der Eeuw* 1823; *Karakter van Prins Maurits en Rechtspleging van Oldenbarnevelt* 1824—25; *Over de eenheid en overeenstemming der Evangelien* 2 Dln. 1840; *Over de waarheid en de waardij van het oude testament* 1843; *Paulus, eene schriftbeschouwing* 1846; *Beschouwing over het Evangelie van Lukas* 1856; *De Apostel Johannes en zijne schriften*; *Beschouwing over de Handelingen der Apostelen* (onvoltooid 1856—59). Voorts heeft hij uitgegeven *Bildderdijs Epos met Aanteekeningen, varianten en verhandeligen* 1847. *Bildderdijs herdacht*, 1856. *Bildderdijs complete dichtwerken* met het deel getiteld: *De Mensch en de Dichter* 1855-1859. Zijn complete Dichtwerken zijn uitgegeven door Ds. Hasebroek bij Kruiseman te Haarlem 1861, 2e dr. 1871.

Zangen voor onze dagen 1831; *Geschiedenis der Watergeuzen* 1840; *Onuitgegeven en verspreide gedichten* 2 Dln. 1855.

De Neven, blijspel (op rijm) 1838; *Hieronymus Jamaar*, blijsp. op rijm 1839; *De Nichten*, blijspel in proza 1841; *Proza en Poezie* 1853 (herdr. 1860).

AANMERKINGEN.

Da Costa, kweekeling van Bilderdijk, was ontegenzeggelijk na het overlijden van dezen de grootste dichter van Nederland. Oostersche gloed, rijkdom van beelden en gedachten, kracht van uitdrukking, maar eentonigheid van vorm kenmerken zijn meesterstukken; des te opmerkelijker in een man, die, wat zijn godsdienstige overtuiging aanbelangt, met hart en ziel het dogma der Dordsche Synode aankleefde. Meest al zijn gedichten zijn juweelen en werden met graagte ontvangen. Zijn proza is insgelijks »krachtig, rijk, stout in tegenstellingen en verrassend van grepen.» Da Costa's uitgave van *Bilderdijs Epos* is een werk van diepe studie en levert het bewijs op, hoe diep de leerling in den geest van den meester was doorgedrongen. Vreemd is 't dat van deze lettervrucht van Da Costa, die hem jaren lange studie en inspanning had gekost, zoo weinig ophef werd gemaakt en geen der periodieke tijdschriften er kennis van nam.

Zijn *Geschiedenis der Watergeuzen*, ofschoon een degelijk werk, is verouderd. Zijn studie over de Watergeuzen gaf hem menig schoon gedicht in de pen, zooals: *Hendrik Thomas* een uitbreiding van de epizode uit den derden zang van van Haren's *Geuzen*; *de Lancelot van Brederode*, *de Geuzen te Enkhuizen*, enz.

In zijn *Neven* en in zijn *Nichten* een vlugge dialoog en afwisseling van tooneelen; in het laatste te veel onbeschaafde en leelijke karakters waartegen geen nobele overstaan.

BRONNEN.

Mr. H. J. Koenen, *Levensbericht van Mr. Isaac da Costa* in de *Handelingen der Maatschappij der Ned. Let. 1860. Konst- en Letterbode* 1860. *Handelsblad* van 30 April 1869; C. P. Tiele, *Isaac da Costa* in de *Nederlandsche Spectator* voor 1861; C. B. Huët, *Litt. Fantasiën* en *Ned. Bellettrie*; A. Pierson, *Isaac da Costa, eene gedenkrede; Levensschets van I. da Costa* door J. P. Hasebroek, achter de uitgave van *Da C' Compleete dichtwerken*. Critiek op enkele zijner politieke gedichten in de *Gids* 1848; H. J. Schimmel: *Een bladzijde uit onze geschiedenis* (critiek op *Da Costa's Slag bij Nieuwpoort*) *Gids* 1860.

W. Moll, *Levensbericht van A. P. van Groningen* in de *Handelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde* te Leiden 1864.

W. J. van Zeggelen *Levensbericht van P. Th. Helvetius v. d. Bergh*, *Hand der Maatsch. der N. L. te Leiden*; Cd. Busken Huët: *Litt. Fantasiën*, Cri-

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

GUILLAUME GROEN VAN PRINSTEREN (1801—1876), geb. te Voorburg, promoveerde in de rechten en in de letteren en werd, na zijn terugkeer van de Leidsche hoogeschool Secretaris van Staat bij 's Konings kabinet, door welke betrekking hij in staat werd gesteld tot de uitgave van zijn belangrijk geschiedwerk de *Archives de la maison d'Oranje Nassau*. Door Z. M. tot staatsraad in buitengewonen dienst benoemd was G. sedert 1840 herhaalde malen lid van de 2e kamer en sedert dien tijd de talentvolle en onvermoeide woordvoerder en leider der anti-revolutionaire partij.

ADRIAAN VAN DER HOOP Jr. (1802—1841), geboren te Rotterdam, opgeleid voor den koophandel. Hij ontving geen geleerde opvoeding maar verstond toch, door veel zelfoefening, de Latijnsche dichters.

JACOB VAN LENNEP (1802-1868), zoon van den beroemden hoogleeraar D. J. v. Lennep, hierboven vermeld (zie blz. 148) geboren te Amsterdam, werd na vol-

Nederlandsche gedachten 4 dln. 1830-32; *Beschouwingen over staats- en volkenrecht* I—III deel 1e St. 1834-40; *Handboek der geschiedenis van het vaderland* 2 dln. 1841—46 5e dr. 1876 *Ongeloof en Revolutie* (Een reeks van hist. voorlezingen) 1847; *Verspreide geschriften, kerk- school- en volkshistorie* 2 dln. 1859—60; *Nederlandsche gedachten* 4 dln. 1860—72. Kleine brochures over staatkunde, onderwijs, godgeleerdheid enz. Van 1850—55 redigeerde G. het dagblad *De Nederlander* genaamd. enz.

Eenige gedichten van verschillenden aard, waaronder berijmde verhalen als: *Warschau, dichterlijke krijgstaferelen* 1832; *Het slot IJsselmonde* 1834; *De Renegaat* 1838; *Columbus* 1839. Ook maakte van der Hoop een treurspel getiteld: *Joanna Shore* 1834 benevens een menigte gelegenheidsgedichten tijdens den Belgischen opstand; *Van Speyck; Tien-daagsche Veldtocht*; *Rouwklagt bij het overlijden van Neerlands Koningin*, enz.

Academische Idyllen 1826; *Het dorpje aan de Grenzen*; *De roem van twintig eeuwen*; *Het dorp over de grenzen*, dram. voorstellingen 1831; *De strijd met Vlaanderen*, legende 1832; *De*

AANMERKINGEN.

Groen onderscheidde zich door geestbeschaving, veelzijdige kennis, vaardigheid van pen en gave van spreken; hij was een man van zeldzame talenten. Zijn stijl is puntig, spreukmatig, soms ietwat gezocht en nevelachtig. Als letterkundige heeft Gr. zich vooral een grooten naam gemaakt op het gebied van historie. De door hem uitgegeven Archiven bevatten een rijke verzameling van bouwstoffen voor een zeer gewichtig tijdperk der Vaderlandsche geschiedenis. Zijn *Handboek* dat die zelfde geschiedenis van een christelijk-historisch standpunt behandelt, is vijfmaal herdrukt.

Levendig, vloeiend en soms krachtig; maar niet vrij te pleiten van overhaasting en te veel vrijheid in het koppelen van woorden. Jammer dat hij zijn gedichten niet meer beschaafde, alvorens ze uit te geven.

De meest gevierde en meest gelezen schrijver van den laatsten tijd; wij kunnen er gerust bijvoegen: de vruchtbaarste. Als dichter: bevallig, luimig, dikwijls schilderachtig en in zijn talrijke navolgingen nog altijd min of meer oorspronkelijk.

BRONNEN.

tiek op de *Neven* in de *Gids* 1838, op de *Nichten* id. 1842 door B. v. d. Brink.

Het dagblad *de Standaard* 20, 22 en 23 Mei 1876; Cd. Busken Huet *Nieuwe Litt. Fantasiën*; Antwoord van M. C. v. Hall, over H. van Brederode, *Gids* 1849.

Konst- en Letterbode; 1841; G de Meijer, *Gedachtenisrede op A. van der Hoop* (uitgespr. in *Verscheidenheid en Overeenstemming*); *Hand der M. der Ned. Lett. te Leiden* 1841; *Critiek op Columbus Gids* 1840; *Conviva Het Servetje en Open brief aan Conviva* door J. Kn(eppelhout) ? *Gids* 1878.

Handelsblad van 31 Augustus 1868; *Nederlandsche Spectator* van dat jaar; Cd. Busken Huet *Litterari-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

brachte studiën te Leiden rijksadvocaat in zijn vaderstad. Van 1853—1856 lid van de Tweede Kamer. Gestorven te Oosterbeek in Gelderland, waar hij den warmen zomer van 1868 wilde doorbrengen. Zijn stoffelijk overschot rust op het kerkhof van dit dorp. Aan dezen dichter heeft de stad Amsterdam het groote voorrecht te danken van goed drinkwater te bezitten wijl hij den eersten stoot gaf tot het oprichten eener Duinwaterleiding. Ook heeft die zelfde stad grootendeels aan zijn pogingen het sierlijke standbeeld van Vondel, in het park van dien naam, buiten de Leidsche poort te danken, in 1867 onthuld.

VOORNAAMSTE WERKEN.

Pelegzoon, een verhaal 2 Dln. 1833; *De Roos van Dekama*, een verhaal 2 Dln. 1836 en 37; *Onze Voorouders, in verschillende tafereelen geschetst* 5 Dln. 1838-45; *De lotgevallen van Ferdinand Huyck* 2 Dln. 1840; *De bouwkunst*, leerdicht 1842; *De voornaamste geschiedenissen van Noordnederland, aan zijne kinderen verhaald* 12 Dln. 1846-49; *Ruwaardes Geertruida* hist. voorst. 1847; *Eduard van Gelre*, legende 2 Dln. 1848; *Verontschuldiging*, een verhandeling op rijm 1849; *Elisabeth Musch*, taferel uit de 17de eeuw 2 Dln. 1850; *Gedichten zoo oude als nieuwe* 1854; *J. v. Lennep en Compagnie, Tafereelen uit de geschiedenis des Vaderlands tot nut van groot en klein*, niet voltooid; *Zee-mans Woordenboek* 1856; *De stichting van Batavia*, tooneesp. 1858; *Neerlands roem, het tijdperk van Frederik Hendrik* 1858—61; *De Vrouwe van Waardenburg*, dram. taf.; *Een Amsterdamsche jongen of het Euskrutverraad in 1622*, tooneelspel 1859; *Geschiedenis des Vaderlands in schetsen en afbeeldingen met platen* 1861; *Het Leven van Cornelis van Lennep en David Jacob van Lennep*, beschreven en toege-licht uit hunne gedichten en andere bescheiden 4 Dln. 1861—62; *Lastige lieden blijspel* 1864; *De lotgevallen van Klaasje Zevenster* 5 Dln. 1865—66. Van 1851-1868 gaf hij uit: *De werken van Vondel, in verband gebracht met zijn leven en voorzien van verklaringen en aantekeningen* 12 Dln., Met A.J. de Bull gaf hij uit *De val van Jeruzalem*, treursp. 1852; met W.J. Hofdijk *Merkwaardigekas-teelen in Nederland* 6 Dln. 1854—60; met J. ter Gouw *Uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven* 1868. Nog werd uitgegeven van dezelfde schrijvers: *De Opschriften*. Anoniem gaf hij uit *De Vermakelijke Spraakkunst*. Voorts nog vele kleine *Verhalen, Zangspelen, Liedjes* enz. De meeste zijner boeken beleefden herdrukken. Van zijn Romantische werken verscheen een prachttuitgave bij Sijthoff

AANMERKINGEN.

Onder zijn poetische werken munten uit de legende *Eduard van Gelre* en in dit uitgebreide gedicht de episode van den dollen graaf Willem V op het verlovingsfeest van zijn nichtje te 's Hage en niet minder zijn daarin voorkomende geestige en bevallige liedjes: *Zwaan* en *Gander* en *Isabel*. Onder zijn losse gedichten noemen wij: *De Engel en het Kind*, *Kardoes*, *Het sterfbed in de hut* enz. Doch niet alleen als dichter, ook als prozaschrijver verdient van Lennep onze hulde; zoowel om zijn lossen, duidelijken en natuurlijken stijl, als om de warme vaderlandsliefde en de zuivere taal die in zijn geschriften doorstralen. Zijn Romans, waarbij hij zich W. Scott tot model stelde, werden met graagte gelezen en hebben allen betrekking op Nederland en zijn bewoners. De *Ferdinand Huyck* wordt in dat genre voor zijn meesterstuk gehouden. Ook op het veld der geschiedenis onderscheidde hij zich gunstig: onder anderen in zijn *Leven van C. en D. J. van Lennep* dat ons een belangrijke bijdrage voor de geschiedenis des vaderlands van 1750—1850 oplevert. Doch zooveel schoons en uitstekends wordt nog overtroffen door de uitgave van *Vondels werken in verband met zijn leven*, door den dichter verrijkt met tal van aantekeningen op historie, mythologie, grammatica, etymologie enz. betrekking hebbende: een werk waaraan hij twintig jaren arbeidde en dat alleen voldoende is om hem een eereplaats onder onze grootste letterkundigen te verzekeren.

BRONNEN.

sche Fantasiën en *Ned. Bellettrie*; Nicolaas Beets, *Jacob van Lennep, Redevoering*, uitgesproken in de Kon. Academie der Wetenschappen. Lezenswaardig is ook in het 12e Dl. van Vondels werken: *ter nagedachtenis van Mr. Jacob van Lennep* door N. Beets. A. Beeloo, *Levensbericht van Mr. Jacob van Lennep*, (in de levensberichten der afgestorven leden van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden); *Mr. Jacob van Lennep* (*Lett. Schetsen* van Dr. J. ten Brink). R. C. Bakhuizen v. d. Brink *van Lenneps roos van Dekama in de Studiën en Schetsen*; Critiek op *de Bouwkunst*, Gids 1842; Critiek op *Klaasje Zevenster*, Gids 1866; *Cornelis v. Lennep en de zijnen* in de *Nieuwe Reeks van Litt. Fant.* van Cd. B. Huet; *Conviva, Het Servetje* en *J. K. (neppelhou)? Open brief aan Conviva* in de *Gids* van 1878.

 NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

JAN FREDERIK OLTMANS (1806-1854), geboren te 's Hage, van een ziekelijk gestel en aamborstig zijnde sloot zich in zijn kamer op om de werken der groote meesters te bestudeeren. Hij overleed te Steenderen in Gelderland.

EVERHARDUS JOHANNES POTGIETER (1808-1875) werd geboren te Zwolle; in 1831 deed hij een handelsreis naar Zweden, vestigde zich daarna te Amsterdam en was een der medeoprichters van de *Gids*. Hij stierf te Amsterdam.

LAMERT ALLARD TE WINKEL (1809-1868), geboren te Arnhem, leeraar aan het Gymnasium te Leiden; daarna een der beide Hoofdredacteuren van het groote *Woordenboek der Nederlandsche taal*. Hij overleed te Leiden aan een beroerte.

REINIER CORNELIS BAKHUIZEN

 VOORNAAMSTE WERKEN.

te Leiden in 13 Dln. Zijn Romantische en Poetische werken zijn ook zeer netjes uitgegeven bij Wijth en Zn. te Rotterdam. Nog redigeerde v. Lennep van 1849-65 het prachtjaarboekje *Holland*.

Het slot Loevestein in 1570, 2 Dln. 1833, derde druk 1852; *De Schaapherder, een verhaal uit den Utrechtschen oorlog van 1481—83*, 4 Dln. 1838, tweede druk 1852; en verscheiden novellen in verschillende tijdschriften die na den dood des schrijvers verzameld en uitgegeven zijn onder den titel: *Het Huis van het Zeewijf* 2 Dln. 1854.

Het Noorden in omtrekken en tafereelen 2 dln. 1836—40; *Liedekens van Bontekoe*, 1840; *Proza* 2 dln. 1837—45 (2e dr. 1872); *Poezie* 2 dln 1832-68; Voor de *Studiën en Schetsen* van Bakhuizen van den Brink welke hij uitgaf, schreef hij een *voorbericht* en een *levensschets* van den auteur die echter onvoltooid bleef.

De logische Analyse; De Nederlandsche spelling onder beknopte regels gebracht; De grondbeginselen der Nederlandsche spelling; Regeling der spelling van het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Voorts tal van opstellen en verhandelingen in verschillende tijdschriften en maandwerken, vooral in de *Taalgids*.

Het huwelijk van Willem van Oranje

AANMERKINGEN.

Oltmans heeft zijn beide eerste romans uitgegeven onder het pseudoniem van J. van den Hage. Zijn *Schaapherder*, dat zijn meesterstuk is, munt uit door het levendige van den verhaaltrant en de getrouwheid, waarmede hij de zeden, leefwijze en gebruiken der voorvaderen weet te schilderen; doch is hier en daar wat gerekt in zijn beschrijvingen. Zijn *Huis van het Zeewijfen* en andere kleinere novellen staan verre beneden zijn beide historische romans.

In zijn werken heerscht rijkdom, diepte en verhevenheid van gedachte, geestdrift en bezieling. P. heeft een groote gave van conceptie, een plastische voorstelling, veelzijdige en grondige kennis met veel aesthetischen zin. Zijn gedrongenheid van stijl benadeelt soms de duidelijkheid. Hooft, Huyghens en Staring waren zijn meest geliefde dichters en Amsterdam zijn lievelingsstad. Meest al zijn proza-stukjes verplaatsen den lezer in de hoofdstad

Een der grootste taalkenners van onzen tijd, vooral uitmuntende in etymologische taalstudie. Van zijn scherpzinnigheid en helderen blik in het wezen der taal getuigen al zijn verhandelingen en zijn spelsysteem. In het groote woordenboek heeft hij ons chatbare bijdragen geleverd.

Een man krachtig naar lichaam en geest: uit-

BRONNEN

Konst-enLetterbode voor 1854; *Vad. Letteroef.* van 1835 en 1839; Dr. v. Vloten. *Dicht en Ondicht.*

Cd. Busken Huet. *Persoonlijke herinneringen aan E. J. Potgieter*; J. van Vloten *Dicht en Ondicht*; de *Nederlandsche Spectator* voor 1875; *Nieuwe Litt. Fantasieën* van Cd Busken Huet; en *Nederl. Belletrie* van denzelfden; *Critiek op het Noorden*, *Gids* 1840, op de *Liedekens van Bontekoe*, *Gids* 1841, Dr. J. ten Brink *Immortellen voor Potgieter* in 't *Zondagsblad van 't Nieuws v. d. Dag*, (8 Juli 1877); *Gids*, 1875.

J. A. van Dijk, *Levensbericht van L. A. te Winkel* in Dr. M. P. Lindo's *Jaarboek voor het Lager Onderwijs* 1869.

De Spectator voor

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

VOORNAAMSTE WERKEN.

VAN DEN BRINK (1809—1865), geboren te Amsterdam. Na volbrachte studiën bracht hij vele jaren in 't buitenland, met name in België door, om de archieven te doorsnuffelen. In 1849 teruggekeerd werd hij vier jaar later Rijks-Archivaris. Hij overleed te 's Hage. Bakhuisen was met Potgieter en anderen, oprichter en tot 1843 medearbeider van het Tijdschrift *de Gids*, dat bij zijn verschijning in 1837 groote sensatie veroorzaakte en aan de critiek een geheel nieuw leven gaf.

JAN PIETER HEIJE (1809-1876) geb. te Amsterdam was geneesheer aldaar doch legde in 1847 de praktijk neer en bracht zijn overige levensjaren in werkzame rust door. H. arbeidde met onverdroten ijver aan de verbetering van het volkslied en was de meening toegedaan dat onze taal niet zoo ongeschikt voor den zang is als sommigen wel beweren.

HENDRIK ARNOLD MEIJER (1810-1854), geboren te Amsterdam, officier ter zee, kommandeerende Z. M. brik, de Padang, overleden te Soerabaya aan de dysenterie.

AARNOUT DROST (1810—1834) was candidaat in de godgeleerdheid, doch stierf aan de tering in zijn geboortestad Amsterdam.

PETRUS AUGUSTUS DE GENESTET (1820-1861), geboren te Amster-

met Anna van Saksen 1853; *Overzicht van het Nederlandsch Rijksarchief* 1854; *Het Nederlandsch Rijksarchief, Verzameling van onuitgegeven oorkonden en besluiten*, 1 Dl. 1857 (uitgegeven met L. Ph. C. van den Bergh en J. K. J. de Jonge); *Studiën en schetsen over Vad. Geschied. en Lett.*, 1 Dl. 1860—63. Na zijn dood heeft E. Potgieter dit werk vervolgd en een 2de Dl. geleverd met een breedvoerige *Inleiding*. De twee laatste Dln. zijn door de zorg van Prof. C. A. Tiele uitgegeven.

Zangen der liefde 1844; *Kinderliederen* 3 bundels 1844 en 45 (verscheiden malen herdrukt); *Sprookjes uit de oude doos op rijm gebracht* 1846; *Kindergedichten* 1847; *Nieuwe Kinderliederen* 1852; *Volksdichten* 1869 (3e dr. 1873) enz. *Poezie des huizes van J. P. Heije van 1848—57*, (niet in den handel).

De Boekanier 1840; *Heemskerk* 1848 en eenige verspreide gedichten in jaarboekjes en tijdschriften, bijeengezameld en uitgegeven onder den titel van *Levensbericht en verspreide gedichten van H. A. Meijer* 1860.

Hermingard van de Eikenterpen, een oorspr. verhaal 1833 (2e dr. 1845); *Wenken en meeningen* 1834; *Schetsen en Verhalen* 1835. Voorts enkele gedichten.

Eerste gedichten 1851; *Leekedichtjens* 1860; *Laatste der eersten* 1861. Al

AANMERKINGEN.

munten in de kennis der oude en nieuwere letteren, een gelukkig beoefenaar der wijsbegeerte, een degelijk taalkenner maar vooral een uitstekend geschiedkundige, in welk vak hij door niemand overtroffen werd; kortom een reus onder de letterkundigen, van wien het te betreuren is dat hij ons betrekkelijk zoo weinig heeft nagelaten. Zijn *Studiën en schetsen* zijn een verzameling van alles wat hij in verschillende tijdschriften, met name in de *Gids*, heeft geplaatst.

Heije's naam zal blijven leven door zijn geestige en natuurlijke kinderliederen en zijn frissche en krachtige volksdichten. Oorspronkelijkheid, kracht, innige overtuiging, frischheid, warme vaderlandsliefde en hooge ingenomenheid met de prachtige figuren uit het heldentijdperk onzer geschiedenis waaien ons uit zijn gedichten tegen. Zijn *Kinderalieder* zijn bekroond en bekend; zijn *Vlagge-lied*, zijn *Heb je van de Zilveren Vloot* niet gehoord populair geworden.

Deze dichter heeft zich grootendeels gevormd naar Byron en Ossian. Zijn *Boekanier* beloofde meer dan zijn *Heemskerk* later gaf.

Drost is met Bakhuizen v. d. Brink, Heije en Potgieter een der baanbrekers geweest van de nieuwe richting na 1830. Zijn *Hermingard* is een historische roman in den trant van die van Lennep en toont ons aan wat wij van dezen veelbelovenden jongen schrijver hadden mogen verwachten, zoo zijn geest tot volle rijpheid ware gekomen.

De Genestet's grooten en welverdienden opgang heeft hij te danken aan zijn onophoudelijk eerlijk

BRONNEN.

1865; S. Vissering, *R. C. Bakhuizen van den Brink*, in de *Gids* voor Aug. 1865; van Vloten, *Dicht en On-dicht*. Zie verder de *Inleiding* op E. J. Potgieters uitgave van de *Studiën en schetsen over Vad. Gesch. door R. C. Bakhuizen van den Brink* en Td. Busken Huet, *Nieuwe Litt. Fantasien*.

Verzen van Dr. J. P. Heije (in de *Litterarische Schetsen* van Dr. J. ten Brink); J. A. Alberdingk Thijm *Een woord ter gedachtenis van Dr. J. P. Heije in de Levensberichten der Maatsch. der Ned. Letterkunde* 1877 A. I (sing) Jan Pieter Heije in de *Speculator* van 8 April 1876.

K. Sybrandi, *Levensbericht van H. A. Meyer, Hand. der M. der N. L.* 1854. Critiek op de *Boekanier Gids* 1848; id. op de *Heemskerk* door E. J. Potgieter, *Gids* 1849.

Potgieters *Inleiding op Bakhuizen v. d. Brinks geschriften; de Gids* 1837.

Levensbericht van de Genestet in de *Hand-*

NAAM, WOONPLAATS EN STAND.

dam, reeds vroeg wees zijnde, opgevoed door zijn oom en voogd, den kunstschilder J. A. Kruseman, sedert 1852 predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Delft. Na den dood zijner vrouw in 1859 noopte zijn geschokte gezondheid hem het predikambt neer te leggen. Van toen af woonde G. te Amsterdam, doch bleef sukkelen, vooral met de keel en den 2 Juli 1861 overleed hij onverwachts te Roosendaal bij Arnhem, waar hij ook begraven werd.

SIMON GORTER (1838—1871), geb. te Warns, was doopsgez. pred. te Wormerveer. In 1869 legde hij het predikambt neer wegens ziekte en werd hoofdredacteur van het *Nieuws van den dag*. Hij stierf aan de Grebbe.

VOORNAAMSTE WERKEN.

zijn gedichten zijn uitgegeven bij Gebrs. Kraay te Amsterdam, met een levensbericht van C. P. Tiele, in 1868, 2e dr. 1871; Volksuitgave 1874 en worden thans met prenten uitgegeven. In proza schreef hij: *Over kinderpoezie*, (eerst geplaatst in het Tijdschrift *Nederland*) 1865.

Letterkundige Studiën 1871 bevattende verschillende artikelen in de *Gids* geplaatst, zooals *Arcachon*, *Bilderdijsk* enz.; *Een jaar levens van de dagbladders* 2 dln. 1872.

AANMERKINGEN.

streven naar natuurlijkheid en waarheid, aan zijn kinderlijk vromen zin, aan zijn meesterschap over den vorm. De meeste zijner *Leekedichtjens* zijn juweeltjes van het eerste water, doch zullen, na verloop van tijd, zonder commentariën, niet meer te begrijpen zijn, omdat ze allen zinspelen op begrippen, denkbeelden en toestanden van onzen tijd.

G. was een boeiend onderhoudend schrijver die het eerst door zijn *Arcachon* bekend werd. Zijn *Studie over Bilderdijk*, eerst in de *Gids* geplaatst, getuigt van zijn helderen blik, juistoordeel en keurigen stijl.

BRONNEN.

delingen der Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden 1862. Men leze verder over hem Joh. C. Zimmerman, *Gids* Aug. 1861; C. P. Tiele in den *Christelijken Volksalmanak* voor 1862; Cd. Busken Huet, *Spectator* 1862. Van Vlorens *Levensbode* 1865. Cd. Busken Huet, *Litt. Fantasiën*. *Nieuwe Reeks Conviva Het Servetje en Open brief aan Conviva* door J. K(neppelhou)t? *Gids* 1878.

Jo. de Vries, *Levensbericht van S. Gorter (Maatsch. der Ned. Lett. te Leiden* 1872; Cd. Busken Huet, *Nieuwe Litt. Fantasiën*.

ALPHABETISCHE LIJST DER SCHRIJVERS.

(DE EERSTE BLADZIJDE VERWIJST NAAR DE BEKNOPTÉ GESCHIEDENIS; DE TWEEDE
NAAR DE TABEL.)

A.

Alkemade (C. van) . . . 57.
Alphen (H. van). . . 62, 124.
Anslo (R.). 44, 100.
Antonides van der Goes (J.) 43. 104.
Arntzenius (R. H.). . . 68.
Asselijn (T.). 47.
Assenede (D. van) . . . 15.
Aytsema (L. van) . . . 48.

B.

Baerle (C. van) 37, 90.
Bakhuyzen van den Brink
(R. C.). 74, 168.
Becker (E.). 59, 122.
Beer (P. E. de) 64.
Bellamy (J.). 62, 134.
Berg (S. J. van den) . . 68.
Bernagie (F.). 47.
Berkhey (J. Lefrancq van) 57, 120.
Bijns (A.). 31, 82.
Bilderdijk (W.). . . . 65, 128.
Bilderdijk (Mevr.). . . 60, 134.
Boendale (J. van) . . . 23, 80.
Bogaerts (A.). 68, 160.
Bor (P. C.). 36.
Borger (E. A.). 69, 154.
Bosch (J. de). 69.
Bosscha (J.). 70.
Brandt (G.). 44, 102.
Brandt (K.). 44, 108.
Brandt Jr. (G.). 44, 108.
Brandt (J.). 44, 108.
Frederoo (G. A.). . . . 40, 92.
Brink (J. ten) 68, 146.
Broekhuizen (J. van) . . 47, 106
Broes (W.). 69.

Brouwer (P. van Limburg) 75, 158.
Brugman (J.). 27.
Brune de Jonge (J. de) . 48.
Bruyn (C.). 51.

C.

Camphuyzen (D. R.). . . 42, 92.
Cats (J.). 41, 86.
Casteleyn (M. de) . . . 29.
Clarisse (J.). 69, 146.
Clercq (W. de) 70.
Collot d'Escury (H.). . 70.
Commelin 48.
Coornhert (D. V.). . . 33, 82.
Cort (F. de) 76.
Costa (I. da). 64, 162.
Coster (S.). 37.

D.

Dale (J. van) 30.
Dathenus (P.). 31.
Decker (J. de) 45, 100.
Deene (E. de) 18.
Deken (A.). 59, 124.
Dermout (I. J.). 68, 74.
Drost (A.). 92, 170.
Duarte (F.). 37.
Dullaert (H.). 46.
Dumbar (G.). 57.

E.

Eck (C. Fransen van). . 69.
Effen (J. van) 59, 110.

F.

Feytama (S.). 53, 112.
Feith (R.). 63, 126.

ALPHABETISCHE LIJST DER SCHRIJVERS.

Fockenbroch (W. van). 46.
 Fokke Simonsz. (A.). 64, 128.
 Francius (P.). . . . 48.
 Fruytiers (J.). . . . 82.

G.

Gabbema 46.
 Geel (J.). . . . 74, 156.
 Genestet (P. A.). . . 74, 170.
 Ghistele (C. van). . . 30.
 Goetman (L.). . . . 23.
 Gorter (S.). . . . 172.
 Groen v. Prinsterer (G.) 75, 164.
 Groningen (A. P. van). 62, 162.
 Groot (H. de). . . . 42, 88.
 Groot (P. de). . . . 46.

H.

Haes (Fr. de). . . . 54, 116.
 Halbertsma (J. H.). . . 76.
 Hall (M. C. van). . . . 68, 144.
 Harduyn (J.). . . . 43.
 Haren (W. van). . . . 54, 116.
 Haren (O. Z. van). . . . 55, 118.
 Haverkamp (S.). . . . 57.
 Heelu (J. van). . . . 23, 80.
 Heemskerck (J. van). . . 42, 98.
 Heijze (J. P.). . . . 74, 170.
 Heinsius (D.). . . . 45, 86.
 Heinsius (N.). . . . 48.
 Helmers (J. F.). . . . 67, 142.
 Helvetius v. d. Bergh
 (P. Th.). . . . 74, 162.
 Heringa (J.). . . . 69.
 Hildegabersbergh (W. van) 24.
 Hinlopen (J.). . . . 62.
 Hoeven (A. des Amorie van
 der). . . . 69, 160.
 Hoeven Jr. (A. des Amorie
 van der). . . . 74.
 Hogendorp (G. K. van). 70.
 Hoofman (E.). . . . 51, 110.
 Hooft (P. C.). . . . 34, 36, 86.
 Hoogvliet (A.). . . . 53, 112.
 Hoop Jr. (A. van der). . 73, 104.
 Houwaert (J. B.). . . . 20.
 Hucbald 15.
 Huydecoper (B.). . . . 47, 54, 114.
 Huyghens (C.). . . . 37, 41, 96.

I.

Immerzeel Jr. (J.). . . 69, 152.
 IJpey 76.

J.

Jager (A. de). . . . 76.

Japixs (G.). . . . 46.
 Jan I (Hertog). . . . 24.
 Jonctys (D.). . . . 42, 98.
 Jonge (C. J. de). . . . 63, 158.

K.

Kampen (N. G. van). . 70, 152.
 Kantelaar (J.). . . . 69, 136.
 Kastele (P. L. van de). 62, 124.
 Kate (L. ten). . . . 58, 110.
 Kemper (J. M.). . . . 70, 150.
 Kiliaan (C.). . . . 36.
 Kinker (J.). . . . 67, 140.
 Kist (E.). . . . 69.
 Kist (W.). . . . 70.
 Kleyn (J. P.). . . . 62, 136.
 Kleyn (Mevr.). . . . 64.
 Kluyt (A.). . . . 70, 120.
 Klijn (H. H.). . . . 68, 146.
 Klijn (B.). . . . 68, 148.
 Kok (J.). . . . 55.
 Kolijn (Klaas). . . . 53.
 Koning (J.). . . . 63.
 Kruiff (J. de). . . . 54, 114.
 Kruiff Jr. (J. de). . . . 124.
 Krul (H.). . . . 45.

L.

Langendijk (P.). . . . 51, 110.
 Lannoy (J. C. de). . . . 122.
 Ledeganck (K. L.). . . . 76.
 Lennep (J. van). . . . 73, 164.
 Lennep (D. J. van). . . . 69, 148.
 Lescaillie (C.). . . . 46, 106.
 Lodenstein (J. van). . . 46, 100.
 Loghem (H. van). . . . 64.
 Loon (G. van). . . . 57.
 Loosjes (A.). . . . 68, 138.
 Loots (C.). . . . 67, 142.
 Loren (B. van der). . . . 24.
 Loveling (R.). . . . 76.
 Lulofs (B. H.). . . . 69, 156.
 Luyken (J.). . . . 47, 106.

M.

Marnix van St. Aldegonde 31, 84.
 Maerlant (J. van). . . . 22, 80.
 Marre (J. de). . . . 51.
 Mastenbroek (F.). . . . 70.
 Meijer (L.). . . . 50.
 Meijer (H. A.). . . . 73, 70.
 Merking (L. W. van). . 56, 118.
 Messchaert (N.). . . . 69.
 Messchert (W.). . . . 68, 156.
 Meteren (E. van). . . . 36.
 Middelgeest (S. van). . 48.

ALPHABETISCHE LIJST DER SCHRIJVERS.

Mieris (Fr. van) . . . 57.
Moonen (A.) . . . 46, 58, 104.
Mostaert . . . 37.

N.

Neufville (Mevr. de) . . 71.
Nierstrasz Jr. (J. L.) . . 68, 160.
Nieuwland (P.) . . . 62, 140.
Nijhoff (I. A.) . . . 70.
Nomsz (J.) . . . 57, 122.

O.

Ockerse (W. A.) . . . 62, 136.
Oltmans (J. F.) . . . 73, 168.
Oosterwijk Bruyn . . . 69.
Oudaen (J.) . . . 44, 102.

P.

Paffenrode (J. van) . . . 47.
Palm (J. H. van der) . . 69, 138.
Pater (L.) . . . 51.
Pels (A.) . . . 50, 106.
Perponcher (de) . . . 64.
Pers (D. P.) . . . 47.
Plantijn (C.) . . . 35.
Poirters (A.) . . . 45, 100.
Poot (H. C.) . . . 52, 112.
Post (E. M.) . . . 64.
Potgieter (E. J.) . . . 74, 168.
Potter (D.) . . . 24, 82.
Puteanus (E.) . . . 43.

R.

Rau (S. F. J.) . . . 62.
Reaal (L.) . . . 37, 88.
Reydt (E. van) . . . 36.
Revijs (J.) . . . 45, 92.
Rietberg (L.) . . . 64.
Rotgans (L.) . . . 47, 108.
Rovere (A. de) . . . 30.
Ruysbroek (J. van) . . . 26.
Rijsselle (C. van) . . . 30.
Rijswijk (Th. van) . . . 76.

S.

Sande (J. van der) . . . 36.
Schermer (L.) . . . 51.
Scheltema (J.) . . . 70, 142.
Schmelpenninck (R. J.) . 70.
Siegenbeek (M.) . . . 70, 148.
Simons (A.) . . . 68, 146.
Sluyter (W.) . . . 46, 102.
Smits (D.) . . . 54, 114.
Spaen (W. van) . . . 70.
Spandaw (H. A.) . . . 68, 150.
Spiegel (H. L.) . . . 33, 84.
Staring van den Wildenborch

(A. C. W.) . . . 69, 144.
Starter (Jan) . . . 36, 96.
Stoke (M.) . . . 23, 80.
Storm van 's Gravesande . 69.
Stuart (M.) . . . 63.
Stijl (S.) . . . 58, 120.
Swinnaas (W.) . . . 47.
Sylvius (L.) . . . 48

T.

Thorbecke (J. R.) . . . 75.
Tollens Cz. (H.) . . . 68, 154.
Trip (L.) . . . 54.
Tuinman (K.) . . . 58.
Tydeman (H. W.) . . . 75, 152.

V.

Valckenier (P.) . . . 48.
Valentijn . . . 55.
Veen (J. van der) . . . 45.
Velthem (L. van) . . . 23, 80.
Visscher (R.) . . . 30, 84.
Visscher (A.) . . . 34, 37, 90.
Visscher (M. T.) . . . 34, 37, 90.
Vlaming (P.) . . . 51.
Vollenhove (J.) . . . 44, 104.
Vondel (J. van) . . . 37, 92.
Vos (J.) . . . 39.
Vosmaer (J.) . . . 154.
Vossius . . . 37.
Vries (J. de) . . . 70, 150.
Vries (M. de) . . . 76.

W.

Wagenaar (J.) . . . 57, 116.
Walre (J. van) . . . 68, 136.
Warnsinck Bz. (W. H.) . 68.
Weert (J. de) . . . 23.
Weiland (P.) . . . 70, 126.
Wellekens (J. B.) . . . 51, 108.
Westerbaen (J.) . . . 45, 98.
Wiele (Stalpaert van der) . 43.
Witsen Geysbeek . . . 70.
Wilp (S. M. van der) . . 51.
Willems . . . 76.
Winkel (L. A. te) . . . 76, 168.
Winter (N. S. van) . . . 56, 118.
Wiselius (S. I.) . . . 68, 144.
Withuys (K. G.) . . . 68, 158.
Witte (J. E. de) . . . 64.
Wijn (H. van) . . . 70.

Z.

Zevecote (J. van) . . . 43.
Zoet (J.) . . . 46.
Zuylen van Nieuveveld (Jnhk.
W.) . . . 31.

